

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ

«MAGİSTRATURA MƏRKƏZİ»

Əlyazması hüququnda

Əhmədova Şəhla Rüstəm qızı

**“DÖVLƏT ORQANLARINDA İNFORMASIYA SİSTEMLƏRİNDƏN
İSTİFADƏNİN SƏMƏRƏLİLİYİNİN TƏHLİLİ”**

mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İstiqamətin şifri və adı: 060509 “Kompyuter Elmləri”

İxtisaslaşma: “İdarəetmənin informasiya texnologiyası”

Elmi rəhbər

prof. R. A. Quliyev

Magistr proqramının rəhbəri

f.- r.e.n., dos. T.Ə.Əliyeva

KAFEDRA MÜDİRİ:

akad Ə.M.ABBASOV

BAKİ-2019

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ.....	3
I FƏSİL. İnformasiya sistemləri və onlardan istifadənin səmərəliliyi.....	6
1.1 İnformasiya sistemlərinin təsnifatı.....	6
1.2 Dövlət orqanlarında istifadə olunan müasir informasiya sistemləri.....	15
1.3 İnformasiya sistemlərinin istifadəsindən alınan səmərəliliyin fərqli xüsusiyyətləri.....	28
 II FƏSİL. Azərbaycan Respublikasının dövlət orqanlarında informasiya sistemlərindən istifadənin vəziyyəti və perspektivləri.....	32
2.1 Azərbaycan Respublikasının dövlət orqanları.....	32
2.2 Azərbaycan Respublikasının dövlət orqanlarında informasiya sistemlərindən istifadənin vəziyyəti(Asan Xidmət mərkəzlərinin misalında)	40
2.3 Dövlət orqanlarında informasiya sistemlərindən istifadənin perspektivləri.....	48
 III FƏSİL. Dövlət orqanlarında informasiya sistemlərinin istifadəsinin səmərəliliyi.....	52
3.1 İnformasiya sistemlərinin tətbiqindən alınan iqtisadi səmərəlilik.....	52
3.2 İqtisadi səmərəliliyin hesablanması metodikası.....	61
3.3 Azərbaycanın dövlət orqanlarında informasiya sistemlərinin tətbiqinin səmərəliliyinin müqayisəli təhlili.....	67
 NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR.....	78
ƏDƏBİYYAT	
SİYAHISI.....	80
PE3IOME.....	82
SUMMARY.....	83

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı: İnformasiyaya əsaslanan iqtisadiyyat kontekstində informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının (İKT) inkişafı ölkənin intellektual və elmi potensialının mühüm göstəricilərindən biridir. Son illər ölkəmizdə dövlət orqanlarında İKT infrastrukturunun inkişafı və dünya standartları səviyyəsinə çatdırılması bir prioritet halına çevrilmişdir. Keçən əsrin sonlarından başlayaraq, İnformasiya sistemlərinin inkişafı və dövlət orqanlarının fəaliyyətinə tətbiqi nəticəsində artıq bütün dövlət orqanlarında elektron xidmətlər yaradılmış və vətəndaşların istifadəsinə verilmişdir. Bunun da əsasında bütün dünyada elektron xidmətlərin 87%-i təşkil edən E- hökumət portalı yaradılmışdır.

E-hökumət, ölkə daxilində bütün idarəetmə proseslərinin avtomatlaşdırılmasına əsaslanan və dövlət idarəetməsinin səmərəliliyinin əhəmiyyətli dərəcədə artırılmasına, habelə cəmiyyətin hər bir üzvü üçün sosial kommunikasiya xərclərinin azaldılmasına əsaslanan dövlət idarəetməsinin elektron sənədlərin idarəedilməsi sistemidir. Elektron hökumət dövlət xidmətlərini, fərdi və hüquqi şəxsləri, eləcə də fərdi sahibkarları birləşdirən yeni idarəetmə sistemidir. İnkişaf etmiş və inkişaf edən bir çox ölkə artıq bu konsepsiyayı qəbul etmişdir. İndiki dövrdə e- hökumətin əsas vəzifələri vahid xidmət təcrübəsi təmin etmək, vətəndaşlarla dövlət orqanları arasında qarşılıqlı əlaqə yaratmaq, ölkəmizin idarəedilməsi siyasətini birgə hazırlamaq və vətəndaşların ictimai rifahı üçün həllər həyata keçirməkdir. Bu səbəbdən də e- hökumət konsepsiyası bütün dünyada geniş yayılmağa başlamışdır və hal- hazırda İT- nin inkişafı ilə bağlı ən aktual sahələrdən biridir.

Tədqiqatın əsas məqsədi və vəzifələri: Bu gün biz informasiya sistemləri ilə əhatə olunmuşuq. İnformasiya sistemi bir təşkilatdakı insanlar, proseslər və texnologiya arasında qarşılıqlı münasibətə təsir edən mütəşəkkil bir sistemdir. İS məlumatların idarə olunması üçün çox vacibdir. İS kompüter dəstəyi olmadan da yaradıla bilər. Ancaq təsirli idarəetmə sistemləri üçün, kompüter mütləq zəruri bir vasitədir. Kompüterlər informasiya sistemlərini lazım olan informasiya ilə təmin edir, həmçinin dəqiq və etibarlı şəkildə işləyərək həm vaxta, həm də əlavə əmək itkisinə kömək edir.

Bu günümüzdə İnformasiya sistemlərinin inkişafı öz tətbiqini dövlət orqanlarında da tapmışdır. Ölkəmizdə dövlət orqanlarının işini yaxşılaşdırmaq və daha çox iqtisadi səmərə əldə etmək üçün e- hökumət portalından istifadə olunur. Tədqiqatın əsas məqsədi dövlət orqanlarında istifadə edilən informasiya sistemlərini və əldə olunan iqtisadi səmərəni təhlil etmək, E- hökumət anlayışını açmaq, onun xüsusiyyətləri, iqtisadiyyata təsiri, müsbət və mənfi cəhətlərini müəyyən etmək, ASAN Xidmət Mərkəzi və onun təqdim etdiyi elektron xidmətləri öyrənmək, E-hökumətin müəssələrə və ya dövlət orqanlarına tətbiqində iqtisadi səmərə və liderliyin əhəmiyyətini təhlil etmək.

Bu tədqiqat gələcəkdə dövlət orqanlarında istifadə olunan informasiya sistemlərinin öyrənilməsi və bununla bağlı görülməli tədbirlərin inkişafına töhfə vermək məqsədi daşıyır.

Tədqiqatın predmeti və obyektı: Tədqiqat işində informasiya sistemlərinin təsnifatı, Azərbaycanın dövlət orqanları, dövlət orqanlarında istifadə olunan müasir informasiya sistemləri, informasiya sistemlərinin tətbiqindən alınan səmərəliliyin fərqli xüsusiyyətləri, E-hökumət portalı və ondan istifadə, ASAN Xidmət mərkəzlərinin təmsalında informasiya sistemlərinin vəziyyətinin öyrənilməsi, informasiya sistemlərinin tətbiqindən alınan iqtisadi səmərəlilik və onun hesablanması metodikası, Dövlət orqanlarında istifadə olunan informasiya sistemlərinin tətbiqinin səmərəliliyinin müqayisəli təhlili məsələlərinə baxılmışdır.

Tədqiqatın informasiya və metodoloji bazası: Dissertasiya işinin əsasını müxtəlif dillərdə yazılmış elmi məqalələr, mülahizələr, jurnallar, kitablar və hesabatlar, müxtəlif internet resurları, müasir Azərbaycan iqtisadçıları ilə yanaşı rus, ingilis, alman və türk iqtisadçı alimlərinin tədqiqatları, həmçinin onların fərdi yaşamları təşkil edir. Metodoloji baza kimi iqtisad elminin əsaslandığı elmi tədqiqat metodlarından, analiz və sintez üsullarından, məntiqi metodlardan istifadə edilmiş və bunun əsasında elmi faktlar toplanıb- ümumiləşdirilmiş, onlar arasındakı məntiqi əlaqələr aşkara çıxarılmışdır.

Tədqiqatın elmi yeniliyi: Bu tədqiqatda informasiya sistemlərinin dövlət orqanlarının idarəedilməsində görünən müsbət təsirini sübut etməklə əldə edilən iqtisadi səmərəlilik ön plana çəkilmişdir. Yeni informasiya texnologiyalarından istifadə nəticəsində insanlar dövlət orqanları ilə onlayn şəkildə əlaqə saxlaya və bütün xidmətlərdən elektron şəkildə istifadə etmək hüququ qazanmışlar. Bunun nəticəsində də dövlət orqanlarının yerli sakinlərə göstərdikləri xidmətlər daha sürətli və səmərəli olmuşdur.

Dissertasiya işinin strukturu: Dissertasiya işi giriş, 3 fəsil, nəticə və təkliflər, istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısından ibarət olmaqla 83 səhifə həcmindədir.

Magistr dissertasiya işinin “ İnformasiya sistemləri və onlardan istifadənin səmərəliliyi” adlı I fəslində informasiya sistemi anlayışı, dövlət orqanlarında istifadə olunan müasir informasiya sistemləri və informasiya sistemlərinin istifadəsindən alınan səmərəliliyin fərqli xüsusiyyətlərindən bəhs olunur.

Magistr dissertasiya işinin “ Azərbaycan Respublikasının dövlət orqanlarında informasiya sistemlərinin istifadəsinin vəziyyəti və perspektivləri ” adlı II fəslində Azərbaycanın dövlət orqanları, Asan Xidmət mərkəzində istifadə olunan informasiya sistemləri və dövlət orqanlarında informasiya sistemlərindən istifadənin perspektivləri haqqında məsələlər öz əksini tapmışdır.

Magistr dissertasiya işinin “ Dövlət orqanlarında informasiya sistemlərinin istifadəsinin səmərəliliyi ” adlı III fəslində isə İS tətbiqindən alınan iqtisadi səmərəlilik, iqtisadi səmərəliliyin hesablanması metodikası və Azərbaycanın dövlət orqanlarında İS-nin tətbiqinin səmərəliliyinin müqayisəli təhlili məsələləri izah olunmuşdur.

FƏSİL 1. İNFORMASIYA SİSTEMLƏRİ VƏ ONLARDAN İSTİFADƏNİN SƏMƏRƏLİLİYİ

1.1 İnformasiya sistemlərinin təsnifatı

Sistem (sistem – Yunan sözüdür, ayrı- ayrı hissələrdən ibarət olan tam deməkdir) - Sistem ayrı-ayrı elementlərdən və onların qarşılıqlı qanunauyğun əlaqəsindən ibarət olan bir məfhumdur. Sistemin elementi - sistemin müəyyən funksional xüsusiyyətlərə, məqsədlərə malik bir hissəsidir. Sistemin strukturu isə sistemin əsas xüsusiyyətlərini müəyyən edən sistem elementlərinin qarşılıqlı təsirinin qayda və prinsipləridir. Sistem anlayışına informasiya sözünün əlavə edilməsi onun yaradılması və fəaliyyətinin məqsədlərini əks etdirir.

İnformasiya informatika elminin ən vacib terminlərindən biridir. İnformasiya dedikdə bizə lazım olan faydalı məlumatların toplanması, qeydiyyatı, saxlanması və s. başa düşülür.

Bu gün biz informasiya sistemləri ilə əhatə olunmuşuq. Xüsusiylə müəssisələr və şirkətlər İS-dən geniş istifadə edirlər. İnformasiya sistemi bir təşkilatdakı insanlar, proseslər və texnologiya arasında qarşılıqlı münasibətə təsir edən mütəşəkkil bir sistemdir. İS məlumatların idarə olunması üçün çox vacibdir. İS kompüter dəstəyi olmadan da yaradıla bilər. Ancaq təsirli idarəetmə sistemləri üçün, kompüter mütləq zəruri bir vasitədir. Kompüterlər informasiya sistemlərini lazım olan informasiya ilə təmin edir, həmçinin dəqiq və etibarlı şəkildə işləyərək həm vaxta, həm də əlavə əmək itkisinə kömək edir.

İS geniş yayılmış bir anlayışdır və öz daxilində texniki sistemləri və idarəedici sistemləri birləşdirir. İS qarşıya qoyulmuş məqsədə çatmaq üçün metod, vasitə və personallardan istifadə edərək məlumatları toplayır, işləyir, saxlayır, analiz edir və yayır. Daha sadə dildə desək biz insanlarla qarşılıqlı əlaqə qurduğumuzda, onlardan məlumatlar alırıq. Bu məlumatlara dair qeydlər ala bilər və ya bu məlumatları yalnız yadda saxlaya bilərik. Daha sonra bu qeydlərə və ya yaddaşımızdakı məlumatlara əsasən, bu məlumatları müəyyən məqsədlər üçün istifadə edirik. Beləliklə bu insanlar informasiya ilə qarşılıqlı informasiya sistemlərinin sadə bir nümunəsidir.

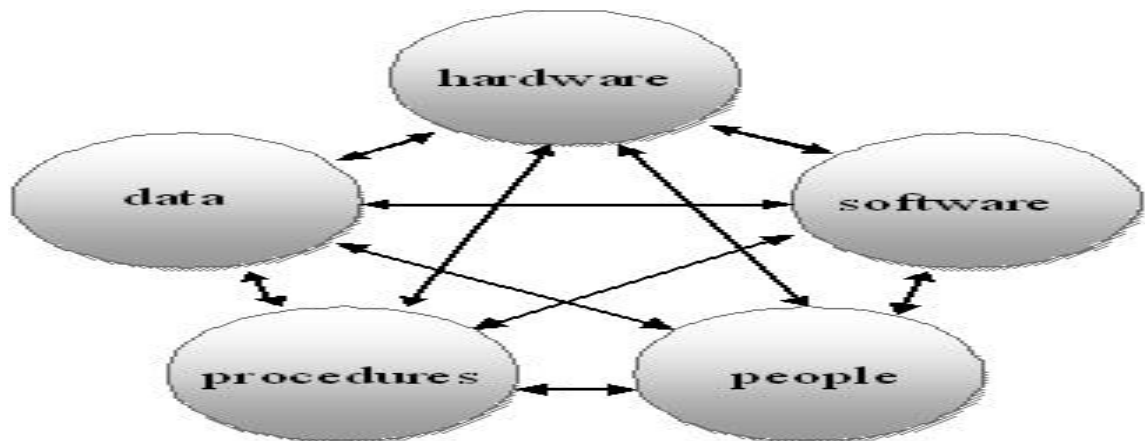
İS bir sıra informasiya və texnologiya məhsullarını idarə etmək üçün mövcud olan bir platforma və ya platformaların toplusudur. Məsələn: xəstə qeydlərini saxlamaq və yaymaq üçün istifadə olunan kompüterlər, sabit disklər və digər electron qurğular İS-nin bir hissəsidir. Bu elektron qurğular özləri məlumat sistemində aid ola bilər, baxmayaraq ki, onlar xüsusi bir informasiya sisteminin tərkib hissəsidir. İS məlumatların yaradılması, saxlanması, manipulyasiya edilməsi və yayılması üçün istifadə etdiyimiz sistemlər, insanlar və proseslər kimi təsvir edilə bilər [1].

İnformasiya prosesi - "məlumatların yaradılması, toplanması, emal olunması, yığılması, saxlanması, axtarışa verilməsi, ötürülməsi və istifadə edilməsi prosesidir". İnformasiya resursları – informasiya sistemlərində (kitabxanalarda, arxivlərdə, fondlarda, verilənlər bankında) saxlanan sənədlər və ayrı- ayrı sənədlər massividir.

Konkret informasiya sisteminin fəaliyyətini təmin edən proseslər aşağıdakı bloklardan ibarətdir:

- xarici və ya daxili mənbələrdən lazımi məlumatların daxil edilməsi;
- giriş məlumatlarının emalı;
- məlumatın istehlakçılara və ya digər informasiya sistemlərinə göndərilməsi;
- çıxış məlumatlarında mütəxəssislər tərəfindən səhvlərin aşkar olunması və lazımi düzəlişlərin edilməsi.

İnformasiya sistemləri 5 əsas tərkib hissədən ibarətdir:

Şəkil 1.1

1. Hardware: Kompüterdə istifadə olunan texniki vasitələrdir, yəni kompüterin aparat təminatıdır. Məsələn: kompüterlərdə istifadə olunan elektrik kommutatorlar, xarici disk daşıyıcıları, prosessor, monitor, klaviatura, printerlər və s.

2. Software: Hardware nəyi və hansı əməliyyatlar etmək lazım olduğunu bilməlidir. Bu funsiyanı isə software yerinə yetirir. Software kompüter sisteminin ayrılmaz bir hissəsi olub, kompüterin texniki təminatının məntiqi davamını təşkil edir. Başqa sözlə software kompüterin proqram təminatıdır. Softwarinin 2 növü var: system software və application software. System softwarinin əsas hissəsi sistemin əməliyyat hissəsidir, məs: Windows və ya IOS. Onlar hardwarenin yerinə yetirməli olduğu əməliyyatları idarə edirlər. Application software isə xüsusi tapşırıqlardan, sənədlərin və ya Web səhifələrin hazırlanmasından ibarətdir.

3. Databases: İnformasiya sistemləri data (məlumat. fakt) ilə işləyir. Data faktlardır və bu faktlardan proqramların köməyi ilə yeni informasiya yaradılır, yəni böyük həcmli verilənlər içərisindən lazım olan və yeni informasiya əldə olunur. Data Mining müəyyən qanunauyğunluğa və qaydalara əsaslanan məlumatlar bazasıdır. Verilənlər bazası hər hansısa bir qrupda məlumatları bir mərkəzdən istifadə etmək imkanındır. Xüsusən də şirkətdə çoxlu sayda insan eyni informasiya sistemindən istifadə edərsə. Bu hardware ilə şəbəkənin yaradılmasını özündə birləşdirir, əlaqələndirir. Bu əlaqələr bir tərəfdən teleqrafla, məs: Ethernet, fiber optik, digər tərəfdən isə simsiz olur, yəni Wİ- Fİ. Şəbəkə kompüterlərin köməyi ilə xüsusi ərazilərdə, məs: şirkətdə və ya məktəbdə, bütün yerli ərazilərdə yaradılır(LAN). Əgər kompüterlər olduqca çox yerləşdirilərsə, yəni böyük ərazini əhatə edərsə, belə şəbəkə WAN adlanır.

4. Human resources and procedures: Nəhayət onu qeyd etmək lazımdır ki, informasiya sistemlərinin əsas elementi insan faktorudur. İnsan resursları şirkətin və ya istehsal, xidmət sahələri üzrə qarşıya qoyulan məqsədlərə çatmaq üçün istifadə etdiyi əsas resurslardan biridir. İnsan resursları anlayışı müəssisədə potensialından yararlanma biləcək bütün insanları ifadə edir, yəni müəssisənin rəhbərindən tutmuş ən aşağı vəzifədə çalışan işçiləri və potensialları əhatə edir. Bu komponent xüsusi faktlardan necə istifadə edilməli, suallara analiz əsasında necə cavab verilməli olan

üsulları təyin edir. Başqa sözlə informasiya sistemlərinin nə üçün hazırlanmasını təşkil edir [2].

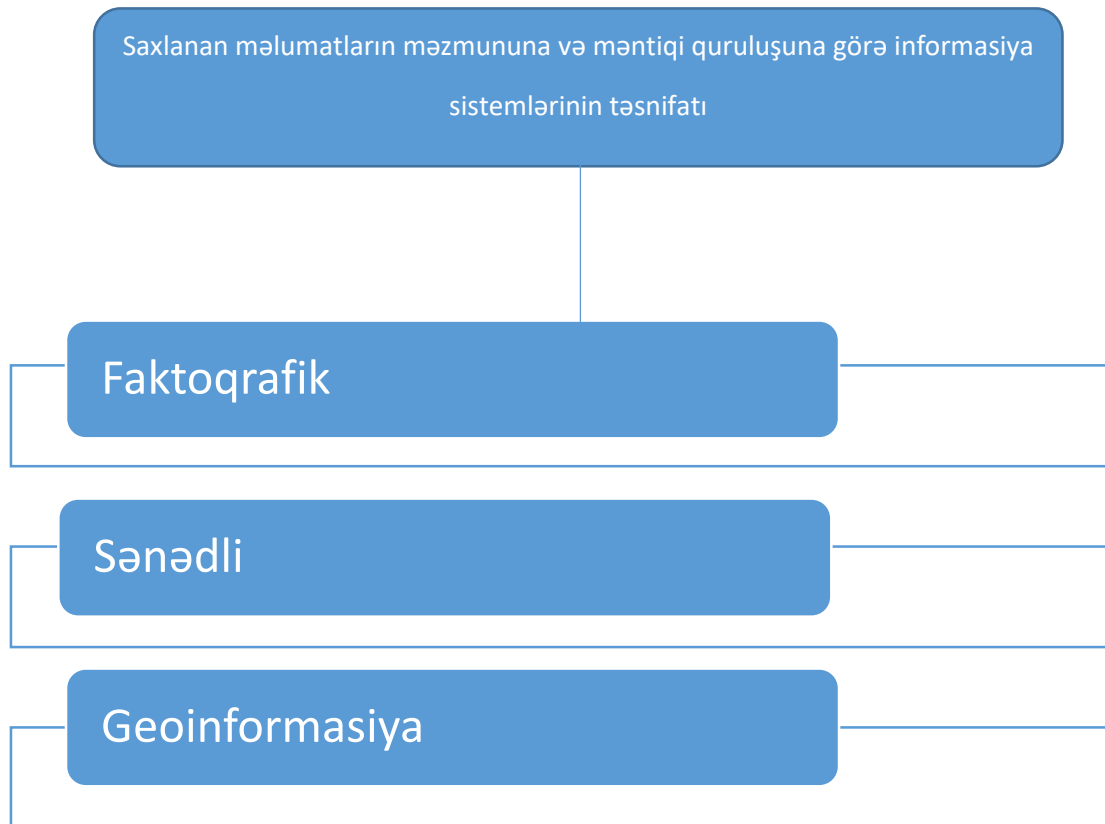
İqtisadi informasiya sistemləri texnoloji aspektdə idarəetmə prosesində yerinə yetirdiyi funksiyalara görə aşağıdakı kimi təsnifləndirilir:

- informasiya-axtarış;
- informasiya–işlənmə;
- informasiya - məsləhətçi;
- məlumatların ötürülməsi sistemləri;
- informasiya - sorğu və s.

İnformasiya-axtarış sistemləri məlumatların axtarışına və təzələnməsinə görə məntiqi əməliyyatların yerinə yetirilməsinə istiqamətlənir. İnformasiya–işlənmə sistemlərinə iqtisadi informasiyanın çevrilməsi məsələlərinin həllini təmin edən sistemlər daxildir. İnformasiya-sorğu sistemlərinin vasitəsilə yalnız axtarış əməliyyatlarının reallaşdırılması deyil, həmçinin axtarış, nəticələrin məntiqi işlənməsi, cavabların formalaşdırılması, sorğular üzrə verilməsi həyata keçirilir. İnformasiya-məsləhətçi bir sistem kimi daha yüksək pillədə durur. Onların vasitəsilə standart proqramlar üzrə istehsal–maliyyə fəaliyyətinin təhlili, idarəetmə qərarlarının qəbul edilməsi üzrə nəticələrin və tövsiyələrin formalaşdırılması təmin edilir

İnformasiya sisteminin növləri informasiya sisteminin xidmət etdiyi maraqlardan və xidmət səviyyəsindən asılıdır.

Saxlanan məlumatların məzmununa və məntiqi quruluşuna görə informasiya sistemləri faktografik, sənədli və geoinformasiya sistemlərinə bölünür.

Şəkil 1.2

Faktoqrafik informasiya sistemləri bir və ya bir neçə informasiya obyektləri haqqında verilənləri çoxluq şəklində toplayır və saxlayır. Faktoqrafik informasiya sistemləri birbaşa informasiya ehtiyaclarının ödənilməsini təmin edir.

Sənədli informasiya sistemlərində informasiya vahidi olaraq bölünməyən informasiya və sənədlər qəbul edilir.

Coğrafi informasiya sistemlərində verilənlər müəyyən coğrafi məkana bağlanmış formada təşkil olunur.

Funksional əlamətlərə görə informasiya sistemlər aşağıdakı kimi bölünür:

- **Avtomatlaşdırılmış sistemlər** (istehsal sistemləri maliyyə və uçot sistemləri, marketing sistemləri, elmi-tədqiqat sistemləri);
- **Qərar qəbuletməni dəstəkləyən** sistemlər (rəhbərlər üçün sistemlər, idarə etmə orqanının vəzifəli şəxsləri üçün sistemlər, operatorlar üçün sistemlər);

- **İnformasiya hesablama sistemləri** (layihələrin avtomatlaşdırılması, modelləşdirmə, proqnozlaşdırma); sistemləri
- **İnformasiya-sorğu sistemləri** (avtomatlaşdırılmış arxivlər, elektron xəritələr, sorğu bazaları);
- **Öyrətmə sistemləri** (işgüzar oyunlar, trenajor sistemləri, təhsilin idarə edilməsi sistemləri, elektron dərsliklər).

Şəkil 1.3

İdarəetmədə istifadə səviyyəsinə görə informasiya sistemlərinin təsnifatı:

- **Operativ səviyyəli informasiya sistemləri** - mühasibat uçotu, bank əmanətləri, sifarişlərin emalı, biletlərin qeydiyyatı, əmək haqqının hesablanması;
- **Mütəxəssislərin informasiya sistemi** - ofis işlərinin avtomatlaşdırılması, biliklərin emalı (ekspert sistemləri daxil olmaqla);
- **Taktiki səviyyədə informasiya sistemləri (orta səviyyə)** - monitoring,

idarəetmə, nəzarət, qərar qəbul etmə;

- **Strateji informasiya sistemləri** - hədəflərin müəyyən olunması, strateji planlaşdırma, proqnozlaşdırma.

Şəkil 1.4

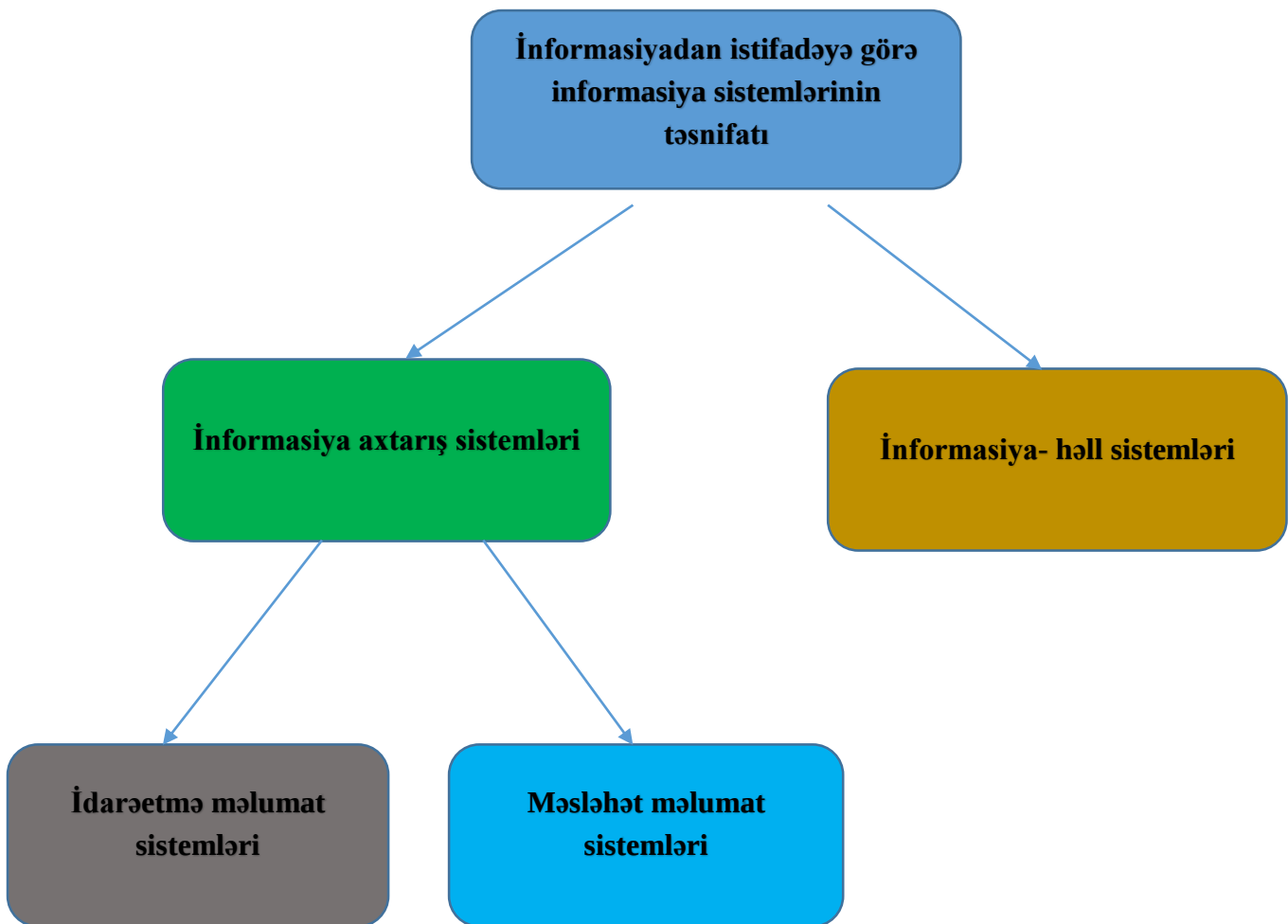
İnformasiyadan istifadəyə görə informasiya sistemlərinin təsnifatı:

İnformasiya axtarış sistemləri - istifadəçinin sorğusu əsasında məlumatların daxil edilməsini, sistemləşdirilməsini, saxlanılmasını, ötürülməsini təmin edir .

İnformasiya-həll sistemləri - müəyyən alqoritm əsasında informasiyanın yenidən işlənilməsini həyata keçirir. İki sinifə - idarəetmə və məsləhət sistemlərini ayırmaq olar.

İdarəetmə məlumat sistemləri - şəxsin qərar qəbul etməsi üçün məlumat hazırlayır. Bu sistemlər üçün hesablama və böyük həcmli məlumatların işlənməsi məsələləri xarakterikdir. Məsələn, mühasibat uçotu sistemi.

Məsləhət məlumat sistemləri - qərar qəbul edən şəxsə tövsiyə olunan və dərhal konkret tədbirlərə çevrilməyən məlumatlar hazırlanır. Bu sistemlər daha yüksək dərəcədə intellektə sahibdirlər, çünki onlar verilənlərdən çox biliklərin emalı üçün yaradılır [4, 5].

Şəkil 1.5

Ümumiyyətlə, informasiya sistemləri aşağıdakı xüsusiyyətlərə görə müəyyən edilir:

- informasiya sistemi dinamik və inkişaf edəndir;
- informasiya sisteminin qurulması zamanı sistemli yanaşma lazımdır;
- informasiya sistemini insan-maşın sistemi kimi qəbul edilmək lazımdır.

İnformasiya sistemlərinin tətbiqi aşağıdakılara kömək edə bilər:

- təlim və bilik nəzarətinin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması;
 - elmi və idarəetmə problemlərini həll etmək üçün daha səmərəli variantlar əldə etmək
- riyazi üsullar və ağıllı sistemlərin tətbiqi və s. vasitəsilə;
- işçilərin avtomatlaşdırılması üçün gündəlik işdən azad edilməsi;
 - məlumatların düzgünlüyünü təmin etmək;

- kağız məlumat daşıyıcılarını maqnit disk və ya bantlarla əvəz etmək

kompüterdə məlumatların işlənməsinin daha məqbul təşkil edilməsi və sənədlərin həcmnin kağız üzərində azaldılması;

- şirkətdə informasiya axınının strukturunu, onun təhlili və iş axını sistemini təkmilləşdirmək;
- məhsul və xidmətlərin dəyərinin azaldılması;
- istehlakçıları unikal xidmətlərlə təmin etmək;
- yeni bazar nişlərini tapmaq;
- alıcıları və təchizatçıları şirkətə müxtəlif endirimlər və xidmətlər göstərməklə əlaqələndirir.

İnformasiya sistemlərinin əsas tələbləri arasında aşağıdakılar qeyd olunmalıdır [6]:

1. İnformasiya sisteminin effektivliyi nəzərə alınan hadisələrlə bağlı əldə edilən bütün xərcləri və əldə edilmiş nəticələrlə müqayisə edilir.

2. İnformasiya sisteminin fəaliyyətinin keyfiyyəti sistemin müəyyən olunmuş funksiyaların yerinə yetirilməsinə uyğunlaşması dərəcəsidir. İnformasiya sisteminin keyfiyyətini müəyyən edən əsas xüsusiyyətlər arasında aşağıdakıları ayırmaq olar:

- İnformasiya sisteminin fəaliyyətinin yetərliyi;
- İnformasiya sisteminin qarşılıqlı əlaqəsi, inkişafı və inkişafı üçün texniki imkanlarının mövcudluğu;
- Məlumat təqdimatının və funksional texnoloji əməliyyatların yerinə yetirilməsinin etibarlılığı və vaxtında olması;
- Verilən məlumatların tamlığı, dəqiqliyi, aliliyi və məxfiliyi.

3. İnformasiya sisteminin etibarlılığı onun avadanlığının aparatının etibarlılığı və icraçıların səhvləri ilə müəyyən edilir.

4. İnformasiya sisteminin təhlükəsizliyi onun fəaliyyətini belə təmin edir: bu sistemdə dolaşan məlumatların qorunması; informasiya sisteminin istifadəçilərinin bu sistemdə dolaşan məlumatların və

sistemin obyektlərinin zərərli təsirlərindən qorunması; informasiya sisteminin və onun obyektlərinin icazəsiz dəyişikliklərdən müəyyən edilmiş parametrlərə və əməliyyat rejiminə qarşı qorunması [3].

1.2 Dövlət orqanlarında istifadə olunan müasir informasiya sistemləri

Dövlət idarəçiliyində informasiya sistemlərindən istifadə yeni imkanlar yaradır və gələcəkdə kütləvi şüurda informasiya cəmiyyəti ideyasına nail olunacaqdır. İnformasiya cəmiyyətinin bir elementi e-hökumətdir. "Elektron hökumət" proqramı dövlət aparatının səmərəliliyini artırır, dövlət idarəetməsini yaxşılaşdırır və ümumiyyətlə dövlət strukturlarının məhsuldarlığını artırır. Dövlət idarəsindəki son məlumatlardan və telekommunikasiya texnologiyalarından istifadə edərək, vətəndaşlara və müəssisələrə ictimai xidmətlərdən istifadənin keyfiyyətini artırır.

Elektron hökumət konsepsiyası ilk dəfə 1997-ci ildə ABŞ hökuməti tərəfindən təklif olundu, baxmayaraq ki, hökumət və dövlət idarəçiliyində yeni İKT-nin istifadəsi on ildən artıqdır ki, diqqəti cəlb etmişdir. E-hökumət, ictimai sektorda İKT-nin tətbiqi idarəsinin səmərəliliyinin artırılması, vətəndaşların və müəssisələrin hökumət məlumatlarına və xidmətlərinə daha rahat girişi təmin etmək məqsədilə yaradılmışdır. E-hökumət dövlət xidmətlərinin daha rahat, fərdi, əlçatan olma imkanları təklif edərkən hökumət əməliyyatlarının müasirləşdirilməsi üçün vacibdir; (daha çox məhsuldarlığa səbəb olur) daha az əməliyyat xərcləri ilə daha sürətlə təmin edilməlidir. Beləliklə, həm vətəndaşlar, həm də hökumətə fayda veriləcəkdir. Hökumətlər üçün, yuxarıda göstərilən faydalara əlavə olaraq, vətəndaşların dövlət orqanlarına etimadının artırılmasını da əlavə etmək olar.

"Elektron hökumət" çərçivəsi "Azərbaycan Respublikasının inkişafında informasiya-kommunikasiya texnologiyaları üzrə milli strategiyaya (2003-2012)" uyğun olaraq yaradılmış və "E-Azərbaycan" proqramı çərçivəsində həyata keçirilmişdir. Layihənin məqsədi dövlət orqanlarının fəaliyyətinin rahatlığına və səmərəliliyinin artırılması, əhali, biznes və dövlət qurumları arasında qarşılıqlı əlaqələrin asanlaşdırılmasına, yeni vətəndaş-rəsmi münasibətlərin təməlini yaratmağa, şəffaflığın və məlumatların sərbəst axınının təmin edilməsinə yönəlmişdir.

Elektron hökumət infrastrukturunun əsas komponentləri dövlət qurumları üçün şəbəkə infrastrukturu, E-hökumət portalı, E-hökumət şöbəsi, İnformasiya resursları və sistemlərinin dövlət reyestri, e-imza, elektron sənəd dövriyyəsi və elektron hökumət məlumatları mərkəzidir [7].

Dövlət portalı olan www.e-gov.az vətəndaşların dövlət qurumları tərəfindən göstərilən elektron xidmətlərdən faydalanmasında "vahid pəncərə" prinsipi ilə öz fəaliyyətini həyata keçirir. Elektron hökumət portalından vətəndaşlar 27 dövlət qurumunun 140-dan çox elektron xidmətindən istifadə edə bilirlər. Bundan əlavə, informasiya mübadiləsi təmin etmək məqsədilə hökumət qurumları arasında bir pəncərə yaradılmışdır və dövlət qurumlarının bir çoxu bu infraqurudara bağlıdır.

Elektron hökumət (və ya elektron hökumət) verimlilik, şəffaflıq və vətəndaş iştirakının artırılması məqsədilə dövlət funksiyaları və prosedurlarına informasiya və kommunikasiya texnologiyalarının (İKT) tətbiqidir. Bu tərif elektron hökumətin yaxşı idarəetmənin inkişafında dəstək vasitəsi kimi İKT-lərdən necə istifadə etdiyini göstərir. Elektron hökumətin müvafiq tətbiqi dövlət vəzifələrində effektivliyin daha yüksək səviyyədə olmasına, proseslərin və prosedurların təkmilləşdirilməsinə, ictimai xidmətlərin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə, qərarların qəbul edilməsi prosesində məlumatların istifadəsini yaxşılaşdırmağa imkan verir və müxtəlif hökumət orqanları üçün daha yaxşı ünsiyyətə imkan verir.

Hökumət nəzəri cəhətdən e-hökumətin düzgün tətbiqi ilə daha doğru demokratiyaya hərəkət edə bilər. Hökumətin şəffaflığı qərarların necə qəbul edilməsi və seçilmiş vəzifəli şəxslərin və ya dövlət vəzifəliələrinin hərəkətlərinə görə məsuliyyət daşdığına dair ictimaiyyətə fikir verəcəkdir. Hökumət qanunverici orqanlarında müəyyən dərəcədə birbaşa və görkəmli təsir göstərə bilər.

Elektron hökumətin tərəfdarları onlayn hökumət xidmətlərinin kağız şəklində ehtiyacların azalmasına səbəb olduğunu iddia edirlər. Ətraf mühit qrupları, media və ictimaiyyətin son təzyiqləri səbəbindən bəzi hökumətlər və təşkilatlar kağız istifadəni azaltmaq üçün İnternetə qoşulmuşlar. Birləşmiş Ştatların hökuməti "federal işçilər

üçün daxili hökumət formalarını" təmin etmək üçün "<http://www.forms.gov>" veb saytından istifadə edir və beləliklə "kağız üzərində əhəmiyyətli qənaət təmin edir.

E-hökumət vətəndaşlara istənilən vaxt və hər hansı bir məqsədə nail olmaq üçün kompüterlər ilə qarşılıqlı əlaqədə olmaq imkanı verir. Bir çox e-hökumət xidmətləri, dövlət idarələrindən fərqli olaraq 24 saat və həftədə yeddi gün ərzində vətəndaşlara elektron xidmətlər göstərir (istisnalar kimi polis bölmələri və xəstəxanalar, gündə 24 saat açıq olan işçilər fəvqəladə vəziyyətlərlə məşğul ola bilərlər).

Elektron hökumətə daxildir:

- vahid portalda vətəndaşlar və biznes üçün onlayn xidmətlər;
- dövlət və parlament strukturlarında elektron sənəd dövriyyəsi;
- məlumatların təkrarlanması və təkrar xərclərin qarşısını almaq üçün müxtəlif hökumət strukturları üçün ümumi məlumat bazası;
- hökumətarası əməliyyatlar üçün özəlləşdirilmiş xüsusi informasiya şəbəkəsi (İnternet);
- geniş informasiya və telekommunikasiya infrastrukturu;
- şəxsi məlumatlar daxil olmaqla, kriptografiya sistemləri və məlumatların qorunması üçün digər yollar;
- rəqəmsal imza, elektronik açar, smart kartlar və digər məlumat və əməliyyatlara icazə verilmiş istifadə imkanları.

E-hökumət informasiya cəmiyyətinin elektron kompüter, e-biznes, elektron bankçılıq, universal giriş, ömrü boyu təhsil, kompüterləşmə, kompüter savadlılığı kimi komponentləriylə sıx bağlıdır.

Hazırda aşağıdakı strukturlar bütün dövlət informasiya resurslarının nəzarət, normativ və metodiki funksiyalarını həyata keçirirlər:

1. Rabitə və İnformasiya Nazirliyi. Bu orqanlarda və təşkilatlarda informasiya qaynaqlarının yaradılmasına, onların qeydiyyatına, əlçatanlığı və istifadəsinə, həmçinin naviqasiya sistemlərinin idarə edilməsinə və dövlət informasiya resurslarının formalaşdırılmasına və saxlanması işlərinin ümumi əlaqələndirilməsinə nəzarət edilir.

2. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət Texniki Komissiyası. Dövlət informasiya resurslarının qanunsuz istifadəsi və məhv edilməsindən qorunmasına nəzarət edirlər.

3. Əmlak Nazirliyi. Dövlət informasiya resurslarının uçotunu mülkiyyət kimi saxlayır, əməliyyatın idarə edilməsi və təsərrüfat idarəçiliyində onların qeydiyyatı məsələlərinə nəzarət edir.

4. Ticarət Təşkilatı. Mühasibat informasiya resurslarını intellektual mülkiyyət kimi yaradır.

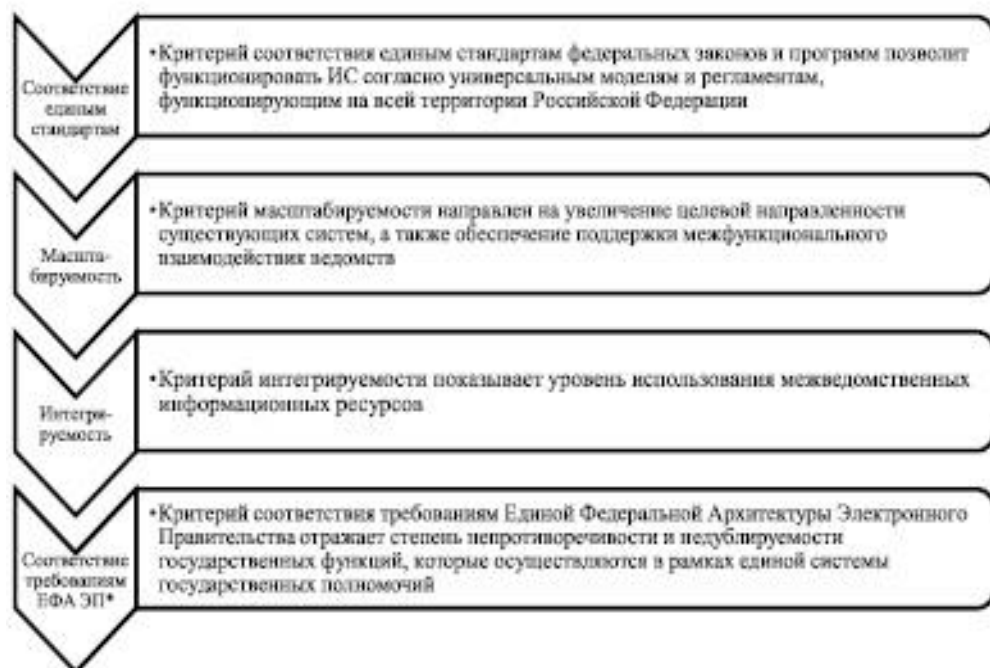
Elektron hökumətin əsas məqsədi vətəndaşlara effektiv və səmərəli şəkildə dövlət xidmətlərinin artan portfelini təqdim etməkdir. E-hökumət hökumət şəffaflığına imkan yaradır. Hökumətin şəffaflığı vacibdir, çünki ictimaiyyətin hökumətin nə işlədiyini, eləcə də tətbiq etməyə çalışdıqları siyasət barədə məlumatlandırmasına imkan yaradır. Sadə məsələlər elektron hökumət ilə daha asan çıxış yolu tapa bilər. Ailə vəziyyəti və ya ünvan dəyişikliyi ilə bağlı bir çox uzun vaxt aparan məsələlər e-hökumət ilə öz həllini tapdı. E-hökumət, bu kimi məsələlərin vətəndaşlara daha rahat bir şəkildə həyata keçirilməsinə imkan verir. E-hökumət ictimaiyyətin siyasi kampaniyalarda daha çox iştirak etməsi üçün asan bir yoldur. Seçicilərin məlumatlandırılmasını artırır, bu da vətəndaşların seçkilərdə iştirakının artmasına səbəb ola bilər. Bu biznes üçün də olduqca əlverişlidir. E-hökumət həmçinin prosesləri sadələşdirməyə kömək edir və hökumət məlumatlarını ictimai sektor təşkilatları və vətəndaşlar üçün asanlaşdırır. Elektron hökumətin gözlənilən faydaları səmərəlilik, təkmilləşdirilmiş xidmətlər, ictimai xidmətlərin daha əlçatanlığı, davamlı icma inkişafı və daha çox şəffaflıq və hesabatlılıq daxildir.

Elektron hökumət xidmətlərinin aşağıdakı növləri fərqləndirilə bilər:

- İnformasiya xidmətləri
- Xidmətləri yükləyin və yükləyin
- Əməliyyat xidmətləri
- İştirak və rabitə xidmətləri
- İntegrasiya edilmiş xidmətlər (birtərəfli xidmətlər və portallar).

Hazırkı mərhələdə dövlət idarəetməsi informasiya sistemlərinin tətbiqi sahəsində uğurlu təcrübəyə malikdir. Lakin idarəetmə prosesində və idarəetmə qərarlarında dövlət orqanlarının fəaliyyətini dəstəkləyən informasiya sistemlərinin effektivliyini qiymətləndirmək üçün bir meyar seçmək problem həmişə mövcud olur.

Elektron hökumət dövlət idarəçiliyinin səmərəliliyinin artırılması üçün və bütün vətəndaşların informasiya texnologiyasından fəal istifadə etmələri üçün mövcuddur. E-hökumət müvafiq məlumatların əldə edilməsi, həmçinin dövlət tərəfindən xidmətlərin göstərilməsi metodudur. Hal-hazırda dövlət orqanlarının fəaliyyətini avtomatlaşdırmaq üçün informasiya cəmiyyətinin strategiyasını uğurla həyata keçirmək mümkün olmayıb, çünki bu sahəni tənzimləyən vahid standartlar və qaydalar yoxdur. İnformasiya texnologiyaları vasitəsilə dövlət idarəçiliyinin təkmilləşdirilməsinə yönəldilmiş dövlət proqramları hazırda aşağıda göstərilən mənfi xüsusiyyətlərə malikdir: yüksək xərclər, uzun tətbiq vaxtları, büdcə vəsaitlərinin istifadəsinin aşağı olması, yüksək layihə riskləri və sistemlərin inteqrasiyası. Dövlət idarəetmə sisteminin vahid funksional modelini nəzərə alaraq informasiya sistemlərini təkmilləşdirmək məqsədilə, istifadə olunan informasiya sistemlərinin effektivliyini qiymətləndirmək üçün meyarları tətbiq etmək lazımdır .

İnformasiya sistemlərinin effektivliyini qiymətləndirmək meyarları.

Şəkil. 1.6

İnzibati idarəetmədə informasiya sistemləri dövlət xidmətlərinin keyfiyyətini yaxşılaşdırır, həmçinin dövlət qurumlarının açıqlığını və şəffaflığının gücləndirilməsinə kömək edir. Hal-hazırda dövlət orqanlarının fəaliyyətində informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının tətbiqində müsbət təcrübə var. Eyni zamanda, dövlət diqqətini dövlət hakimiyyəti strukturunda informasiya sistemlərinin fəaliyyətini tənzimləyən birləşdirilmiş qaydalar və standartlar sisteminə yönəlmişdir.

E-hökumət xidmətlərinin kommersiya e-xidmətlərinə oxşarlığı var, eyni zamanda bir sıra əsas fərqləri mövcuddur. Elektron hökumət xidmətləri dövlət və ya yarı-hökumət (tərəfdaşlıq) təşkilatları tərəfindən vətəndaşların hüquq və vəzifələrini izah edən qanun və qaydalara əsasən vətəndaşlara onlayn ictimai xidmətlər göstərir. Bu tərif ticarət e-xidmətlərlə bəzi əsas fərqləri göstərir. Bu xidmətlər ictimai deyil, şəxsi deyildir və onlar qiymətlərə deyil, qanun və vəzifələrə əməl edirlər. Lakin, onların dizaynında müasir elektron hökumət xidmətləri kommersiya xidmətləri üzrə modelləşdirilmişdir. Elektron hökumət xidmətlərinin təbiəti və imkanlarını təsvir etmək üçün ilk növbədə kommersiya elektron xidmətlərlə olan fərqləri və sazişləri sıralayırıq. Fərqlərdən başlamaq üçün aydındır ki, elektron hökumət xidmətlərinin yalnız bir provayderi (hökumət) var; rəqabət yoxdur. Vətəndaşlar başqa birinə, bəlkə də daha yaxşı hökumətə keçə bilmirlər. Müvafiq fərq, vergi xidmətləri kimi xüsusi elektron hökumət xidmətlərinin məcburidir və könüllü deyil. Bunlar vəzifələndir. Bunun əvəzinə, vətəndaşlar da xüsusi xidmətləri almaq hüququna malikdirlər. Onların əksəriyyəti azaddır, bəziləri kiçik bir haqq tələb edir, lakin hər kəs onları ödəyə bilər.

Digər fərq, kommersiya xidmətlərlə müqayisədə e-dövlət xidmətlərinin daha da mürəkkəbliyi. E-hökumət xidmətləri müəyyən bir ölkənin və ya bələdiyyənin qanun və qaydalarının nəticəsidir. Ümumiyyətlə, bu qaydalar çox mürəkkəbdir və vətəndaşların xüsusi qrupları üçün bir çox detal və istisnalara malikdir. Bu, qaydaları və prosedurları informasiya və kommunikasiya texnologiyaları baxımından və hər bir vətəndaşın anlama biləcəyi sadə və sadə xidmətlərlə tərcümə etmək çox çətindir. E-

ticarətdə məhsul üçün sifariş formasını doldurmaq bir dövlət xidmətinin orta formasını doldurmaqdan daha asandır.

Dördüncü fərq isə vətəndaşın e-dövlət xidmətinin bir istifadəçisi olaraq birdən çox xidmət və ya xidmət növü ilə məşğul olmasıdır. Bir çox elektron hökumət xidmətləri kommersiya xidmətləri kimi bir şirkət tərəfindən yox, bir dövlət orqanlarının zənciri tərəfindən təmin edilir. Ənənəvi olaraq vətəndaşlar yollarını tapa bilmədikləri zaman tez-tez başqa bir şöbəyə yönəldirlər. Bu pis təcrübə e-dövlət xidmətində integrasiya edilmiş birtərəfli xidmətlərin inkişafına səbəb olmuşdur.

Son fərq, vətəndaşların bir pasportun bərpası və ya yalnız bir dəfə doğum haqqında şəhadətnamənin alınması kimi e-hökumət xidmətlərinə ehtiyac duyduğundan, bir məhsul və ya internet bankı kimi ticarət xidmətləri həftədə bir dəfə və ya hətta gündəlik olaraq istifadə olunur. Bunun nəticəsi olaraq, vətəndaşlar üçün elektron xidmətlərdən kommersiya xidmətlərindən daha çox istifadə etmək çətinidir. Əlbəttə ki, elektron hökumət və ticarət xidmətlərinin oxşarlığını da göstərə bilərik. Təcrübə və təmin olunmanın təmin edilməsi həm vətəndaş müştəriləri, həm də müştərilərin alınması üçün bərabərdir. Hər iki xidmət növü də xidmət keyfiyyətini artırmaq məqsədi daşıyır. E-xidmətlərin əlçatanlığı və mövcudluğu və məlumatın əldə edilməsi eyni növ xidmət xüsusiyyətlərinə malikdir.

Elektron hökumət xidmətlərinin əsas siyasət aspekti bütün vətəndaşların bu xidmətlərə necə nail olmaq problemidir. Bir çox hallarda insanların bu xidmətlərdən uyğun şəkildə istifadə etmək imkanı və bacarığı olmur. Bir çox vətəndaşlar e-dövlət xidmətindən istifadə etmək istəmirlər, çünki onlar müntəzəm olaraq öz bələdiyyələrinə gedir, telefonu istifadə edirlər və ya çap olunmuş formaları doldururlar. Bu xidmətlərin rəqəmsal şəkillərə çevrilməsi ilk növbədə bir çox insanlar üçün yeni çətinliklər yaradır. Çox vətəndaşın şifahi izahat istəməsi və hökumət saytlarında yollarını tapa bilməmələri heç də təəccüblü deyil. Bu saytlarda axtarış tapdıqları cavablar tez-tez xidmət məsələləri və çağırış mərkəzləri tərəfindən həll edilməli olan yeni suallara gətirib çıxarır [8].

Zəngin və inkişaf etmiş ölkələrdə kompüterlərə və İnternetə fiziki giriş problemi yüksək səviyyədə həll olunur. Bununla yanaşı, inkişaf etməkdə olan ölkələrdə hələ də gecikmələr davam edir. Burada əhalinin kiçik bir hissəsi elektron hökumət xidmətlərinə çıxış əldə edir. Bununla belə, hətta ən inkişaf etmiş yüksək səviyyəli ölkələrdə belə əhalinin xüsusi qrupları başqalarına nisbətən daha az imkanlara malikdirlər. Demək olar ki, hər halda bu yaşlılar (65 yaş və ya daha 55 yaşdan yuxarı), aşağı təhsilli insanlar (orta məktəb və ya daha az), çox yoxsul insanlar, miqrantlar və bəzi etnik azlıqlar (onların bəziləri savadsız) ilə bağlıdır. Hər bir ölkədə xüsusi giriş problemləri olan bir qrup əlillərdir. Elektron hökumət xidmətlərindən faydalanmaq üçün məzmunla əlaqəli bir sıra bacarıqlara da ehtiyac var. Bu bacarıqlar müəyyən hökumət məlumatlarını və müəyyən bir vətəndaş üçün ən münasib məlumatı (İnternetdə məqsədyönetmə aparmaq üçün) və xidmətləri tapmaq üçün strateji bacarıqları təhlil etmək və qiymətləndirmək üçün vacib olan informasiya bacarıqlarıdır. Elektron hökumət kontekstində vətəndaş yalnız vətəndaş səlahiyyətlərinə (hüquq və vəzifələri bilmək) ehtiyac duymur, həm də bu hüquq və vəzifələri elektron hökumət xidmətləri kontekstində necə əldə etmək lazımdır. Orta təhsili yüksək olan insanlar İnternetdə daha yaxşı informasiya və striptizmə bacarıqlarına malikdirlər. Bununla belə, təəccüblü deyil ki, orta yaşlı və böyüklər bu bacarıqlarda gənc istifadəçilərə nisbətən daha yaxşıdır (van Deursen, 2010). Onlar kifayət qədər əməliyyat və formal bacarıqlara sahib olduqları halda, onlar e-hökumət xidmətlərindən daha çox faydalanırlar. Bu, təkcə onların bacarıqları ilə əlaqəli deyil, həm də motivasiyadan və istifadədən asılıdır: insanlar daha yaşlı olduqda, ailə qurmağa, iş tapmaqda və ev tapmaqda daha çox elektron hökumət xidmətinə ehtiyac duyurlar.

Elektron hökumət ilə bağlı başlıca mənfi cəhətlər kompüterlərə və İnternetə çıxışında bərabərliyin olmaması ("rəqəmsal bölüşdürmə", aşağı gəlirləri olan, evsiz və ya kənar bölgələrdə yaşayan insanlar) İnternetə az və ya heç bir daxil olmanın mümkünsüzlüyü), internetdə məlumatın etibarlılığı və ictimai rəylərə təsir göstərə biləcək və qərara ala biləcək məsələlərdir.

İnformasiya sistemlərinin tətbiq sahələrindən biri də təhsil müəssisələridir. Son illər ölkəmizdə təhsil sistemində İKT infrastrukturunun inkişafı və dünya standartları səviyyəsinə çatdırılması bir prioritet halına çevrilmişdir. Bu dövrdə, təhsil sistemində İKT tətbiqi sahəsində təhsil müəssisələrində İKT infrastrukturunun qurulması, təhsil sahəsində davam edən islahatların ən mühüm mərhələsi olan müxtəlif layihələr və tədbirlər hazırlanmış və həyata keçirilmişdir.

Ötən müddət ərzində təhsil sisteminə İKT-nin integrasiyası və tədris prosesinin modernləşdirilməsi sahəsində bir sıra mühüm tədbirlər görülmüşdür. Bütün təhsil kateqoriyaları üzrə İKT proqramları hazırlanmış və təsdiq edilmiş, ilk məsafədən təhsil təcrübəsi başlanmışdır. Hazırda təhsil portalının informasiya resursları yaranır, bəzi təhsil müəssisələrinin veb saytları yaradılır və fəaliyyət göstərir. Tədris prosesinin idarə edilməsi, ümumi təhsil məktəblərində İKT tətbiqi sahələri və məktəblər üçün İKT sahəsi üzrə məlumat sisteminin yaradılması sahəsində mütəxəssis pedaqoji kadrların, eləcə də köməkçi kadrların (laborantların) hazırlanması işi başlanmışdır.

Bununla yanaşı, ölkəmizin təhsil sistemində müasir İKT-nin tətbiqi səviyyəsi dövlətimizin dinamik inkişaf edən iqtisadiyyatının mövcud imkanları baxımından və dünya təhsil sahəsinə integrasiya baxımından qənaətbəxş hesab edilə bilməz. Ölkənin təhsil müəssisələrini kompüter avadanlığı ilə təmin etməkdə müsbət dəyişikliklərə baxmayaraq, ümumilikdə, təhsil sisteminin informasiya infrastrukturu səviyyəsi mükəmməl olmur.

Müasir təhsil texnologiyalarının geniş miqyaslı tətbiqi, ilk növbədə, təhsil müəssisələrinin kompüter avadanlığı ilə təmin edilməsində radikal bir dəyişiklik deməkdir. Ən vacib problemlərdən biri bütün ölkədə, xüsusilə də regionlarda və kənd yerlərində tələbə (tələbə) / kompüterin nisbətinin optimallaşdırılmasıdır. Lakin, təhsil sisteminin bütün səviyyələrində kompüterlərə çıxış imkanlarının genişləndirilməsi zərurəti ilə yanaşı, İKT avadanlığının daha səmərəli istifadəsi, onun təkmilləşdirilməsi də daxil olmaqla, əhəmiyyətli dərəcədə hiss olunur. Regional səviyyədə texniki nəzarət və dəstək sisteminin müasir tələblərinin olmaması və ya uyğunsuzluğu artıq

quraşdırılmış kompüter avadanlığı və rəqəmli təhsil resurslarının səmərəli istifadəsi imkanlarını məhdudlaşdırır.

Hər bir təhsil müəssisəsinin spesifikliyi tədris prosesinin təşkili, tədqiqatın idarə olunması, inzibati, maliyyə və iqtisadi fəaliyyət, kadr siyasətinin aparılması, sosial proqramların həyata keçirilməsindədir. İnformasiya sistemlərinin istifadəsi təhsil müəssisəsinin təşkilati strukturunu və təlim prosesində bütün iştirakçıların funksiyalarını dəyişir, idarə olunan obyektin vəziyyəti haqqında məlumat əldə etmək və təhlil etmək yollarını yaxşılaşdırır. Təhsil müəssisəsi üçün müasir informasiya sistemi əsas proseslərin avtomatlaşdırılması üçün müxtəlif proqramların kompleksidir (ofis işi, müəllimlərin şəxsi heyətini, kadrların və kursantların planlaşdırılması, planlaşdırma və s.). Artıq müasir təhsil müəssisələrinin effektiv işləmələrini bu cür informasiya sistemləri olmadan düşünmək mümkün deyildir. Çünki müvafiq proqramların köməyi olmadan müxtəlif məlumatların böyük bir hissəsini həll etmək mümkün olmur. Məktəbdəki prosesləri avtomatlaşdırmağa imkan verən informasiya sistemləri ilə aşağıdakıları əldə etmək mümkündür:

Birincisi, müntəzəm əməliyyatlarda istifadə olunan vaxtın azaldılması və tədris prosesinə birbaşa ayrılan vaxtın artırılması üçün idarəçilərin və müəllimlərin fəaliyyətini asanlaşdırmaq və sadələşdirmək;

İkincisi, təhsil və digər proseslərin gedişatı haqqında məlumatların toplanması, emalı və təhlilini təmin etmək və qərarlar qəbul etmək;

Üçüncüsü, təşkilatın vahid informasiya infrastrukturunu yaratmaq;

Dördüncüsü, bütün səviyyələrdə təhsil müəssisəsinin bütün işçiləri və idarəetmə orqanları arasında məlumat mübadiləsini təşkil etmək [9].

Tələbələr kompüterlərdən istifadə edərək akademik məlumatlara və mobil telefon tətbiqləri kimi yeni texnologiyalara asanlıqla daxil ola bilirlər. Mobil telefonu proqramları, kitabxanalarda kitabların alınması kimi köhnə metodları əvəz edir, indi tələbələr gündüz kitabxanaların mobil telefon tətbiqlərindən istifadə edərək elektron kitablar haqqında məlumatları endirmək üçün istifadə edə bilirlər, buna görə də bu kitabları istənilən vaxtda saxlayıb və onları oxuya bilirlər.

İnformasiya texnologiyası məlumatı öyrənmək və şərh etmə üsulunu dəyişdi. Audio-vizual təhsilin tətbiqi tələbələrin daha sürətli və asanlıqla öyrənilməsinə kömək edir. Mətn və yazı taxtalarından fərqli olaraq, tələbələr bu təhsil formasında cansıxıcı təhsildən uzaq olurlar. İnsanlar uzun müddət mətn oxumaq istəmirlər, çünki bu onlar üçün cansıxıcı olurlar, buna görə də təhsilə audio-vizual texnologiyaların tətbiqi tələbələrin öyrəndiklərindən zövq almasına müsbət təsir göstərir. Həmçinin təhsildə İS- dən istifadə şagirdləri təhsilə, yeni biliklər əldə etməyə motivasiya edir. Projektorlarda təsvirlərdən istifadə edərək vizual illüstrasiya bir şagirdin anlayışları daha asan başa düşməsinə kömək edir. Çünki insanın beyni vizual təsvirləri mətndən daha asanlıqla yadda saxlamağa meyllidir. İnformasiya texnologiyaları dünyanın hər yerindən tələbələrə online təhsil vasitəsilə öyrənməyə imkan verir. Bu, həm inkişaf etmiş, həm də qeyri-inkişaf etmiş ölkələrdə ucuz genişzolaqlı internetin geniş yayılması sayəsində mümkün olmuşdur.

Dövlət idarəetməsində informasiya sistemlərinin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi problemi ilə bağlı daha ətraflı məlumat vermək lazımdır. Aydındır ki, bələdiyyə və regional hakimiyyət orqanları internetə və daxili proseslərə xidmət edənlərə müxtəlif informasiya sistemlərində olan məlumatlara daxil olmaq üçün bütövlüyü, məxfiliyin və mexanizmlərin qorunmasına ehtiyac duyur. Təhlükəsizliyin təmin edilməsi daimi səy tələb edir, çünki hər gün yeni təhdidlər yaranır və həssas davranışlar tələb edən, informasiya sistemlərinin fəaliyyət göstərməsini çətinləşdirən hacking cəhdləri aşkar olunur. Təcavüzlər, xidmətlərin göstərilməsinə mane olmaq və informasiyanı qeyri-qanuni olaraq açıqlamaq hər zaman mövcud təhdidlərə nümunədir.

Digər daha çevik model İnternetin məlumat ötürülməsi vasitəsi kimi istifadə edilməsidir. Eyni zamanda, virtual ictimai ictimaiyyət təhlükəsiz əlaqələr və ortaq identifikasiya və avtorizasiya sxemindən istifadə edərək təcrid olunur. Məsələn, 128bit SSL protokolu (və ya virtual xüsusi şəbəkə texnologiyaları) istifadə edərək etibarlı təşkilatlar arasında qarşılıqlı identifikasiya prosedurlarından istifadə etməklə ünsiyyət təmin edilə bilər.

Eyni zamanda, ekspertlərin fikrincə, dövlət tez-tez elektron əməliyyatlarda ümumi etimad mühiti yaratmaq arzusunu nümayiş etdirmir. Eyni zamanda, istifadəçilər məlumatların təhlükəsizliyinə tam əmin olmalıdırlar və rahat işləməyə imkan verilməlidir.

Etibarlılıq mövzusu müntəzəm müzakirələr iştirakçıları tərəfindən qaldırılır və vətəndaşların dövlətə güvənməyə başlaması üçün dövlət özü vətəndaşlara etibar etməlidir. Bundan əlavə, bəzi ekspertlər inanır ki, etimad mühiti yaratmaq üçün integrasiya olunmuş ictimai xidmətlər məlumatları deyil, fərdi məlumatları bölüşməyə yönəlib, yəni hakimiyyət orqanları sorğularla bağlı məlumatların toplanması, sistemləşdirilməsi, müqayisəsi və təhlilinə dair yanaşmalarını birləşdirməlidir.

Colm Butler qeyd edir: "Bir çox elektron hökumət insanı şəxsiyyət idarəciliyindən danışır". - Hesab edirəm ki, məsələni fərqli bir şəkildə qoymalı və bu cür məlumatların qorunması və məxfilik haqqında daha çox danışmalıyıq. Çünki bu informasiya və məlumatların hər yerdə yayıldığı elektron dünyada, hər bir iştirakçının öz şəxsi məlumatlarının sui-istifadəsinin nəticələrini və ya kimlik məlumatını düzgün olmayan məqsədlər üçün təyin etdiyi nəticələrin tam şəkildə həyata keçirilməsi üçün mütləq zəruridir [10].

Şəxsi məlumatların təhlükəsizliyini təmin etmək və vətəndaşların dövlət idarəetmə sahəsində tətbiq olunan informasiya sistemlərinə olan inamını artırmaq üçün bu cür sistemlərin inkişafı və həyata keçirilməsi prosesində aşağıda sadalanan bir sıra ümumi iş qaydalarına riayət edilməlidir:

- məlumatlar qanuna müvafiq olaraq və yalnız ona təqdim edilmiş məqsədlər üçün işlənməlidir;
- məlumat minimum zəruri məbləğdə təqdim edilməlidir;
- məlumatı idarə edərkən, aidiyyəti olan vətəndaşların və təşkilatların hüquqlarına hörmət edilməli;
- məlumatlar vaxtında yenilənməlidir, dəqiq və müvafiq olmalıdır; şərtlərdən daha uzun müddət saxlanmamalıdır;

- informasiya təhlükəsiz mühitdə saxlanmalıdır;
- məlumat müvafiq xəbərdarlıq və qorunmadan digər təşkilat və təşkilatlara köçürülməməlidir

Fərqli ölkələrdə "şəxsi məlumat" konsepsiyası bir az fərqlənə bilər ki, bu da demokratiyanın müxtəlif ənənələrini və vətəndaşlar və dövlət arasında hüquq və öhdəliklərin balansını əks etdirəcəkdir.

Beləcə, yuxarıdakıları yekunlaşdıraraq, bələdiyyə və regional hakimiyyət orqanlarının fəaliyyətinin məqsədlərinə uyğun olaraq işləyəcək bir informasiya strategiyasının əsas prinsipləri aşağıdakı kimi müəyyənləşdirilə bilər:

- məlumatların mübadiləsi prosesində və sistem uyğunluğunda, habelə vahid bir təhlükəsizlik sisteminin yaradılması üçün uyğunluq təmin etmək üçün bütün sistemlər üçün vahid standartların yaradılması;

- müvafiq səviyyədə təhlükəsizlik tələblərinə riayət etmək və gizli məlumatların qorunmasını təmin etmək üçün məhdud istifadə və ictimaiyyətə çatdırılmış məlumatlar üçün məlumat mübadiləsi;

İnformasiya sistemləri ümumiyyətlə lazım olan bütün istehlakçılara məlumat vermək üçün bir sıra texniki, proqram və tədbirlər, ixtisaslı işçi heyəti kimi qəbul edilə bilər. Proqramlara gəldikdə isə, "vahid standart" ilə yanaşı, məlumatların ötürülməsi yolu ilə proqramların qarşılıqlı təsirində çətinlik yaratmaması üçün vahid məlumat ötürülməsi protokolu istifadə edilməlidir, proqramları vahid quruluşu və interfeysi pozmadan proqramları yeniləmək üçün lazım olduqda bir-biri ilə inteqrasiya etmək lazımdır.

- məlumat ötürülməsi protokollarını dəyişdirmədən proqramları və saytları tez bir zamanda yeniləmək imkanı. Doğru və etibarlı olmalı olan məlumatlı, zəngin məlumatlar da vacibdir. Eyni zamanda, saytın standart quruluşunu və onun interfeysini pozmadan bu məlumatları dərhal yeniləmək lazımdır. Saytlara giriş dünyanın hər hansı bir yerindən tez və effektiv şəkildə həyata keçirilməlidir.
- gizli və şəxsi məlumatların qorunması. Məxfi və şəxsi məlumatların etibarlı qorunması mühüm rol oynayır. Proqrama qarşılıqlı standartların inkişaf etdirilməsi,

eləcə də bir proqramdan ikisinə ötürülməsi zamanı məlumatların ən etibarlı şifrələməsinin inkişafı yolu ilə əldə edilə bilər. İnformasiya sızması qarşısını almaq üçün məlumatların qorunması məlumat səviyyəsində və istifadəçi səviyyəsində olmalıdır.

İnformasiya sistemini telekommunikasiya və kompüter qurğularından ibarət olan müasir texnologiyalar əsasında həyata keçirilmiş məlumat emalı sistemi kimi qəbul etmək lazımdır [11].

1.3 İnformasiya sistemlərinin istifadəsindən alınan səmərəliliyin fərqli xüsusiyyətləri

İnformasiya sistemləri: Verilən məlumatları menecerlərə giriş, proseslər, təhlil və bölüşdürən bir sistem və qərarlar və planlaşdırma üçün məlumatları qiymətləndirir.

İnformasiya sistemlərinin funksiyaları:

1. Həssaslıq: təşkilatdakı məlumatların ilk girdiyi və ya yaratmaq.
2. Qeydiyyat: Məlumatların fiziki qeydiyyatı.
3. Generasiya: Məlumatın təşkilatın xüsusi ehtiyaclarına uyğun olaraq işlənməsi.
4. Transfer: Təşkilatın daxili birləşmələri və ya təşkilatdan kənar məlumatların ötürülməsi.
5. Saxlama: gələcək məlumatların saxlanması.
6. Xatırlama: Qeydə alınmış məlumatlar arasında axtarış.
7. Təqdimat və hesabat: Lazımlı məlumat və metadata hazırlamaq, onlara ehtiyac olan vahidlərə və hesabat yaratmaq.
8. Qərar vermə: Bütün səviyyələrdə işçilərin bütün qərarlarına kömək.

İnformasiya sistemlərinin yerinə yetirdiyi proseslərə aşağıdakıları aid etmək olar:

- xarici və ya daxili mənbələrdən informasiyanın daxil edilməsi;
- kompüterin xarici yaddaşında informasiyanın saxlanması;
- istifadəçilərin sorğularına uyğun informasiyanın axtarışı;
- lazımi informasiyanın qəbul edilməsi və əlverişli şəkildə xarakterizə edilməsi ;

- informasiyanın istifadəçilərə və ya digər sistemlərə çatdırılması üçün xaric edilməsi;
- əks əlaqə: əgər alınan nəticədə informasiya istifadəçini təmin etmirsə, onun təklifi ilə daxil edilən informasiyada, sorguda, informasiyanın saxlanma sxeminde, axtarışında və emalında düzəlişlər edilə bilər.

İnformasiya sistemi aşağıdakı xassələrlə səciyyələnir:

- istənilən İS - in analizi , qurulması və idarə edilməsi sistemlərin yaradılmasının əsas prinsipləri əsasında yerinə yetirilir ;
- dinamik və inkişaf edən sistemdir ;
- İS-in qurulmasında sistemli yanaşmadan istifadə olunur;
- İS-in çıxış məhsulu qərarların qəbul edilməsi istifadə edilən informasiyadır;
- İS insan - maşın tipli verilənlərin emalı sistemidir .

Baxmayaraq ki, ümumi halda İS-in kompütersiz variantı da ola bilər, müasir informasiya sistemlərinin demək olar ki, hamısı kompüter texnikası əsasında reallaşdırılır.

İnformasiya sisteminin işini anlamaq üçün onun həll etdiyi problemin mahiyyətini və həmçinin hansı təşkilatı proseslərə qoşulduğunu bilmək lazımdır. Məsələn, qərarların qəbulunun təminatı üçün qurulan informasiya sisteminin imkanlarını təyin edəndə aşağıdakıları nəzərə almaq lazımdır:

- həll olunan idarəetmə məsələlərinin strukturlaşdırılması;
- firmanın idarə edilməsi iyerarxiyasının hansı səviyyəsində qərar qəbuletme aparılır;
- həll olunan məsələlərin hansı funksional bölmələrə aid olması;
- istifadə olunan informasiya texnologiyasının növü.

İnformasiya sisteminin tətbiqi aşağıdakıları əldə etməyə imkan verir:

- riyazi və süni intellekt metodlarının tətbiqi sayəsində idarəetmə məsələlərinin həllinin daha səmərəli variantlarının alınması;
- işçilərin avtomatlaşdırma yolu ilə işə salınması ;
- informasiyanın həqiqiliyinin təmin edilməsi;

- kağız daşıyıcıları əvəzinə verilənlərin kompüterdə emalının səmərəli təşkilini təmin edən maqnit və kompakt disk daşıyıcılarından, fleş yaddaşdan istifadə edilməsi;
- firmada informasiya axınlarının strukturunun və sənəd dövriyyəsinin təkmilləşdirilməsi;
- məhsul istehsalına və xidmətlərin göstərilməsinə qoyulan xərclərin azaldılması;
- istifadəçilərə lazımi informasiya xidmətinin göstərilməsi;
- yeni bazar münasibətlərinin qurulmasına kömək edilməsi;
- şirkətə və tədarükün satın alınmasına görə müxtəlif güzəştlər və xidmətlər.

İnformasiya sistemlərinin əsas faydası, istənilən vəzifəni effektiv və səmərəli şəkildə yerinə yetirmək üçün lazım olan informasiyanı istifadə etmək imkanıdır. Kompüter məlumat bazaları və kağız qeydləri məlumat verir, lakin məlumat sistemləri hər bir istifadəçinin vəzifələri haqqında müvafiq məlumatı həmin istifadəçiyə ən uyğun formatda təqdim edir. İnformasiya sistemləri, lazım gəldikdə real vaxt və ya arxivləşdirilmiş məlumatları təqdim edə və yeni və ya dəyişdirilmiş informasiya tələblərinə uyğundur.

İnformasiya sistemi hər bir istifadəçiyə qərar qəbul etməsi və ya fəaliyyət göstərməsi üçün lazım olan məlumatları təqdim edir. Satış məlumatlarına baxan bir satış meneceri, bu həftə ərzində satış departamentinin fəaliyyətinin ümumi görünüşünü görə bilər, eyni zamanda, bir satış işçisi eyni məlumatlardan istifadə edərək, müştərilərin nə ilə əlaqə qurduğunu və ya əlaqələndirilmədiklərini göstərmək üçün qeydlərini görür. Kağız rekord sistemdən məlumat qazanmaq daha uzun sürəcək, məlumatları açmaq üçün bir yazıçı tərəfindən lazım olan vaxt və xərcdən daha çox məhsuldar qiymətə daha çox xərclənməlidir.

İnformasiya sistemləri çevikdir və ehtiyacı ilə böyümək üçün reprogramlaşdırılmış ola bilər. Tez-tez sistemin fərdi hissələri bütün sistemin pozulmaması olmadan təkmilləşdirilə və quraşdırıla bilər [12].

FƏSİL 2. AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ DÖVLƏT ORQANLARINDA İNFORMASIYA SİSTEMLƏRİNDƏN İSTİFADƏNİN VƏZİYYƏTİ VƏ PERSPEKTİVLƏRİ

2.1 Azərbaycan Respublikasının dövlət orqanları

Dövlət idarəsində informasiya texnologiyaları İnternetdən istifadə etmək üçün yeni imkanlar yaradır və gələcəkdə kütləvi şüurda yayılacaq, yəni Azərbaycanda informasiya cəmiyyəti ideyasına nail olacağıq. Dövlət informasiya sistemi – qurumlar tərəfindən formalaşdırılan, informasiya proseslərinin (informasiyanın yaradılması, yığılması, işlənməsi, saxlanması, axtarışı) həyata keçirilməsini təmin edən dövlət informasiya ehtiyatlarının, texniki və proqram vasitələrinin nizamlanmış məcmusudur. İnformasiya sistemlərini həyata keçirmək üçün aşağıdakı meyarlara əməl edilməlidir.

1) Bütün dövlət orqanlarının aydın qarşılıqlı fəaliyyəti. Dövlət idarəsi dövlət məqsədlərinə nail olmaq məqsədilə bir sıra əməliyyatlar aparmaq prosesidir. Hökumətin əməliyyatlarının həyata keçirilməsi üçün müvafiq məlumatların lazım olduğu və bu günə qədər saxlanılması tələb olunur. Beləliklə, dövlət orqanlarının və rəhbərliyinin informasiya dəstəyinin səmərəliliyinin hökumətin keyfiyyət göstəriciləri ilə müəyyənləşdirilməsi vacibdir.

2) Proqramların və saytların standart strukturu və məlumat ötürülməsi protokolları. Proqramların və veb saytların strukturunun standartlarını hazırlayarkən, developers sadə istifadəçi (sözdə "istifadəçi") baxımından istifadə rahatlığı və sadəliyi ilə idarə olunmalıdırlar. Bu "bir standart" olaraq baxıla bilər. Qalanlara gəldikdə, saytlar üçün bəzi standartlar hazırlanır, digərləri proqramları üçün hazırlanır. Ümumiyyətlə, bu standartlar müəyyən informasiya texnologiyalarının seçilməsində müştəri (istifadəçi), məhdudlaşdırıcıları məhdudlaşdırmamalı, dövlət informasiya sistemləri və onların komponentləri arasında ümumi və əlçatan qarşılıqlı əlaqə qaydalarını müəyyən etməlidir. Interface rahatlığı və sadəliyi ilə yanaşı sites inkişafında əsas tələblərdən biri başqa istifadəçi çox vaxt itirmək axtarış zaman və ya heç bir şey edəcəyik, site bütün lazımı dəstək informasiya və məsləhətlər, eləcə də

sizə lazım sistem məlumat daha dəqiq axtarış dolu olmalıdır bir vəziyyətdir tapa bilərsiniz. Bu saytda orqanlarının fəaliyyəti haqqında, etibarlı sürətli, tam və cari informasiya, istənilən informasiya tapmaq prosesinin sadələşdirilməsi ilə yanaşı, izahatında vaxt məmur saxlayır. Data vasitəsilə proqramların qarşılıqlı çətinliklər səbəb deyil, belə ki proqramları kimi, "vahid standart" ilə yanaşı, bir ötürülməsi protokolu istifadə olunmalıdır, bir strukturu və interface pozmadan proqram lazım olsa, bir-biri ilə proqramları integrasiya yeniləmə lazımdır [13,14].

3) Eləcə də məlumatların ötürülməsi protokolları dəyişmədən interfeys strukturu pozmadan əməliyyat proqramları və saytları təkmilləşdirmək imkanı. Doğru və etibarlı olmalı olan məlumatlı, zəngin məlumatlar da vacibdir. Eyni zamanda, saytın standart quruluşunu və onun interfeysini pozmadan bu məlumatları dərhal yeniləmək lazımdır. Saytlara giriş dünyanın hər hansı bir yerindən tez və effektiv şəkildə həyata keçirilməlidir.

4) Gizli və şəxsi məlumatların qorunması. Məxfi və şəxsi məlumatların etibarlı qorunması mühüm rol oynayır. Proqrama qarşılıqlı standartların inkişaf etdirilməsi, eləcə də bir proqramdan ikisinə ötürülməsi zamanı məlumatların ən etibarlı şifrələməsinin inkişafı yolu ilə əldə edilə bilər. İnformasiya sızmasının qarşısını almaq üçün məlumatların qorunması informasiya səviyyəsində və istifadəçi səviyyəsində olmalıdır.

5) Dünyanın bütün ölkələrindən olan bütün vətəndaşların məlumatlarına açıq və tez istifadəsi. Sayt müvafiq şəxslər tərəfindən yaradıldıqdan və təsdiq olunduqdan sonra, sayt və onun materialı serverə yerləşdirilməlidir (İnternet-sayt provayderinin sayt və onun məzmunu olan superkompüterin yerləşdiriləcəyi, sonra İnternet vasitəsilə verilməsi). Server tezliklə lazımi məlumatların köçürülməsi üçün ən qısa müddətdə məlumatların, xüsusən istifadəçilərdən və onların tələblərindən asılı olaraq məlumatları emal etməlidir. Bir provayder seçərkən, lazımsız pul itkilərindən qaçınmaq üçün, yerləşdirilən saytın ucuzluğuna deyil, xidmətlərin etibarlılığı və fasiləsiz təmin edilməsinə yol verilməməlidir. Dövlətin informasiya cəmiyyətinin

şəraitinin formalaşması ilə bağlı proseslərə cəlb olunması bir neçə aspektə malikdir. Dövlət orqanlarına aşağıdakılar aid edilir:

- a) informatizasiya sahəsində yeni imkanlar nəzərə alınmaqla cəmiyyətin mütərəqqi hərəkətinin əsas tendensiyalarına dair dövlət siyasətini müəyyənləşdirmək;
- b) informasiya ehtiyatlarının və informasiya texnologiyalarının səmərəli yığılmasını və istifadəsini tənzimləmək, müasir informasiya imkanlarına uyğun telekommunikasiya qurmaq üçün kifayət qədər hüquqi bazanın təmin edilməsi;
- c) elektron informasiya resurslarından maksimum istifadə etməklə öz fəaliyyətinizi təşkil etmək;
- d) onun təsiri, yəni idarəetmə və tənzimləmə sahəsində informasiya cəmiyyətinə keçid təmin etmək.

Dövlət orqanlarının fəaliyyətinin informasiyalaşdırılması sahəsində hüquqi tənzimləmə sahəsi ilk növbədə aşağıdakılardır:

- a) dövlət orqanları üçün onların səlahiyyətlərinə uyğun olaraq kifayət qədər və etibarlı informasiya mənbələri təmin etmək;
- b) dövlət və yerli hakimiyyət orqanları üçün vahid informasiya məkanının yaradılması;
- c) dövlət və federal orqanlar arasında on-line səviyyəsində davamlı informasiya mübadiləsini təmin etmək;
- d) qanunvericiliyə əsasən, dövlət sirri kimi təsnif olunan məlumatlara və məhdud istifadə imkanları barədə digər məlumatlara xüsusi müddəa rejiminin təmin edilməsi;
- e) ictimai prosesləri tənzimləyən forma və üsulların yenidən nəzərdən keçirilməsi üçün dövlət aparatının strukturlarında yeniliklərin təmin edilməsi;
- e) vətəndaşların və ictimai qurumlarla dövlətin real əlaqələrini gücləndirmək, yalnız hüquqi dövlət deyil, hüquqi cəmiyyət yaratmaq vəzifəsini həll etmək.

Bu Qaydalar dövlət orqanlarının informasiya sistemlərinə, onların yaradılmasına dair tələblərə, habelə informasiya sistemlərinin yaradılması zamanı dövlət orqanlarının məsuliyyətlərinə dair ümumi tələbləri müəyyən edir.

I. Ümumi müddəalar

1. Dövlət orqanının informasiya sistemi təşkilati qaydada dövlət informasiya ehtiyatları, informasiya texnologiyaları və informasiya vasitələrinin toplanması, saxlanması, əldə edilməsi, emalı və istifadəsinə imkan verən informasiya qurğularıdır.

2. Dövlət orqanlarının informasiya sistemləri Azərbaycan Respublikasının milli informasiya sisteminin tərkib hissəsidir.

3. Dövlət orqanlarının informasiya sistemlərinin yaradılması məqsədi onların fəaliyyətinin səmərəliliyinin artırılması, onların göstərdiyi informasiya xidmətlərinin genişləndirilməsi, kompüter texnologiyaları sahəsində müasir inkişaflardan istifadə etməklə digər dövlət orqanları, biznes birliyi, hüquqi və fiziki şəxslərlə informasiya qarşılıqlı əlaqələri təşkil etməkdir.

4. Dövlət informasiya sisteminin istifadəsinin əsas məqsədi informasiya resurslarının bölüşdürülməsi və onların istifadəsi üzərində nəzarəti təmin etmək üçün lazımi dərəcədə dinamizm əldə etməkdir. Bununla yanaşı, yeni işəgötürənlərin ehtiyaclarını vaxtında yerinə yetirmək və inkişaf etməkdə olan imkanları tez bir zamanda qiymətləndirmək, effektivliyi, idarəolunmasını artırmaq, dövlət orqanının struktur bölmələri.

II. Hökumət idarələrinin informasiya sistemlərinə dair əsas tələblər

5. Dövlət orqanlarının informasiya sistemləri aşağıdakıları təmin etməlidir: ictimaiyyətə açıq dövlət informasiya ehtiyatlarına zəmanətli və təhlükəsiz giriş; dövlət informasiya resurslarının axtarışı, toplanması, işlənməsi və saxlanması qabiliyyəti; dövlət orqanlarına yerli və qlobal informasiya resurslarına çıxış imkanı təmin etmək; əməliyyatların etibarlılığı və istifadəçilərin düzgün işləməməsi halları daxil olmaqla proqram təminatı və hardware səhvlərinə müqavimət; istifadəçilər arasında sürətli və təhlükəsiz məlumat mübadiləsi; hardware və proqram vasitələrinin təkmilləşdirilməsi, sistemin yeni komponentlərlə qurulması ilə daha da genişləndirilməsi imkanı; dövlət orqanlarının əsas fəaliyyətinə aid olan digər funksiyalar.

6. Dövlət orqanlarının informasiya sistemlərinə aşağıdakılar daxildir: hökumət orqanlarının onların əsas vəzifələri və funksiyaları yerinə yetirilməsinə

dəstək verən əməliyyat və mühasibat sistemləri; dövlət orqanlarının informasiya sistemləri arasında şöbələrarası informasiya qarşılıqlı sistemlər; hökumət fəaliyyətlərində biznes prosesləri və inzibati tənzimləmələri dəstəkləyən resurs idarəçiliyi sistemləri; dövlət orqanları tərəfindən onların əsas vəzifələri və funksiyalarının həyata keçirilməsinin nəticələrinə dair məlumatların toplanması, emalı, saxlanması və təhlili təmin edən informasiya və analitik sistemlər; elektron sənəd idarəetmə sistemləri; elektron sənəd idarəetmə sistemləri; Əməliyyat idarəetmə sistemləri (infrastrukturun komponenti idarəetmə sistemləri daxil olmaqla); dövlət orqanlarını İnternet və ya istinadlar məlumat və xidmətlərindən, o cümlədən portallar və telefon xidmət mərkəzləri vasitəsilə əlaqəli digər kanallarla təmin edən fiziki və hüquqi şəxslərlə qarşılıqlı əlaqə sistemi; informasiya təhlükəsizliyi sistemləri; sənədlərin hazırlanması və informasiya mübadiləsi üçün dövlət orqanlarının gündəlik fəaliyyətində istifadə olunan ofis sistemləri.

7. Dövlət orqanlarının informasiya sistemləri əməliyyat və davamlılığın etibarlılığının tələblərinə cavab verməlidir.

8. Dövlət orqanlarının informasiya sistemləri aşağıda göstərilən prinsiplər əsasında yaradılmalıdır:

informasiya təminatının əldə edilməsi, etibarlılığı, tamlığı və vaxtında olması; məxfilik - istifadəçilərə verilmiş səlahiyyətlər çərçivəsində informasiya sisteminin informasiya resurslarına çıxışın ayrılmasını təmin etmək; açıqlıq - digər informasiya sistemləri və milli informasiya sistemi ilə inteqrasiya imkanı; ölçeklenebilirlik - onların kompozisiyasına, təkmilləşdirilməsinə və s. üçün proqram təminatı və avadanlıqlar əlavə etməklə informasiya sistemlərinin funksionallığını daha da genişləndirmək imkanı; təhlükəsizlik - informasiya sistemlərinin bir hissəsi olan informasiya resurslarının təhlükəsizliyi və bütövlüyünü təmin etmək.

9. Dövlət orqanlarının informasiya sistemləri dövlət büdcəsi, dövlət orqanlarının büdcədən kənar fondları, habelə qanunla qadağan edilməyən digər mənbələr hesabına yaradılır.

10. Dövlət orqanlarının informasiya sistemlərinin yaradılması prosesində təşkilat, müştəri, inkişaf etdirici, təchizatçı, ümumi dizayner, müxtəlif hissələrin dizaynerləri, quraşdırma, istismar və s. daxil ola bilər.

11. Dövlət orqanlarının informasiya sistemlərinin yaradılması aşağıdakı mərhələləri əhatə edir: tələblərin formalaşdırılması, konsepsiyanın hazırlanması, texniki tapşırıq, layihə və texniki layihə, iş sənədlərinin tərtib edilməsi, istismara verilməsi və saxlanması.

12. Hər bir mərhələdə işin məzmunu və iştirakçıların məlumat sistemlərinin yaradılmasında məsuliyyətlərinin bölüşdürülməsi müvafiq standartlarla müəyyən edilir.

13. Dövlət orqanlarının informasiya sistemlərinin texniki sənədləşdirilməsi Koordinasiya Şurasının kompüterləşmə və informasiya və kommunikasiya texnologiyalarının inkişafı üzrə Azərbaycanın Rabitə və İnformasiya Agentliyi işçi orqanına təhvil verilir.

14. Kompüterləşmə və informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının inkişafı üzrə Koordinasiya Şurasının işçi qurumu bir ay ərzində maraqlı nazirlik və idarələrin mütəxəssislərinin iştirakı ilə araşdırma aparır.

15. Dövlət orqanlarının informasiya sistemlərinin layihələrinin ekspertizası aşağıdakı mövzuda həyata keçirilir: təklif olunan həll yolu ilə informasiya sisteminə tapşırıqların yerinə yetirilməsi imkanı; Layihənin mövcud normativ sənədlərlə uyğunluğu; milli informasiya sistemi ilə qarşılıqlı əlaqələrin təmin edilməsi; informasiya təhlükəsizliyi.

16. Dövlət orqanlarının informasiya sistemlərinin yaradılması və maliyyələşdirilməsi yalnız müsbət ekspert rəyi alındıqdan sonra həyata keçirilir.

17. İnformasiya sistemlərinin yaradılması üzrə işlər dövlət orqanları, hüquqi şəxslər və fərdlər tərəfindən qanunla nəzərdə tutulmuş qaydada həyata keçirilə bilər.

18. Dövlət orqanlarının informasiya sistemlərinin istismarını qəbul etmək üçün xüsusi komissiya, o cümlədən İnformasiya texnologiyaları sahəsində peşə təcrübəsini və bacarıqlarını nəzərə alaraq, Kompüterləşmə və informasiya-kommunikasiya

texnologiyalarının inkişafı üzrə Koordinasiya Şurasının ən azı 3 nümayəndəsini əhatə edir.

19. Dövlət orqanlarının informasiya sistemləri məcburi qeydiyyatata və qeydiyyatdan keçirilir. Dövlət orqanlarının informasiya sistemlərinin uçotu və qeydiyyatı Azərbaycanın Rabitə və İnformasiya Agentliyi tərəfindən həyata keçirilir.

20. Dövlət orqanlarının informasiya sistemləri bu Əsasnamənin və digər normativ sənədlərin tələblərinə uyğun olaraq qorunur.

21. Dövlət orqanlarının informasiya sistemlərində informasiya təhlükəsizliyi bir sıra təşkilati və texniki tədbirlər və məlumatların qorunması üçün proqram təminatı və avadanlıqlar daxil edən bir sistemlə təmin edilməlidir.

22. Təşkilati tədbirlər hüquqi orqanların və fərdlərin dövlət orqanlarının informasiya sistemlərinin işlənilib hazırlanmasına, yaradılmasına, fəaliyyətinə və dəstəklənməsinə cəlb edilməsi prosedurunu tənzimləyən tədbirlər və tələblərin siyahısını ehtiva etməlidir.

23. Dövlət sirri və ya gizli məlumatlar kimi təsnif olunan informasiyaları işləyən informasiya sistemlərinin yaradılması üzərində iş aparılması onların yaradılması və dəstəklənməsi üçün məsul olan dövlət orqanları tərəfindən həyata keçirilməlidir. Zəruri hallarda, gizli məlumatların işlənən dövlət orqanlarının informasiya sistemlərinin yaradılması və saxlanılması üçün müəyyən edilmiş qaydada hüquqi şəxsləri cəlb etməyə icazə verilir.

24. Dövlət orqanlarının informasiya sistemlərində istifadə olunan proqram təminatı və hardware təhlükəsizliyi vasitələrinə lisenziyalı, sertifikatlaşdırılmış və təmin edilməlidir:

qorunan informasiya resurslarının müəyyən edilməsi; informasiya sisteminin istifadəçilərinin identifikasiyası; sistemdə dolaşan məlumatların məxfiliyi; təsdiq edilmiş məlumatların mübadiləsi; məlumatların formalaşdırılması, ötürülməsi, istifadəsi, emalı və saxlanmasında məlumatların bütövlüyü; normal rejimdə bütün sistem resurslarının səlahiyyətli olması; istifadəçilərin məlumat sistemi resurslarından istifadə imkanlarının məhdudlaşdırılması; idarəetmə (informasiya sisteminin

resurslarına giriş hüququ təyin edilməsi, logbooklardan məlumatların emalı, qorunma sistemlərinin qurulması və aradan qaldırılması); istifadəçilərə giriş və çıxışları, habelə informasiya sisteminin resurslarına çıxış hüquqlarının pozulması üçün tədbirlərin qeydiyyatı; İnformasiya təhlükəsizliyinin bütövlüyü və fəaliyyətinin monitorinqi; fəvqəladə hallarda sistemin təhlükəsizliyi və düzgün işlənməsi.

25. Məlumatların kriptografik mühafizəsi vasitələri, o cümlədən elektronik rəqəmsal imza vasitələrindən istifadə edən dövlət orqanlarının informasiya sistemində istifadəçilərin işi qanunla nəzərdə tutulmuş qaydada həyata keçirilməlidir.

26. Dövlət sirrini və ya məxfi informasiyanı ehtiva edən məlumatların emalı üçün nəzərdə tutulmuş informasiya sistemlərinin texniki vasitəsi qanunla nəzərdə tutulmuş qaydada məcburi sertifikatlaşdırılmalıdır.

27. İnternet daxil olmaqla, beynəlxalq informasiya şəbəkələrinə daxil olan gizli məlumatları işləyən və işləyən informasiya sistemlərinin integrasiyası onları qorumaq üçün zəruri tədbirlər görüldükdən sonra həyata keçirilir. Beynəlxalq informasiya şəbəkələrində, o cümlədən İnternetdə gizli və gizli informasiyaları olan və işləyən informasiya sistemlərinə daxil edilməsinə yol verilmir.

28. Dövlət orqanlarının informasiya sistemlərinin informasiya təhlükəsizliyi sistemi təhlükəsizliyin təhdidlərinin vaxtında müəyyən edilməsini, habelə normal fəaliyyətinin pozulmasına səbəb olan səbəbləri və şəraitləri təmin edən müvafiq təhlükəsizlik siyasəti ilə həyata keçirilməlidir.

29. İnformasiya sistemlərinin informasiya təhlükəsizliyinin təmin edilməsinin vasitələri və üsulları inkişafın və əməliyyatın bütün mərhələlərində dövlət orqanları tərəfindən informasiya sisteminin məqsədinə və informasiya təhlükəsizliyi sahəsində mövcud olan normativ sənədlərə uyğun olaraq müəyyənləşdirilməlidir.

V. Hökumət orqanlarının informasiya sistemlərini yaratmaqda hökumət orqanlarının hüquqları, məsuliyyəti və məsuliyyəti

30. Dövlət orqanları aşağıdakı hüquqlara malikdir:

onların informasiya sistemlərinə daxil olmaq və istifadə qaydalarını müəyyənləşdirmək; İnformasiya mübadiləsi üçün informasiya sistemlərinin digər

informasiya sistemləri ilə əlaqəli şəkildə həyata keçirilməsi. Dövlət orqanları qanuna müvafiq olaraq digər hüquqlara malik ola bilər.

31. Dövlət orqanları aşağıdakıları yerinə yetirməlidirlər:

öz informasiya sistemlərini yaratmaq; milli informasiya sisteminə və beynəlxalq informasiya sistemlərinə aid informasiya sistemləri ilə informasiya sistemlərinin uyğunluğunu təmin etmək; informasiya təhlükəsizliyi məlumat sistemləri təmin edir. Dövlət orqanlarının qanuna müvafiq olaraq digər vəzifələri ola bilər.

32. Dövlət orqanlarının informasiya sistemlərini yaratdıqda dövlət orqanları məsuliyyət daşıyır:

dövlət orqanlarının informasiya sistemlərinin yaradılması proseduruna və tələblərinə uyğun olaraq;

dövlət orqanlarının informasiya sistemlərinin informasiya təhlükəsizliyinin təmin edilməsi.

Hökumət orqanları həmçinin qanunla nəzərdə tutulmuş digər məsuliyyət daşıyırlar.

Ümumiyyətlə, informasiya sistemi bir birinə aid olan vasitələr, metodlar və kadrların birləşməsidir.

2018-ci il üzrə dövlət orqanlarının rəsmi internet resurslarından ən çox aşağıdakı domenlərə istifadəçi müraciətləri qeydə alınmışdır [15,16]:

<i>Toplam giriş sayına görə</i>	<i>Unikal giriş sayına görə</i>
1. mlspp.gov.az	1. idmantv.az
2. edu.gov.az	2. azal.az
3. idmantv.az	3. mia.gov.az
4. mia.gov.az	4. edu.gov.az
5. tqdk.gov.az	5. aztv.az
6. aztv.az	6. mod.gov.az
7. stat.gov.az	7. tqdk.gov.az
8. taxes.gov.az	8. bpqmi.gov.az
9. dim.gov.az	9. dim.gov.az
10. mfa.gov.az	10. mfa.gov.az

2.2 Azərbaycan Respublikasının dövlət orqanlarında informasiya sistemlərindən istifadənin vəziyyəti(Asan Xidmət mərkəzlərinin misalında)

İndiki vaxtda vətəndaşların tələb və gözləmələri istiqamətində sürətli, keyfiyyətli, effektiv və məhsuldar dövlət xidməti təqdim etməsi üçün informasiya texnologiyalarından istifadə olunması az qala bir zərurət halına gəlmişdir. İnformasiya cəmiyyətinə gedərkən ictimai xidmət üçün elektron kommunikasiya sistemlərinin yeni perspektivlərini müzakirə etmək çox vacibdir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 13 iyul 2012-ci il tarixli 685 nömrəli Sərəncamı əsasında vətəndaşlara asan xidmət etmək, vətəndaşlar tərəfindən əlavə məsrəflərin və vaxt itkisinin azaldılması, habelə korrupsiyaya qarşı mübarizənin gücləndirilməsi, elektron xidmətlərdən daha geniş və effektiv istifadə edilməsi, peşəkar səviyyədə şəffaflıq və hökumətə inamın daha da yaxşılaşdırılması məqsədiylə Asan Xidmət mərkəzləri yaradıldı. "ASAN xidmət" mərkəzi bizim dövlətdə elektron hökumətin bir filialı kimi formalaşır.

"ASAN xidmət" in yaradılmasında bir neçə məqsəd var. Bu məqsədlər aşağıdakılardır:

- Vətəndaşlara qarşı etik qaydalara, nəzakətli davranışa uyğun xidmət göstərmək,
- Peşəkarlıq səviyyəsinin artırılması,
- Dövlət strukturlarına etimadın gücləndirilməsi,
- Şəffaflığın artırılması, korrupsiyaya qarşı mübarizənin gücləndirilməsi,
- Elektron xidmətlərin daha geniş istifadəsi,
- Bu sahədə institusional islahatların səmərəliliyinin artırılması.

"ASAN" xidmət mərkəzləri "bir məkan" prinsipi ilə fəaliyyət göstərir. "ASAN XİDMƏT" dövlət xidmətlərinin göstərilməsində vətəndaş məmnuniyyətinin təmin edilməsində yeni yanaşmaların formalaşmasına, ölkədə ictimai personalı vətəndaş əlaqəsinin yeni müstəviyə keçməsinə xidmət edir. "ASAN" modelinin altı əsas prinsipi var: səmərəlilik, şəffaflıq, xeyirxahlıq, məsuliyyət, etik davranış qaydalarına riayət və rahatlıq. Bütün mərkəzlərdə dövlət xidmətləri koordinasiya qaydasında fəaliyyət göstərir. "ASAN" xidmət mərkəzlərində yeni üsullar və müasir yeniliklər tətbiq

olunur. Hər bir mərkəzdə təxminən 100 könüllü çalışır. İlk Asan Xidmətin açılışı isə 9 dekabr 2012-ci ildə Bakı şəhərində olmuşdur. 2015-ci ildə "İctimai xidmətlərin göstərilməsinin təkmilləşdirilməsi" kateqoriyasında "ASAN" BMT-nin İctimai xidmət mükafatına layiq görülmüşdür [17] .

ASAN Xidmət mərkəzləri ölkəmizin bir çox nazirlik və dövlət komitələrində verilən 23 dəyişik xidmət növünü tək və koordinasiya edilmiş şəkildə reallaşdıran və bununla da vətəndaşlarımıza daha asan, rahat, şəffaf və mədəni şəkildə xidmət verən təşkilatlardır.

"ASAN xidmət" mərkəzləri dövlət qurumlarının göstərdiyi xidmətləri bir və razılaşdırılmış şəkildə təmin edən təşkilatlardır. «ASAN» xidmət mərkəzlərində **verilməsi və dəyişdirilməsi** Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 11 fevral 2014-cü ildə sərəncamına əsasən aşağıdakı xidmətlər həyata keçirilir :

Respublikada xaricdə səyahət etmək üçün Azərbaycanda daimi yaşayan şəxsiyyət vəsiqəsi
• ID-nin
• Sürücü lisenziyasının dəyişdirilməsi
• Cəza haqqında şəhadətnamənin verilməsi
• Mənzillərin mülkiyyət hüquqlarının əsas və təkrar dövlət qeydiyyatı haqqında bəyanatlar verilməsi
• Fərdi yaşayış binalarına mülkiyyət hüquqlarının təkrar dövlət qeydiyyatı haqqında bəyanat verilməsi
• Vərəsəlik sertifikatları əsasında alınmış əmlakın qeydiyyatı
• Daşınmaz əmlakın təsviri, dövlət qeydiyyatından keçmiş hüquqlar və onların məhdudlaşdırılması barədə dövlət reyestrindən sertifikatların verilməsi
• Mənzillər üçün texniki pasportların verilməsi
• Fərdi yaşayış binaları üçün texniki pasportların verilməsi
• Bankların, birjaların, sığorta şirkətlərinin, sığorta birləşmələrinin və brokerlərin, nümayəndəliklərin və xarici hüquqi şəxslərin filiallarının qeydiyyatı

• Kənd təsərrüfatı ilə məşğul olan hüquqi şəxslərin qeydiyyatı
• Digər hüquqi şəxslərin qeydiyyatı
• Fiziki şəxslərin biznes mühasibatlığına giriş
• Müəssisələr və fərdlərə arxiv məlumatının verilməsi
• Azərbaycanda müvəqqəti yaşamaq icazəsinin verilməsi və bərpası
• Azərbaycan ərazisində müvəqqəti və ya daimi yaşayış üçün xaricilərə və vətəndaşlığı olmayan şəxslərə itirilmiş icazələrin verilməsi
• Azərbaycan ərazisində ödənişli işlə məşğul olmaq üçün əcnəbilərə və vətəndaşlığı olmayan şəxslərə fərdi icazənin verilməsi
• Torpaq kadastrı haqqında məlumatların verilməsi
• Əmək pensiyalarının təyin edilməsi
• Doğum qeydiyyatı
• Ölüm qeydiyyatı
• Evlilik qeydiyyatı
• Boşanma qeydiyyatı
• Qəbulun qeydiyyatı
• Atalıq qeydiyyatı
• Adı, atasının adı və soyadının dəyişdirilməsi
• Mülki status aktlarının dövlət qeydiyyatı haqqında şəhadətnamələrin (dublikatın) verilməsi
• Daşınmaz əmlakın xaricdilməsi və ya daşınmaz əmlak olan bir müəssisədə iştirak payı barədə razılığın verilməsi
• Daşınmaz əmlak müqaviləsinin təsdiqlənməsi (müvəqqəti istifadəyə yaşayış sahəsi təmin etmək üçün)
• Vəsitənin yabancılaşması ilə bağlı müqavilənin təsdiqlənməsi
• Yaşayış evlərinin tikintisi üçün torpaqların qeyri-müəyyən istifadəsi üzrə müqavilənin təsdiqlənməsi
• Prioritet qaydada qanunla müəyyən edilmiş bütün varislərə miras hüquqlarının verilməsi haqqında şəhadətnamələrin verilməsi

• Ərin və arvadın nikahı zamanı əldə edilmiş ümumi mülkiyyətdəki pay üçün mülkiyyət hüququ şəhadətnamələrinin verilməsi
• Sənədlərin bir dildən digərinə (bir səhifədə) tərcüməsinin düzgünlüyünü, sənədlərin surətlərinin və çıxarışların həqiqiliyinin sertifikatlaşdırılması, eləcə də vətəndaş şəklində şəxsin şəxsiyyətini təsdiqləyən sənəd.
• Sənədlərdə imza həqiqətinin yoxlanılması, eləcə də tərcüməçinin imzasının həqiqiliyinin yoxlanılması (hər imza üçün)
• Notariat qaydasında təsdiq edilmiş sənədlərin təkrar verilməsi (dublikat)
• Devralınan əmlakı qorumaq üçün tədbirlər alaraq
• Dəniz protestosunun hazırlanması
• Saxlanılan performans
• Fərdi və hüquqi şəxslərin, dövlət orqanlarının və bələdiyyələrin ərazilərinin digər fiziki və hüquqi şəxslərə, dövlət orqanlarına və bələdiyyələrə köçürülməsi
• Müştəri tərəfindən verilən bildirişdə əvvəlcədən razılaşdırılmış müddətdə qəbul edilir
• Müştərinin əvvəlcədən bildirdiyi bildirişlə (hər saat üçün) iş yerindən kənarda notariat hərəkətləri aparmaq
• Ödəniş (qiymətli kağızlar) qiymətli kağızlarının təsdiq edilməsi və imtina (protest)
• Xaricdə istifadə üçün nəzərdə tutulan apostil sənədlərinin verilməsi üçün sənədlərin qəbulu
• Yaşayış yerində qeydiyyatdan və ya qeydiyyatdan çıxdıqda hərbi qeydiyyatdan keçmək üçün məsuliyyət daşıyanlar və vətəndaşları seçmək və ya qeydiyyatdan çıxarmaq

Son illərdə milyonlarla turistin üstünlük təşkil etdiyi səyahət yeri kimi, Azərbaycan onu seçən əcnəbilər üçün rahatlığı təmin etmək məqsədiylə çoxlu sayda yenilikçi islahatlar həyata keçirmişdir. Bu yeniliklərdən biri turistlərin elektron viza ala

biləcəyidir. Azərbaycanda "ASAN Viza" sisteminin tətbiqi başlandıqdan sonra, hər bir əcnəbi heç bir yerə getmədən yalnız 3 mərhələdə (ərizə, ödəniş və download) viza ala bilir.

Turistlər yalnız rəsmi elektron viza portalımız olan www.evisa.gov.az saytına müraciət etməlidirlər. Portal xaricilərə 9 dildə xidmət göstərir. Burada "təcili viza" müraciəti ilə 3 saat ərzində viza verilməsi də mümkündür.

Qrup vizaları almaq üçün müraciətlər Portal vasitəsilə əldə edilə bilər. Hazırda Azərbaycana elektron viza müraciəti üçün uyğun ölkələrin sayının miqdarı 95-ə çatıb.

Hava limanlarında olan "ASAN Viza" işçiləri əcnəbilərə Azərbaycan, ingilis, fransız, ispan, türk, hindi, ərəb, fars, yəhudi, norveç və rus dillərində xidmət göstərirlər.

Hava limanlarında "ASAN Viza" sistemi vasitəsilə 15 ölkənin vətəndaşları - Bəhreyn, BƏƏ, Səudiyyə Ərəbistanı, Oman, Qatar, Küveyt, İran, İsrail, Malayziya, Sinqapur, Yaponiya, Çin, Türkiyə, Cənubi Koreya və İndoneziya, həmçinin GCC ölkələrinə etibarlı yaşayış icazəsi verilir.

Hər bir əcnəbi üçün terminallar vasitəsilə viza vermə prosesi orta hesabla yalnız 2 dəqiqə müddətində verilir. Öz xidmət terminalları ilə yanaşı, xüsusi stolüstü pəncərələr və bank xidmətləri vasitəsilə viza verilir.

ASAN Viza sisteminin fəaliyyətə başlamasından bəri qısa müddət ərzində təxminən 1 milyon 191 min əcnəbi Azərbaycana səfər etmək üçün müraciət etdikləri üçün viza alıblar

ASAN xidmət respublikamızın əhəlisinə göstərilən xidmətlərin sayını daim inkişaf etdirir. Belə ki, dekabr 2016-cı ildə fiziki və hüquqi şəxslərə kommunal xidmətlərin göstərilməsi asanlaşdırmaq üçün «ASAN Kommunal», respublikaya əcnəbilərə giriş üçün vizaların verilməsi qaydasını asanlaşdırmaq məqsədiylə 2017-ci ilin yanvarından vizaların alınması üçün ASAN VISA elektron sisteminə başlanılmışdır.

“ASAN Viza” “Elektron vizaların verilməsi prosedurunun sadələşdirilməsi və “ASAN Viza” sisteminin yaradılması haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 1 iyun tarixli 923 nömrəli Fərmanına əsasən “ASAN Viza” sistemi yaradılmışdır. “ASAN Viza” sistemi ilə bağlı aşağıdakı işlər həyata keçirilmişdir: Müvafiq proqram təminatı yazılmış, texniki infrastruktur formalaşdırılmış, “Texniki təsvir sənədi” üzrə sistem hazırlanmış və aidiyyəti informasiya sistemlərinin təkmilləşdirilməsi üzrə tədbirlər həyata keçirilmişdir. “ASAN Viza” sistemi vasitəsilə vizaların verilməsi prosesi elektronlaşdırılmış və sadələşdirilmişdir. Sistem çoxdilli, sadə interfeysə malik, bütün növ cihazları adaptiv dizaynda, internet səhifədən və inzibatçı panelindən ibarətdir.

Sistem vasitəsi ilə ölkəmizə gəlmək istəyən şəxslər üç iş günü ərzində onlayn vizanı elektron formada əldə edə bilirlər. Sistemdə 81 ölkə və 6 növ səyahət sənədi üzrə əcnəbilərin (turistlərin) 30 günlük 1 girişli viza almaq imkanları təmin edilmişdir. Vizanın rəsmiləşdirilməsi üçün tələb olunan 20 USD rüsumun elektron ödənilməsi imkanı yaradılmışdır. Müraciət edən şəxslər anket məlumatlarını və pasportun fotosəkil olan səhifəsinin skanını sistemə yükləməklə və onlayn ödəniş etməklə viza üçün müraciət edirlər. Viza müraciətinə maksimum 3 (üç) iş günü ərzində baxılır və nəticəsi haqqında yekun qərar əcnəbinin və ya vətəndaşlığı olmayan şəxsin elektron poçt ünvanına göndərilir. Bundan başqa, şəxs sözügedən əməliyyatların hər-hansı birini tamamlamadığı halda istənilən vaxt sistemə daxil olaraq yarımçıq müraciətini tamamlaya bilər. Sistemdə viza müraciətlərinin bir nəfərlik, 2 nəfərdən 10 nəfərədək ailə qrupu, 10 nəfərdən 300 nəfərədək böyük qrup (əsasən turizm şirkətləri üçün) olaraq 3 növünün əldə edilməsi imkanı nəzərdə tutulmuşdur.

“ASAN Kommunal” mərkəzlərinin yaradılması ilə bağlı tədbirlər haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 4 may tarixli 890 nömrəli Fərmanına əsasən əhaliyə kommunal sahədə xidmətlərin göstərilməsində “ASAN Kommunal” mərkəzlərinin yaradılması işinə başlanılmış və Azərbaycan Respublikası Prezidentinin iştirakı ilə 28 dekabr tarixində ilk 1 sayılı Bakı “ASAN Kommunal” mərkəzinin açılışı həyata keçirilmişdir. “ASAN Kommunal” mərkəzində ilkin olaraq 3 qurum

“Azərişiq”, “Azərsu” Açıq Səhmdar cəmiyyətləri və “Azəriqaz” İstehsalat Birliyi tərəfindən vətəndaşlara ümumilikdə 45 növ kommunal xidmət göstərilməyə başlanmışdır. Mərkəzdə eyni zamanda, bank və sığorta xidmətləri də təşkil edilmişdir. Müasir İKT avadanlığı ilə təchiz olunan mərkəzdə istirahət və stress əleyhinə otaqlar, kafe, ana-uşaq otağı, uşaq əyləncə mərkəzi də yaradılmışdır. Növbə sisteminin tənzimlənməsi üçün xüsusi monitorlar, daim internetə açıq özünəxidmət kompüterləri, rüsumlar, xidmətlər haqqında məlumatları və ərizə nümunələrinin doldurulmasını əks etdirən “elektron məlumat köşkü”, “ASAN ödəniş” terminalları, Asan Xidmət Çağrı Mərkəzinə zəng köşkü quraşdırılmışdır. Gələcəkdə mərkəzlərdə xidmət göstərəcək qurumların və müvafiq olaraq xidmət növlərinin sayının artırılması planlaşdırılır.

Mobil ASAN Xidməti. "ASAN XİDMƏT" mərkəzi hələ qurulmamış olan bölgələrə vətəndaş xidmətinin aparılması üçün xüsusi texnologiya təchizatlı MOBİL VASİTƏLƏR istifadə edilməkdədir. Mobil vasitələrlə verilən xidmətlər: notarius, pasport verilməsi və dəyişdirilməsi, səlahiyyət dəyişdirilməsi, təqaüdcü maaşının təyin edilməsi, yaşayış yeri sənədi, valyuta mübadiləsi, vergi və ictimai xidmət qarşılığı məbləğin alınması, inzibati xətalara dair cəzaların qəbulu, avtomobil sığortası, əmlak sığortası və s.

Mobil xidmətlər yalnız əlil uşaqlar və məhdud səhiyyə imkanları olanlar üçün xaricə qulluq və əlavə ödənişlər olmadan kömək edə bilərlər. "Mobil xidmət" in tətbiqinin əsas məqsədi aşağıdakılardır:

- Vətəndaşlara daha rahat, yeni və müasir bir şəkildə dövlət xidmətlərini təqdim etmək;
- Dövlət xidmətlərinin vətəndaşlara asanlıqla çatdırılmasını təmin etmək;
- vətəndaş məmnuniyyətini təmin etmək.

Bütün bu məqsədlərə çatmaq üçün "ASAN xidmət" mərkəzlərinin təsis edilmədiyə bölgələrdəki əhaliyə xidmətlərin çatdırılması və mərkəzlərə gəlmədən vətəndaşların xidmətlərdən yararlanmalarının təmin edilməsi planlamaqdadır. Mobil xidmətin tərkibinə Status Mərkəzi, Operatorlar, Mobil xidmət avtobusu, Mobil xidmət avtomobili, Mobil xidmət çantası daxildir.

ASAN Zəng Mərkəzi. Xidmətlər arasında "Zəng" Mərkəzləri də əhəmiyyətli bir yerə sahibdir. "Çağrı" Mərkəzi vasitəsilə vətəndaş mərkəzə gəlmədən internet və ya telefon vasitəsilə bütün xidmət növləri, tələb edilən sənədlər barədə məlumat ala bilər, sıra tuta, mərkəzin fəaliyyəti ilə əlaqədar təkliflərini bildirə bilər. Ölkə daxilində bütün ev və iş telefonlarından zəng etmək pulsuzdur. Çağırış mərkəzləri bazar günündən başqa hər gün vətəndaşlara açıqdır.

"ASAN imza" (mobil elektron imza) - Azərbaycan Respublikasının Vergilər Nazirliyinin ASAN Sertifikatlaşdırma Xidmətləri Mərkəzləri tərəfindən verilmiş və mobil telefon və ya xüsusi SIM kartı elektron imza vasitəsi kimi tələb edən güclü imzadır.

ASAN Xidmət mərkəzlərində ASAN SCHOOL Könüllülük Proqramı da fəaliyyət göstərir. Proqram çərçivəsində Azərbaycanda könüllü işlərinin yayılması və könüllü gənclərin təcrübə, məlumat və bacarıqlarını çoxaldılması hədəflənmişdir [18,19].

Əsas məqsədi;

- Gənclərin şəxsi inkişafının təmin edilməsi,
 - Peşəkar və müvəffəqiyyətli peşə həyatlarını davam etdirmək üçün gənclərə praktiki məlumat verilməsi,
 - Sosial fərd olmaq və cəmiyyətdə fəal rol oynayan,
 - Gənclər arasında ictimai biliyin inkişafı, milli ruh şüurunun inkişafı,
- Məlumatlı və İstedadlı Könüllüləri Kəşf et,
- İctimai və özəl sektor üçün gənc işçi qüvvəsinin artırılması
 - Potensialını nəzərə almaq üçün könüllülərə dəstək.
 - Milli Arxiv İdarəsi, arxiv və hüquqi şəxslərin axtarışı

2.3 Dövlət orqanlarında informasiya sistemlərindən istifadənin perspektivləri

İS- informasiyanın və rəqəmsal məhsulların verilməsi üçün məlumatların toplanması, saxlanması və emalı üçün komponentlərin inteqrasiya edilmiş kompleksidir. Biznes şirkətləri və digər təşkilatlar öz əməliyyatlarını həyata keçirmək və idarə etmək, müştəriləri və təchizatçıları arasında qarşılıqlı əlaqə yaratmaq və

bazarda rəqabət aparmaq üçün informasiya sistemlərinə güvənirlər. Bu texnologiya şirkətlərin performansını və məhsuldarlığını əhəmiyyətli dərəcədə artırır. Dünyadakı təşkilatlar, gəlir əldə etmək, müştəriləri cəlb etmək və vaxt aparan vəzifələri asanlaşdırmaq üçün yeni yolları araşdırmaq və inkişaf etdirmək üçün informasiya sistemlərinə güvənir. İnformasiya sistemi ilə müəssisələr asan qərar qəbul etmək ilə yanaşı vaxt və pula da qənaət edə bilirlər. Bu zaman şirkətlərin marketinq və satış kimi daxili şöbələri daha yaxşı ünsiyyət qura və məlumatları daha asan paylaşa bilər. Bu texnologiya avtomatlaşdırılmış və kompleks alqoritmlərdən istifadə etdiyi üçün insan səhvini azaldır. Bundan əlavə, işçilər məlumatların toplanması, sənədlərin doldurulması və əl analizi aparmaqdan başqa bir işin əsas aspektlərinə diqqət edə bilirlər. Müasir informasiya sistemlərinin sayəsində komanda üzvləri bir platformadan böyük miqdarda məlumat əldə edə bilirlər. Məsələn, bir neçə klik ilə satıcıları, müştəriləri, anbarları və satış agentləri kimi müxtəlif mənbələrdən məlumatları toplaya və işləyə bilirlər.

İnformasiya sistemləri, təşkilatlar arası və elektron bazarlar üçün istifadə olunur. Məsələn, korporasiyalar maliyyə hesablarını işləyib, insan resurslarını idarə etmək və potensial müştərilərə online promosyonlarla çatmaq üçün informasiya sistemlərindən istifadə edir. Bir çox böyük şirkətlər tamamilə informasiya sistemləri ətrafında qurulur. Bunlara eBay, əsasən hərrac bazarlığı daxildir; Amazon, genişlənən elektron ticarət mərkəzi və cloud computing xidmətləri təmin edən; Alibaba, biznes-işəgötürən elektron bazarda; Google, İnternetdə söz axtarışlarında ən çox gəlir əldə edən bir axtarışı şirkətidir. Hökumətlər vətəndaşlara elektron xidmət göstərmək üçün informasiya sistemlərini tətbiq edirlər. Elektron kitablar, video və oyun məhsulları, sosial şəbəkə kimi proqramlar və onlayn xidmətlər kimi rəqəmsal mallar informasiya sistemləri ilə təchiz olunur. İnformasiyanın saxlanması və emalı üçün əsas yeni texnologiyalar minilliklər boyu icad edildikcə, yeni imkanlar yarandı və insanlar gücləndilər.

İlk informasiya sistemləri 50-ci illərdə yaranmışdır. Onlar əmək haqqının hesablanması üçün nəzərdə tutulmuşdur və elektromexaniki mühasibat hesablama

maşınlarında realizə olunurdu. Bu kağız sənədlərin hazırlanması üçün çəkilən xərci və vaxtı azaldırdı. 60- cı illər informasiya sistemlərinə münasibətin dəyişməsilə yadda qaldı. Bu sistemlər vasitəsilə alınan informasiyalar çox parametrlər üzrə periodik hesabatlarda tətbiq olunmağa başlandı. Bunun üçün təşkilatlarda təkcə yalnız əmək haqlarını hesablamaq deyil, bir çox funksiyaları yerinə yetirmək imkanına malik olan kompyüter qurğularının olması tələb olunurdu. 70-ci illərdə və 80-ci illərin əvvəllərində informasiya sistemləri qərar qəbulətmə prosesini dəstəkləyən və tezləşdirən idarəedici nəzarət vasitəsi kimi geniş istifadə olunmağa başlandı. 80-ci illərin sonunda informasiya sistemlərindən istifadə konsepsiyası yenidən dəyişdi. Onlar informasiyanın strateji mənbələri oldu və istənilən profilli təşkilatda bütün səviyyələrdə istifadə olundu. O dövrün informasiya sistemləri lazımı informasiyanı vaxtında verərək müəssisənin öz fəaliyyətində müvəffəqiyyətlər əldə etməsinə, yeni mallar və xidmətlər yaratmağa, yeni istehsal bazarı tapmağa, özünü layiqli partnyorlarla təmin etməyə, aşağı qiymətlərlə məhsul buraxılışını təşkil etməyə və s. kömək etdi.

XV əsrin ortalarında Johannes Gutenberg tərəfindən çap texnologiyasının ixtirası və 17-ci əsrdə Blaise Pascal tərəfindən mexaniki kalkulyator ixtirası ilkin nümunələrdir. Bu ixtiralar informasiya və biliklər üçün qeyd, proses, göndərmək və çatma qabiliyyətində dərin bir inqilaba səbəb olmuşdur. Bu, öz növbəsində, fərdi həyat, biznes təşkili və insan idarəçiliyində daha dərin dəyişikliklərə gətirib çıxardı. İlk böyük miqyaslı mexaniki informasiya sistemi, Herman Hollerithə məxsusdur. Belə məlumatların emalı üçün istifadə olunan ilk kompüterlərdən biri 1951-ci ildə Birləşmiş Ştatlarda idarəsiz istifadə edilməsi və 1954-cü ildə General Electric-də ticari istifadə üçün quraşdırılmış UNIVAC I idi. 1970-ci illərin sonlarından başlayaraq fərdi kompüterlər informasiya sistemlərinin bəzi üstünlüklərini kiçik biznes və fərdlərə gətirdi. İnternet və İnternetin global nüfuzları informasiya və digər resurslara çıxış imkanı yaratmışdır, həmçinin insanlar və təşkilatlar arasında misilsiz miqyasda əlaqələrin qurulmasına kömək etmişdir. Elektron ticarətin inkişafı İnternet üzərindən rəqəmsal şəxslər arasındakı ünsiyyətlərin (e-poçt və sosial şəbəkələr vasitəsilə), məhsulların

(proqram təminatı, musiqi, e-kitablar və filmlər) paylanması və biznes əməliyyatlarının (satın alma, satışda və reklamda) aparılmasına müsbət təsir göstərmişdir.

İnformasiya sistemləri daha çox müxtəlif insan fəaliyyətinə imkan verdikcə, cəmiyyət üzərində böyük təsir göstərməyə başlamışdır. Bu sistem gündəlik fəaliyyətlərin tempini sürətləndirdi, vaxt və əlavə resurs xərclərini azaltdı. İnformasiya və bilik mühüm iqtisadi resurslara çevrildi. Bu sistemlər biznes əməliyyatlarına dəstək verir; fərdi və qrup qərarı üçün; innovasiya üçün yeni məhsul və proses inkişafı; müştərilər, təchizatçılar və tərəfdaşlar ilə əlaqələr üçün; rəqabət üstünlüyü üçün; və bəzi hallarda iş modelinin özü üçün (məsələn, Google). İnformasiya sistemləri şirkətlərin qarşılıqlı əlaqəsi və rəqabət yolları, təşkilatların strukturu və iş yerlərinin tərtib edilməsi üçün yeni imkanlar gətirir. Ümumiyyətlə, Web-əsaslı informasiya sistemlərinin istifadəsi işçilər və firmalar arasında rabitə xərclərini əhəmiyyətli dərəcədə azaldır. Buna baxmayaraq, informasiya sistemləri birbaşa yüksək mənfəətə gətirmir. Müvəffəqiyyət həm informasiya sistemlərinin tətbiq olunduğu bacarığdan, həm də istifadə olunmasında firmanın digər resursları ilə, məsələn, biznes tərəfdaşları ilə əlaqələr və ya sənaye segmentində üstün biliklərdən asılıdır.

İnformasiya sistemlərinin əsas infrastrukturunu kimi kompüter avadanlıqları və proqram təminatı, telekommunikasiya, məlumat bazaları və məlumat anbarları, insan resursları və prosedurlardır. Avadanlıqlar, proqram təminatı və telekommunikasiya texnologiyaları informasiya texnologiyaları (İT) təşkil edir ki, bu da təşkilatların əməliyyatlarında və idarə olunmasında istifadə olunur. Biznesin qloballaşması ilə bir təşkilatın infrastrukturunu tez-tez bir çox milli sərhədləri keçir. Belə bir kompleks infrastrukturun yaradılması və saxlanması strateji korporativ təşəbbüslər, dəyişikliklər, birləşmələr və satınalmaların idarə olunması üçün geniş planlaşdırma və davamlı həyata keçirilməsini tələb edir. Gələcəkdə korporativ inkişaf üçün daha güclü informasiya sisteminin infrastrukturunu yaradılmalıdır [20].

FƏSİL 3. Dövlət orqanlarında informasiya sistemlərinin istifadəsinin səmərəliliyi.

3.1 İnformasiya sistemlərinin tətbiqindən alınan iqtisadi səmərəlilik

Səmərəlilik anlayışı obyektin və ya nəzərə alınan hadisənin faydalı konsepsiyasına bərabərdir. Yəni səmərəlilik müəyyən səylərin nəticəsidir. Geniş mənada səmərəlilik bir sistemin kompleks bir xüsusiyyətidir və bu, onun ehtiyaclarına uyğunluğunu əks etdirir və müştərilərinin, istifadəçilərinin, digər tərəflərin maraqlarını nəzərə alır. İqtisadi səmərəlilik isə məlumat sisteminin, alt sistemin, layihənin və ya layihənin iqtisadi göstəricilərinin tətbiq edilməsi ilə müqayisə edilir. Elm və təcrübə informasiya sistemlərinin iqtisadi səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi metodlarının inkişaf etdirilməsində zəngin təcrübə toplamışdır. İnformasiya sistemi layihələrinin həyata keçirilməsinin iqtisadi effektivliyini qiymətləndirmək üçün iki üsul qrupu mövcuddur:

- sadə və ya statik metodlar;
- dinamik metodlar.

Hər hansı bir müəssisə üçün tətbiq olunan informasiya sisteminin səmərəliliyini müəyyən etmək üçün, avtomatlaşdırılmış biznes prosesləri üçün fəaliyyət göstəriciləri sistemini müəyyənləşdirmək və onların proqnozlaşdırıcı qiymətləndirmələrini aparmaq lazımdır. Hesab kartı hər bir iş prosesi üçün fərdi olaraq hazırlanır. İş prosesinin kəmiyyət və keyfiyyət xüsusiyyətləri həm də göstəricilər kimi istifadə edilə bilər. Proqnozlaşdırılan göstəriciləri qiymətləndirərkən göstəricilərin tərkibi kommersiya və qeyri-kommersiya (dövlət) təşkilatları üçün fərqli olduğunu başa düşmək lazımdır.

Bir təşkilatdakı proseslərin effektivliyini proqnozlaşdıran göstəricilər sistemi üç əsas informasiya axınının idarə olunması üçün nəzərdə tutulmuşdur:

1. Bir məhsulun və ya xidmətin keyfiyyəti, müəyyən edilmiş və proqnozlaşdırılan müştəri tələblərinə uyğunluq dərəcəsi, məhsul parametrlərinin sabitliyi və təkrarlana biləcəyi barədə məlumatlar (Biz nələr gətirdik və ya hansı nəticə əldə etdik?).
2. Prosesin keyfiyyəti, onun effektivliyi və resurs zəifliyi, proses parametrlərinin sabitliyi və təkrarlana biləcəyi barədə məlumat (Bu qiymətlə hansı qiymətə çatdıq?).

3. Müştəri məmnuniyyətinin dərəcəsi, müştərinin gözlənilən ehtiyaclarının imkanları və mümkünlüyü barədə məlumat (Müştəri bizdən nə ilə razı qalır?).

İqtisadi sistemdə informasiyanın yararlılığı həmin informasiyadan idarəetmə sistemində istifadə olunması sayəsində fəaliyyətdən alınan iqtisadi səmərənin artımı kimi müəyyən edilə bilər. Müqayisəli şəkildə bunu aşağıdakı cədvəldə əks etdirmək olar.

İqtisadi səmərənin müqayisəli təsviri

İnformasiyanın Ölçüsü	Ölçü vahidi	Nümunələr(kompüter sahəsi üçün)
Sintaktik: Şennon yanaşması	qeyri- müəyyənliyin azaldılma dərəcəsi	hadisənin ehtimalı
Kompüter yanaşması	informasiyanın təqdimedilmə vahidləri	bit, bayt, Kbayt və s.
Semantik	tezaurus iqtisadi göstəricilər	TPP, FK, kompüter şəbəkələri və s. rentabellik, məhsuldarlıq, amortizasiya əmsalı və s.
Praqmatik	istifadənin dəyərliliyi	yaddaş tutumu, kompüterin məhsuldarlığı, verilənlərin ötürülmə sürəti və s.

Müasir qlobal proseslər informasiya texnologiyaları olmadan mümkün deyildir. İnformasiya axınının yayılmasının yüksək dərəcəsi iqtisadi inkişafın müxtəlif səviyyələrində olan ölkələrə iqtisadi artımları stimullaşdıran qlobal proseslərə tez bir zamanda qoşulmağa imkan verir. Aydınır ki, informasiya texnologiyasından fəal istifadə etmədən inzibati və idarə heyəti onun davamlı işləməsini və inkişafını təmin etmək vəzifələrini yerinə yetirə bilməz. Müxtəlif biznes subyektləri arasında, yalnız fərdi ölkələrdə deyil, həm də onların şirkətləri arasında əlaqələr daha da yaxınlaşır və yaxınlaşır.

Beynəlxalq əməkdaşlıq intensiv inkişaf edir, qloballaşma daim davam edir, yeni transmilli şirkətlər ortaya çıxır və genişlənir. Bu, bir-birindən böyük məsafələrdə yerləşən müxtəlif təşkilatlar arasında sıx əlaqələrin saxlanılmasını və aralarında etibarlı kommunikasiya kanallarının mövcudluğunu təmin etməklə, onlara ən qısa müddətdə, bəzən real vaxtda böyük miqdarda informasiya mübadiləsi aparmağa imkan verir. Bu baxımdan biznes subyektləri əhəmiyyətli xərclər tələb edən müxtəlif siniflərin informasiya texnologiyalarını inkişaf etdirmək, əldə etmək və həyata keçirmək zərurəti ilə üzləşirlər.

Təəssüf ki, sahibkarlıq subyektləri texnologiyaya görə informasiya texnologiyasına öz vəsaitlərini belə bir şəkildə sərmayə qoyurlar, amma müəyyən məqsədlərə nail olmaq ümidləri ilə kömək edirlər. Beləliklə, IT-nin tətbiqi öz-özlüyündə deyil, gələcəkdə planlaşdırılmış vəziyyətə nail olmaq yollarından yalnız biridir. Bu baxımdan, informasiya sisteminin səmərəliliyi onun işinin effektivliyi hesab olunur, yəni. informasiya sistemi istənilən nəticəyə çatdıqda, o zaman təsirli olur.

Nəzərdə tutulan nəticələr çox fərqli ola bilər (müşəri xidməti vaxtının azaldılması, əmək intensiv proseslərin avtomatlaşdırılması və s.). Dövlət idarəçiliyinin ictimai sahəsindən danışarkən, kommersiya təşkilatları və müəssisələrinə gəldikdə və ya ictimai yönümlü olanda, əsasən iqtisadi ola bilərlər. Hər halda, gözlənilən nəticələrin əldə olunmasını təmin edərsə, informasiya texnologiyalarının effektivliyi barədə danışmaq məntiqlidir.

Eyni zamanda aydındır ki, bir və eyni məqsəd müxtəlif yollarla əldə edilə bilər. Bundan əlavə, hər bir metod fərqli səviyyədə xarakterizə olunur. Bu baxımdan səmərəlilik nəzərdə tutulan nəticəyə nail olmaq üçün xərclənən məbləğlə xarakterizə olunur. Təbii ki, eyni nəticəyə nail olmaqla, xərclər nə qədər aşağı olsa, məhsuldarlıq daha çox olacaqdır.

Nəticədə, iqtisadi səmərəliliyin əsas prinsipi aydın şəkildə təsvir olunur - planlaşdırılan yekun nəticəyə, yekun məqsədə nail olmaq üçün, informasiya texnologiyalarının iqtisadi səmərəliliyi konsepsiyasının məzmununu nəticənin böyüklüyünün nisbəti kimi təyin edən xərclərin ən aşağı səviyyəsində əldə etməyə nail olmaq.

Qeyd olunmuş prinsip yenə də yeni bir şey deyil və əvvəlcədən bilinməmişdir. Uzun müddət istehsalın iqtisadi səmərəliliyini müəyyənləşdirmək üçün əsas olmuşdur. Əsas çətinlik informasiya sistemlərinin inkişafı (satınalma), tətbiq edilməsi və saxlanması xərclərinin və nəticədə əldə edilən iqtisadi təsirlərin dəyərlərinin dəqiq tərfi və dəqiq kəmiyyət göstəricisidir.

Beləliklə, informasiya sisteminin tətbiqinin nəticəsi təşkilatın və ya müəssisənin fəaliyyətinin yekun nəticələrində həll olunur. Şirkətin ümumi nəticələrindən yalnız IT sayəsində əldə olunan nəticələri müəyyənləşdirmək və ayırmaq qeyri-mümkündür, yəni informasiya texnologiyalarının iqtisadi təsirini dəqiq müəyyən etmək mümkün deyildir. Buna görə effektivliyi müəyyənləşdirmək üçün hazırda mövcud metodlardan heç biri bizə birmənalı qiymətləndirmə vermir.

Buna görə effektivliyi müəyyənləşdirmək üçün hazırda mövcud metodlardan heç biri bizə birmənalı qiymətləndirmə vermir.

Bu, IT-nin tətbiqi çox sayda dolayı, əlverişsiz və uzunmüddətli təsirlərlə əlaqəli olması ilə əlaqədardır. Müəyyən bir iş yerindəki istifadənin nəticəsi tez-tez onunla əlaqəli digər iş yerlərində, struktur birləşmələrində (bəzən də IT-də istifadə olunmasa belə) müsbət təsir göstərir. Bundan əlavə, informasiya texnologiyalarının tətbiqinin təsiri müəssisənin fəaliyyətinin yaxşılaşdırılmasına yönəldilmiş digər fəaliyyətlərin təsiri ilə üst-üstə düşə bilər. Beləliklə, informasiya sisteminin tətbiqinin nəticəsi

təşkilatın və ya müəssisənin fəaliyyətinin yekun nəticələrində həll olunur. Şirkətin ümumi nəticələrindən yalnız IT sayəsində əldə olunan nəticələri müəyyənləşdirmək və ayırmaq qeyri-mümkündür, yəni informasiya texnologiyalarının iqtisadi təsirini dəqiq müəyyən etmək mümkün deyildir.

İnformasiya texnologiyalarının iqtisadi səmərəliliyini müəyyənləşdirmək üçün müasir metodlar bir sıra üstünlüklərə və bir sıra çatışmazlıqlara malikdir. IT-nin müəyyən dərəcədə şərtliliyinin qiymətləndirilməsinə əsas yanaşmalar iki qrupa bölünə bilər.

Birincisi, investisiya layihələrinin effektivliyini qiymətləndirmək üçün ənənəvi üsullar daxildir. Onların mahiyyəti informasiya sisteminin həyata keçirilməsi normal investisiya layihəsi hesab olunur. Buna görə göstəricilərin standart sistemi istifadə olunur: net xalis dəyər, daxili gəlir dərəcəsi, geri qaytarılma müddəti və s. Eyni zamanda, informasiya texnologiyalarının səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi üçün əsas adi investisiya layihələrinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi üçün əsas kimi eyni prinsiplərə əsaslanır:

Layihənin ömrü boyunca nəzərə alınması: - əvvəlcədən investisiya tədqiqatlarının sona çatmasına qədər.

Layihənin həyat dövrü boyunca informasiya texnologiyalarının istifadəsi ilə bağlı bütün gəlir və xərclərin simulyasiyası.

IT-nin müxtəlif istifadə imkanlarının müqayisəliliyinin təmin edilməsi.

İnformasiya texnologiyalarının effektiv olmasını müəyyənləşdirən müsbət nəticələr prinsipi, onların istifadəsindən əldə olunan nəticələr müsbətdir.

Mühasibat uçotu faktoru. IT layihəsinin xərc-effektivliyini qiymətləndirərkən informasiya sisteminin və ətraf mühitin müxtəlif parametrləri zamanı dəyişikliklər nəzərə alınmalıdır.

Çox mərhələli qiymətləndirmə prinsipi. IT layihəsinin həyat dövrünün müxtəlif mərhələlərində onun effektivliyi yenidən müəyyənləşdirilir.

İnflyasiyanın təsirinin məcburi uçotu.

Bu yanaşma çox mübahisəlidir. Bir tərəfdən, olduqca sadə və tanışdır: hesablamalar üçün tələb olunan məlumatların toplanması prinsipcə heç bir çətinlik yaratmır, göstəricilər özləri menecerlərə və işçilərə açıqdır. Bundan əlavə, onlar informasiya texnologiyalarının tətbiq olunduğu xərclərin səmərəliliyi səviyyəsinə çox aydın şəkildə baxırlar. Digər tərəfdən, bu texnikanın istifadəsi çox məhduddur. İnformasiya texnologiyalarının iqtisadi effektivliyini müəyyənləşdirərkən, onların tətbiqi mərhələsində ənənəvi metodlardan istifadə edilməsi onların sadəliyi və dəqiqliyi ilə bağlıdır. Amma müəssisələrdə yeni IT-nin tətbiqi baş vermir. Bundan əlavə, əvvəllər yaradılan informasiya sistemlərinin aktiv şəkildə istifadə olunması və bu mövcud sistemlərin necə effektiv işlədiyi sual yaranır. Bu baxımdan, problemin formalaşdırılması bu texnikanın tətbiqi mümkün deyil.

İkinci qrup üçün, informasiya texnologiyalarının və onun növlərinin ümumi mülkiyyət xərclərinin (CER) yaxın vaxtlarda əldə edilmiş üsulu daxil olmaqla bahalı qiymətləndirmə üsulları təyin edirik. Bu metod informasiya sisteminin tətbiqi və saxlanması ilə bağlı xərcləri müəyyənləşdirmək məqsədi daşıyır. Əsas üstünlüyü ondan ibarətdir ki, həm açıq, həm də gizli xərcləri müəyyənləşdirmək və təhlil etməkdir.

Açıq və ya birbaşa xərclər, avadanlıq və proqram təminatının satın alınması, komponentlərin və istehlak mallarının alınması, kadr hazırlığı və s. üçün sərmayə xərcləri deməkdir. Dolayısı xərclər son istifadəçilərin dayandırılmasından yaranan zərərlərdir; informasiya sisteminin mütəxəssisləri tərəfindən deyil, istifadəçilərin özləri tərəfindən informasiya sisteminin çatışmazlıqlarının aradan qaldırılması və ya arızalanması ilə bağlı xərclər və zərərlər.

Eyni zamanda, bu yanaşma informasiya texnologiyalarının nəticələrinə təsir göstərmir. Onlar sadəcə hesab edilmir. Buna görə də, bu metoddan istifadənin bir müəssisədə IT-nin tətbiq edilməsi üçün minimum dəyəri seçimi müəyyənləşdirmək və təşkilatın informasiya sisteminin saxlanması xərclərini azaltmaq üçün ehtiyatların müəyyən edilməsi ilə məhdudlaşır. Bundan əlavə, mülkiyyətin ümumi dəyərini müəyyənləşdirməkdə nəzərə alınan struktur dəyəri elementlərinin sayı hesablanmaq

çox çətindir və nəticələr metodologiyadan asılı olaraq çox fərqlənir. Bundan əlavə, CER-in qiymətləndirilməsində bir dəyəri obyektinin birmənalı seçimi deyildir.

Bu ayrı-ayrı iş yeri, bütövlükdə bir informasiya sistemi və ya informasiya xidməti ola bilər (məsələn, bir məlumat xidmətini bir xidmət ilə təmin etməklə bağlı bütün xərclər - məsələn, bir verilənlər bazasında təchizatçı tapmaq). Yuxarıda göstərilən xüsusiyyətlər bu üsuldan olduqca mübahisəli və qeyri-müəyyəndir.

Əvvəllər göstəriləndiyi kimi iqtisadi səmərənin müəyyənləşdirilməsi üçün yuxarıda göstərilən üsullardan heç biri də universal deyildir. Təşkilatdakı xüsusi vəziyyətdən asılı olaraq, onun qəbul etdiyi mühasibat sistemi və bir çox digər amillər müxtəlif qiymətləndirmə üsullarından istifadə olunur.

Ənənəvi üsullar ümumiyyətlə qəbul edilir, çünki onlar təqdim olunan informasiya texnologiyalarının iqtisadi səmərəliliyinin səviyyəsinin ən tam görünüşünü təmin edir və bu metodlarda istifadə edilən göstəricilər aydın və asan başa düşülür və başa düşülür. Buna görə də bu metodları daha ətraflı şəkildə nəzərdən keçirmək lazımdır. Xüsusilə, iqtisadi səmərənin qiymətləndirilməsinin bu metodu xalis indiki dəyərin (NPV) hesablanması və ya beynəlxalq terminoloji, xalis indiki dəyər (NPV) - dəqiq xalis dəyərin hesablanmasıdır. Net xalis dəyər, gəlir indikatorları ilə zamanın müəyyən bir nöqtəsində endirimli ümumi investisiya xərcləri arasındakı fərkdir.

Hesablanmış NPV müsbət olarsa, investisiya layihəsi mənfəət verir; effektivdir. Mənfi olduğu təqdirdə, investorun mənfəət əldə etmədiyi üçün bu layihəyə qoyulan sərmayə məqsəduyğun deyildir.

Qeyd etmək lazımdır ki, bu üsul təkcə informasiya texnologiyalarının iqtisadi effektivliyini qiymətləndirməklə yanaşı, ümumilikdə investisiya layihələrinin iqtisadi səmərəliliyinin qiymətləndirilməsində də bəzi çatışmazlıqları aşkar edir.

İnformasiya texnologiyalarının effektivliyini qiymətləndirmək üçün aşağıdakı metodologiyadan da istifadə etmək olar:

1. Bu metodda aşağıdakı anlayışlardan istifadə olunur:

1) İnformasiya sistemi - bir avadanlıq və proqram təminatı sistemi ilə məlumat saxlamaq, emal etmək, axtarış, yaymaq, ötürmək və təmin etmək üçün nəzərdə tutulmuş sistem;

2) İnformasiya texnologiyaları - məlumatların toplanması, yaradılması, saxlanması, yığılması, emalı, axtarışı, çıxarılması, ötürülməsi və yayılmasını nəzərdə tutan texnoloji kompleksdə birləşdirilmiş metodlar, istehsal prosesləri və proqram təminatı və avadanlıqlar dəsti;

3) İnternet resursu - açıq informasiya və kommunikasiya şəbəkəsində fəaliyyət göstərən elektron informasiya qaynağı, idarəetmə texnologiyası və (və ya) istifadə texnologiyası, habelə informasiya qarşılıqlı əlaqəni təmin edən təşkilati struktur;

4) Dövlət orqanlarının internet portalı - dövlət informasiya sistemi olan və dövlət qulluqçularını lazımi informasiya qaynaqları ilə kollektiv iş imkanları ilə təmin etmək, təşkilati vəzifələri və informasiya mübadiləsini həll etmək üçün nəzərdə tutulmuş bir idarələrarası korporativ informasiya sistemi;

5) Hökumət orqanının funksiyası tamamilə avtomatlaşdırılmışdır ki, onu təşkil edən proseslərin (addımlar, addımlar) əməliyyat sisteminin bütün hissəsi informasiya sistemlərində istifadə olunur;

6) Hökumət orqanının funksiyası qismən avtomatlaşdırılmışdır ki, bu proseslərin (addımlar, addımlar) əməliyyat sisteminin bir hissəsi informasiya sistemlərində həyata keçirilir.

2. İnformasiya texnologiyalarının dövlət orqanlarından istifadə edilməsinin qiymətləndirilməsi aşağıdakı meyarlara əsasən həyata keçirilir:

1) Effektiv meyar:

- internet resurslarının effektivliyi;

2) Proses meyarları:

- vahid informasiya sistemlərinin effektivliyi;

- dövlət orqanının qismən / tam avtomatik funksiyalarının nisbəti;

- idarələrarası informasiya sistemlərinin istifadəsi.

3. Hər bir meyar üçün göstəricilər hansı xal verildiyinə görə müəyyən edilir. Xallar informasiya texnologiyalarının tətbiqi kriteriyalarının dərəcəsini aşağıdakı kimi nəzərə alaraq verilir:

1) "İnternet resurslarının səmərəliliyi" meyarına əsasən, bu meyar dövlət orqanlarının cəmiyyətə şəffaflığı və hesabatlılığının təmin olunmasına yönəldilmişdir;

2) "İdarəetmə informasiya sistemlərinin effektivliyi" meyarına əsasən, bu meyarın dövlət orqanının fəaliyyət göstərən informasiya sistemlərinin effektivliyini müəyyənləşdirmək məqsədi ilə 40 bal verilmişdir. Qiymətləndirmə iki aspekti əhatə edir: təşkilati və texniki cəhətdən dövlət orqanının işçilərinin işin təşkilinin səviyyəsini müəyyənləşdirmək məqsədi ilə, texniki tərəf isə dövlət orqanının informasiya sistemlərinin funksionallığını qiymətləndirmək məqsədi daşıyır;

3) "Dövlət orqanının qismən / tam avtomatlaşdırılmış funksiyalarının payı" kriteriyasına əsasən, informasiya texnologiyalarının istifadəsi dövlət orqanının daxili fəaliyyətinin avtomatlaşdırılması və ictimaiyyətə xidmət göstərərək dövlət orqanının funksiyalarının avtomatlaşdırılması məqsədilə tətbiq olunduğunu nəzərə alsaq, ən çox bal sayı 20-yə bərabərdir.

4) "İnterfessional informasiya sistemlərinin istifadəsi" meyarına əsasən bu meyarın dövlət orqanının fəaliyyətinin səviyyəsini optimallaşdırmaq və müəyyən etmək, sənədlərlə işləmənin effektivliyini artırmaq, sənəd hazırlamaq, emal etmək və göndərmək üçün vaxtın azaldılması, kağız işinin payının azaldılması məqsədi ilə 15 bal verilmişdir .

Hökumət orqanı tərəfindən informasiya texnologiyalarının istifadəsinin qiymətləndirilməsi xüsusi ağırlıq nöqtələrinə uyğun olaraq aşağıdakı meyarlara əsasən meyarların dəyərləri kimi müəyyən edilir:

$$N = P1 + P2 + P3 + P4$$

Burada N dövlət orqanının informasiya texnologiyasından istifadə edilməsinin qiymətləndirilməsinin ümumi hesabıdır, P meyar dəyəridir.

4. Bu meyarın dəyərlərinin hesablanması, bu meyarın bütün göstəricilərinin məbləğinə əsasən həyata keçirilir:

$$P = (C_i * V_i) + (C_i + 1 * V_i + 1) + (C_i + 2 * V_i + 2) + \dots$$

5. Qiymətləndirmə aşağıdakı parametrlərə uyğun aparılır:

- 1) internet resursunun mövcudluğu;
- 2) məlumatların tamlığı və uyğunluğu.

"Vahid informasiya sistemlərinin effektivliyi" meyarının qiymətləndirilməsi aşağıdakı göstəricilərə əsaslanır:

- 1) tabeliyində olan orqanlarda və yerli icra orqanlarında informasiya sistemlərinin təkrarlanması;
- 2) "elektron hökumət" komponentləri ilə vahid informasiya sistemlərinin inteqrasiyasının payı;
- 3) avtomatlaşdırılmış funksiyalar arasında vahid informasiya sistemləri tərəfindən avtomatlaşdırılmış funksiyaların nisbəti;

Bu meyarın qiymətləndirilməsi dövlət orqanının bütün vahid informasiya sistemlərinə tabedir (bundan sonra - GO).

Bu meyarın qiymətləndirilməsi dövlət orqanlarının tipik proseslərinin (kadrların uçotu, mühasibat uçotu, iş vaxtının qeydləri və s.) Avtomatlaşdırılmasına yönəlmiş informasiya sisteminə daxil deyildir [21].

Dövlət orqanında vahid məlumat sistemi yoxdursa və ya qiymətləndirmə zamanı sistem işləməyən bir dövlətdədirsə, bu meyara görə dövlət orqanına 0 xal verilir.

3.2 İqtisadi səmərəliliyin hesablanması metodikası

İqtisadi səmərəlilik, ümumi xərclər və istifadə olunan resurslar ilə bağlı olaraq, məhsuldarlıq göstəricilərinin ölçülməsi ilə əldə edilə bilən nəticələndir. Birinci göstərici ikinci komponentlə müqayisədə yüksək olduqda, bu məqsədlərə çatmaq deməkdir, bütün ehtiyaclar yerinə yetirilir. Vəziyyət əksinə olursa, iqtisadi təsir müşahidə olunmur və şirkət zərər çəkir.

İqtisadi səmərəliliyin mahiyyəti, müəssisəyə mövcud olan resurslardan daha çox istehsal nəticəsi əldə etmək, resursların əldə edilməsi xərclərini geri götürməkdir.

Bu məqalədə istehsal müəssisəsinin sahibi baxımından iqtisadi səmərəlilik müzakirə olunur. Geniş mənada bu konsepsiya bütün iqtisadi sistemin dövlət səviyyəsində effektivliyini göstərir. Sözün dar mənasında, bu müddət cəmiyyətin hər bir üzvünün son ehtiyaclarına görə məmnuniyyət dərəcəsini ifadə edir. Lakin, hər halda, listelenen bütün səviyyələr bir-birinə bağlıdır.

İqtisadi səmərəliliyin artırılması üsulları

Hər hansı bir müəssisə iqtisadi səmərəliliyin artırılmasında maraqlıdır.

Bunun üçün aşağıdakı üsullar istifadə olunur, bunlardan yalnız ikisi var:

Sabit məbləğdə mal və xidmətlərin daha çox sayda sərbəst buraxılması. Bu məqsədlər üçün istehsalda yeni avadanlıqların tətbiqi, yeni texnologiyaların tətbiqi, işçilərin bacarıqlarının artırılması və xammalın keyfiyyəti ilə əmək məhsuldarlığını artırmaq lazımdır.

Sabit məbləğdə mal və xidmətlərin istehsalı, lakin daha az dəyəri ilə. Bu resursların qənaət edilməsi, resurs qənaət edən texnologiyaların tətbiqi, işçilərin sayının azaldılması yolu ilə əldə edilə bilər.

Seçmək üçün bu iki yoldan hansı biri, hər bir sahibkar öz biznesinin məqsəd və imkanlarına və bazar vəziyyətinə görə özünə qərar verir.

İqtisadi səmərəlilik formula

İqtisadi effektivliyin formulası iqtisadi təsirin bu təsirin xərclərinə bölünməsi ilə hesablanır. İqtisadi səmərəlilik formulları aşağıdakılardır:

$$EE = P / W$$

Burada EE iqtisadi təsirin ölçüsüdür

W - onun icrasının dəyəri.

Praktikada, iqtisadi effektivlik formulunun tətbiqi çətindir, çünki hesablama və nişanlanmanın hesablanması üçün tez-tez ölçülməzdir. Bu, keyfiyyət göstəricilərində kəmiyyət göstəricilərə nisbətən daha çox ifadə edilən iqtisadi fəaliyyət növündən asılıdır.

İqtisadi səmərəlilik konsepsiyasının tətbiqi sahələrinin müxtəlifliyi səbəbindən müəyyən bir sənaye və fəaliyyət növü üçün əsasən oxşar olan müəyyənləşdirmə metodları fərqlənir.

Sovet İttifaqının dövründən bəri, maşınqayırma, kömür, neft hasilatı, kimya sənayesi, kənd təsərrüfatı və tikinti üçün istehsalat məhsuldarlığının və kapital qoyuluşlarının müəyyənləşdirilməsi üçün standart metodlar, təlimatlar və metodik göstərişlər hazırlanmışdır. Bu üsullar, daxili iqtisadiyyatın mərkəzləşdirilmiş dövlət planlaşdırma sistemindən bazar münasibətlərinə keçməindən sonra, köhnəlmiş və yeniləri ilə əvəz edilmişdir.

Kapital qoyuluşlarının iqtisadi səmərəliliyini müəyyənləşdirmək üçün iki üsul vardır:

1. Cəmi (və ya mütləq) iqtisadi səmərənin tərfi;
2. Kapital investisiya variantlarının müqayisəsi.

Birinci üsul kapital qoyuluşlarının ümumi və ya mütləq iqtisadi səmərəliliyinin göstəricilərini (katsayılarını) müəyyən etməkdir. Ölkə iqtisadiyyatı üçün kapital qoyuluşlarının ümumi iqtisadi səmərəliliyinin göstəricisi aşağıdakı formula ilə hesablanır: $Enx = \Delta VP / K$; $Enx > = En$,

ΔVPP - ümumi daxili məhsulun artımı,

K - bütün maliyyələşdirmə mənbələri üçün kapital qoyuluşları,

$Yong$ - kapital qoyuluşlarının iqtisadi səmərəliliyi standartı.

Ayrı ayrı sənayelər, sub-sektorlar, əsas vəsaitlərin bərpası şəkilləri ilə, kapital qoyuluşlarının ümumi və ya mütləq iqtisadi səmərəliliyinin göstəricisi mənfəətin artımı üçün hesablanır: $Epp = Yn$; $Epp = \Delta Pr / K$,

ΔPr - mənfəət artımı.

Əsas Fords-in bərpası forması - mövcud müəssisələrin yenidən tikintisi, genişləndirilməsi və texniki yenidən qurulması.

Yenidən qurulan müəssisələr, obyektlər üçün göstərilən göstərici kapital qoyuluşlarının mənfəətdə mütləq iqtisadi səmərəliliyi hesablanır. $Ep = C-C / K * Ep = En$,

C - planın illik istehsal qiyməti,

C - istifadəyə verilmiş tutumun tikintisinin və inkişafının tam həyata keçirilməsindən sonra illik istehsal xərcləri.

Bu halların hər biri üçün kapital qoyuluşu üçün geri qaytarma müddəti hesablanır: $C_0 = 1 / O_e$. Ödəniş müddəti iqtisadi səmərənin qarşılıqlı təsiridir. Ödəniş müddəti yeni tikilmiş və ya yenidən qurulmuş müəssisənin və ya yeni tətbiq edilən hər hansı tədbirin kapital qoyuluşlarına bərabər olan gəlirlərin yığılmasını təmin edəcək dövrüdür.

Layihənin ən səmərəli həllini seçmək üçün, kapital qoyuluşlarının müqayisəli həcmələrinin iqtisadi səmərəliliyi xərclərin azaldılması ilə müəyyən edilir. Az xərclərin minimum dəyərinə malik variant seçilir, aşağıdakı formula ilə hesablanır: $Z_{pri} = C_i + K_i * EL \rightarrow \min$,

C_i - hər bir seçim üçün xərclər və ya xərclər,

K_i - cap. Hər bir seçim üçün əlavələr.

Kapital qoyuluşlarının iqtisadi səmərəliliyini müəyyənləşdirərkən zəruridir:

1. Hər bir seçim üçün xərclərin azaldılması, layihənin ən iqtisadi versiyasını seçin;
2. Ümumi (mütləq) iqtisadi səmərəliliyin göstəricilərinin hesablanması yolu ilə tikinti sahəsinin mümkünlüyünü müəyyənləşdirmək.

Ümumi (mütləq) səmərəliliyin metodu

Sistemdə ümumi iqtisadi səmərəliliyin hesablamaları aparılır:

Müqavilə fəaliyyəti - nazirliyə, əsas tikinti şöbələrinə, inşaat və quraşdırma müəssisələrinə və əsas tikinti təşkilatlarına (tikinti şöbələri, SMP, mexaniki sütunlar, körpü qatarları və s.) görə;

sənaye fəaliyyəti - nazirlik, əsas şöbələr və fərdi müəssisələr tərəfindən.

Ümumi iqtisadi səmərəliliyin göstəriciləri planlaşdırmanın bütün mərhələlərində və mövcud və gələcək planların həyata keçirilməsinin təhlilində, eləcə də təşkilati və texniki tədbirlərin qiymətləndirilməsində istifadə olunur.

Kapital qoyuluşlarının ümumi iqtisadi səmərəliliyinin nazirliyin, əsas idarələrin, tikinti təşkilatlarının və Epp şirkətlərinin sənaye müəssisələrinin nisbəti, mənfəətin artımının formula ilə gətirdiyi investisiyalara nisbəti ilə tapılır:

$$\frac{\Delta T}{K_o \pm K_{o\bar{e}}},$$

Fərdi hadisələr üçün kapital investisiyalarının ümumi iqtisadi səmərəliliyinin nisbəti EPK-nın gəlirlərin müvafiq investisiyaya nisbəti ilə müəyyən edilir:

$$\frac{U - C}{K_o \pm K_{o\bar{e}}},$$

Kapital qoyuluşlarının ödəniş müddəti (TPP, TPK) müvafiq olaraq tapılır:

$$\frac{K_o \pm K_{o\bar{e}}}{\Delta T} \qquad \frac{K_o \pm K_{o\bar{e}}}{U - C}$$

Ümumi iqtisadi səmərəliliyin göstəriciləri planlaşdırılan standartlarla müqayisə olunmalı, keçmiş dövr üçün məlumat verməklə, eləcə də qabaqcıl təşkilatların ümumi iqtisadi səmərəliliyinin göstəriciləri ilə müqayisə olunmalıdır.

Təşkilatlar və müəssisələr tərəfindən alınan mənfəət pul vəsaitlərinin ödənilməsi, bank krediti üzrə faizlərin ödənilməsi, sabit ödənişlərin ödənilməsi, eləcə də iqtisadi təşviq fondlarının formalaşdırılmasını təmin edən məbləğdən az olmamalıdır.

Fərdi tədbirlərin yekun qiymətləndirilməsində, ümumi iqtisadi səmərəliliyin göstəricisi ilə yanaşı, əlavə göstəricilər nəzərə alınır: əmək məhsuldarlığı və ya işgüzar fəaliyyətlər (məhsullar), maddi istehlak, kapital məhsuldarlığı və s.

Əvvəla, biznesdə məlumatın rolu bizim zamanımızda sürətlə inkişaf edir. Təşkilatların mövcudluğu bazar və onunla işləyən məhsullar barədə məlumatların ətraflı, vaxtında və səmərəli olmasına asılıdır. Müxtəlif bölgələrdə fəaliyyət göstərən bir neçə bazarda işləyərkən vəziyyət olduqca mürəkkəbdir. İnformasiya və onun alınması mənbələri çox ola bilər. İnformasiyanı effektiv təşkil etmək üçün informasiya sistemi kimi xüsusi bir institut var. Bu konsepsiyanın tərifinə baxaq. Bununla yanaşı, informasiya sistemlərinin konsepsiyasına iki anlayış var:

Geniş mənada bir informasiya sistemi, lazımi insanlara zamanında və vaxtında məlumat verən bir sıra texniki, program təminatı və təşkilati dəstəyi, eləcə də heyətdir.

Hal-hazırda hər hansı bir müəssisənin bazarının sabit fəaliyyətinin əsas şərtləri idarəetmə metodlarının təkmilləşdirilməsidir. Müəssisə idarəetmə sistemlərinin yaxşılaşdırılması üçün bir vasitədir ki, bütün biznes və maliyyə fəaliyyətlərinin effektiv şəkildə planlaşdırılmasını təşkil edir və nəticədə müəssisənin rentabelliyini 5-15% artırmaq üçün informasiya sistemlərinin (İT) tətbiqi; müəssisənin bütün biznes prosesləri barədə vaxtında məlumat əldə edərək riskləri azaltmaq, vaxtında qərarları müəyyən etmək və s.

Ancaq bu sistemlərin tətbiq etdiyi müəssisələrin təxminən 40% -i müəssisədə İS-nin tətbiqi ilə birbaşa əlaqəli müsbət təsir göstərir. Bu, İS-ni tətbiq etməyə çalışan müəssisələrin 26-28% -ni təşkil edir. İS-nin uğurlu tətbiq olunma şansını artırmaq üçün İS-nin tətbiqi üzrə qərar qəbuletmə mərhələsində avtomatlaşdırılmış iş prosesinin göstəriciləri sisteminin inkişaf etdirilməsi və bunun üzərində İS-nin təsirinin qiymətləndirilməsi lazımdır.

Bu baxımdan, tədqiqatın məqsədi İS-nin tətbiqinin effektivliyini proqnozlaşdırmaq üçün dövlət və kommersiya təşkilatlarının biznes proseslərinin göstəriciləri sisteminin inkişaf etdirilməsidir.

Hal-hazırda müəssisənin biznes proseslərini yaxşılaşdırmaq, müştərinin istəklərinin emal müddətini azaltmaq, yeni iş imkanlarını görmək imkanı verən kifayət qədər çox İS var. Ancaq bu və ya digər IS-lərin həyata keçirilməsinə dair qərar qəbul etmək mümkün deyil, yalnız digər şirkətlər bunu edə bilər. Şübhəsiz ki, bir tərəfdən, həyata keçirilən İS biznes proseslərini optimallaşdırır və biznesin dəyərini artırır, digər tərəfdən, İS-yə edilən investisiyalar, əsasən, müəssisənin xərcidir. Xatırladaq ki, İS-nin dəyəri yalnız əldə edilməsi (inkişafı) və icrası mərhələsində olan xərclərlə deyil, həm də istismar və saxlama mərhələlərində xərclərlə müəyyən edilir. İstismar və saxlama mərhələsindəki xərclər satınalma (inkişaf) və icrası üçün xərcləri əhəmiyyətli dərəcədə aşağı bilər.

Gartner modelləri və əldə edilmiş şirkətin İnterpozesiyasının inkişafı vasitəsilə 1990-cı illərin ortalarında Gartner tərəfindən təklif olunan informasiya texnologiyalarının (TCO) ümumi mülkiyyət dəyərinin qiymətləndirilməsi konsepsiyasından istifadə edərək məsələn, İS xərclərini qiymətləndirə bilərsiniz. TSO göstəricisi təşkilatın birbaşa və dolaylı xərclərinin bir hissəsidir. TCO şirkətin avtomatlaşdırma proseslərinin səmərəliliyinin əsas kəmiyyət göstəricisidir, çünki informasiya texnologiyasının (avadanlıqların, alətlərin (proqram təminatı), İS-nin saxlanması proseslərinin, habelə son istifadəçilərin hərəkətlərinin) ümumi xərclərini qiymətləndirməyə imkan verir, təhlil edir və müvafiq olaraq idarə edir Təşkilatda İnformasiya Texnologiyaları (İT) ən yaxşı gəlir əldə etmək üçün BT xərcləri (büdcə). TCO yalnız ayrı bir göstərici göstəricisi deyil - müxtəlif xərclərə uyğun olan bütün göstəricilər sistemidir. Buna baxmayaraq, yalnız İS-nin xərclərini qiymətləndirmək İT layihələrində uğurlu investisiyalar üçün kifayət deyil.

Bir müəssisənin kompleks informasiyalaşdırılması barədə qərar qəbul edərkən, İK-nin gözlənilən effektivliyini qiymətləndirmək lazımdır ki, bu da ilk uyğunlaşdırmada İS-in istifadəsi və onun ömrü dövründə İS-nin dəyəri arasındakı ümumi gəlir arasındakı fərq kimi müəyyən oluna bilər. Bununla belə, İS-nin tətbiqinə dair qərar qəbul edərkən, yalnız İS-nin tətbiqi praktikasına əsasən ümumi gəlirin təxmini qiymətləndirilməsi mümkündür. Bu, ilk növbədə, İS-nin tətbiqi mərhələsində və daha çox biznes proseslərinin avtomatlaşdırılması barədə qərar qəbul etmək mərhələsində, iqtisadi effektini pulla müəyyənləşdirmək demək olar ki mümkün deyildir. Ona görə bu mərhələdə yalnız proqnoz göstəricilərindən danışmaq lazımdır, bir qayda olaraq, keyfiyyətə, xüsusilə qeyri-kommersiya müəssisələrindən danışırıq. İS-nin effektivliyini müəyyən edən əsas amillər aşağıdakılardır:

- məhsulun funksional xüsusiyyətlərini və keyfiyyətini yaxşılaşdırmaq;
- təkmilləşdirilmiş müştəri xidməti;
- əməliyyat xərclərinin azaldılması; - aktivlərin istifadəsinin yaxşılaşdırılması.

Şirkətin limitsiz maliyyə ehtiyatları olduğunu düşünsək, ilk üç vəzifə xüsusi bir problem olmadan həll edilə bilər. Eyni zamanda, dördüncü vəzifə - aktivlərin

istifadəsinin yaxşılaşdırılması - bu gizli ehtiyatlar və imkanlar böyük bir məbləğ aşkar edə bilərsiniz sahəsi [22].

Beləliklə, məsələn, MRP II metodologiyasını dəstəkləyən informasiya sistemlərinin icrası zamanı aşağıdakı nəticələr əldə edilmişdir:

- ehtiyatların azaldılması (materiallar, işləmələr, hazır məhsullar daxil olmaqla) - orta hesabla 17%, ən yaxşı nəticə - 25%;
- müştəri xidmətinin təkmilləşdirilməsi (vaxtında çatdırılma payının artması) - orta hesabla 16%, ən yaxşı nəticə - 28%;
- məhsuldarlığın artması - orta hesabla 10%, ən yaxşı nəticə - 16%;
- satın alınan maddi resursların dəyərinin azalması - orta hesabla 7%, ən yaxşı nəticə isə 11%.

3.3 Azərbaycanın dövlət orqanlarında informasiya sistemlərinin tətbiqinin səmərəliliyinin müqayisəli təhlili

İndiki vaxtda vətəndaşların tələb və gözləmələri istiqamətində sürətli, keyfiyyətli, effektiv və məhsuldar dövlət xidməti təqdim etməsi üçün informasiya sistemlərindən istifadə olunması az qala bir zərurət halına gəlmişdir. İnformasiya cəmiyyətinə gedərkən ictimai xidmət üçün elektron kommunikasiya sistemlərinin yeni perspektivlərini müzakirə etmək çox vacibdir. İnformasiya cəmiyyətinin bir elementi e-hökumətdir. Son illərdə texnologiyanın inkişafı ilə əlaqədar inkişaf etmiş ölkələrdə E-hökumətin yaradılması ölkənin demokratiya, rifah və inkişafını sürətlə inkişaf etdirən mühüm amillərdən biri kimi tanınır. Ölkəmizdə e-dövlətin yaradılması milli nəzarətə əsaslanır. Rabitə və İnformasiya Texnologiyaları Nazirliyi bu sahədəki işləri koordinasiya edir və digər dövlət qurumları ilə e-hökumətin əlaqələndirilməsi istiqamətində əməkdaşlıq yaratmaqla zəruri infrastrukturun formalaşdırılması ilə bağlı fəaliyyətlər həyata keçirir. Qeyd etmək lazımdır ki, Elektron hökumət bütün sosial kommunikasiya sistemlərinin bir mərkəzdən vətəndaşların xidmətinə yönəldilməsini nəzərdə tutur. Yaradılmış imkanın əsas məqsədi dövlət qulluqçuları və vətəndaşlar arasında sosial xidmətlərin göstərilməsində "məsafəni" azaltmaq, habelə bu

münasibətlərin şəffaflığını sadələşdirməkdir. Dövlət orqanlarının elektron xidmətlərin geniş yayılması, onların sayının artırılması, keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması və vətəndaşların xidmətdən məmnunluğunu artırması bu məqsədə nail olmaqdır. "E-hökumət" portalı vətəndaşlar və dövlət orqanları arasında əlaqə yaratmaq üçün daha münasibdir .

Elektron hökumətin əhəmiyyəti:

- elektron xidmətlərin keyfiyyətinin artırılması;
- onların icrası prosedurlarının optimallaşdırılması;
- məlumatların əldə edilməsinin və tamlığının təmin edilməsi;
- xərcləmək üçün maksimum vaxt;
- coğrafi yerin elektron xidmətlərinin mövcudluğu

Elektron hökumətin aşağıdakı əsas vəzifələri var:

- dövlət və biznesə dövlət xidmətlərinin göstərilməsinin optimallaşdırılması;
- bütün seçicilərin ölkənin idarəetmə və idarəolunmasında iştirakının artırılması;
- vətəndaşlara özünə xidmət imkanlarının dəstəklənməsi və genişləndirilməsi;
- vətəndaşların texnoloji bilik və keyfiyyətlərini artırır.

Bu məqsədlərə nail olmaq üçün vasitələr yeni texnologiyaları, yəni dövlət xidmətləri və vətəndaşlar arasındakı əlaqələrin inkişafı və inkişafına kömək edəcək olan qlobal internetdir [23].

Ölkədə elektron hökumətin tətbiqi hakimiyyətin və əhalinin münasibətini yaxşılaşdırmaq, hakimiyyət orqanlarının narazılığını azaltmaqdır. Nəticədə cəmiyyətin bütün strukturları və qurumlarının qarşılıqlı əlaqəsi əsasında dövlət idarəçiliyinə yeni bir baxış yaradılacaq: dövlət qulluqçuları, biznes, aktiv vətəndaşlar, təhsil və tədqiqat təşkilatları, ictimai qruplar, mülki təşkilatlar və s. bir- birləri ilə asan əlaqə saxlaya biləcəklər.

Ölkəmizdə elektron hökumətin formalaşması beynəlxalq təcrübəyə əsaslanır və dövlət nəzarətinin gücləndirilməsi və həyata keçirilən işlərin effektivliyini artırmaq üçün elektron hökumətə dair dövlət siyasətinin həyata keçirilməsinə və tənzimlənməsinə yönəldilmişdir. "Elektron hökumət" proqramı dövlət aparatının

səmərəliliyini artırır, dövlət idarəetməsini yaxşılaşdırır və ümumiyyətlə dövlət strukturlarının məhsuldarlığını artırır.. E- hökumət dövlət idarəsindəki son məlumat və telekommunikasiya texnologiyalarından istifadə edərək, vətəndaşlara və müəssisələrə göstərilən ictimai xidmətin keyfiyyətini artırır.

Elektron hökumət portalı dövlət və özəl sektorda vətəndaşlar və müəssisələrlə işlərin dəstəklənməsi üçün əsas vasitədir. Vətəndaşlardan istənilən sənədlərin sayını azaltmaq məqsədi daşıyır, çünki müxtəlif qurumlar bir-biri ilə elektron şəkildə qarşılıqlı əlaqədə olacaqlar. 2013-cü ildə fəaliyyətə başlayan portal, hal-hazırda 45 dövlət qurumuyla təxminən 400 e-xidmət təklif edir. Bir milyondan çox vətəndaş dövlət orqanlarının elektron xidmətlərinin aktiv istifadəçisidir. Bundan əlavə, elektron hökumət portal xarici ölkələrin vətəndaşlarına elektron xidmətlərin göstərilməsinə imkan yaradır.

Elektron hökumətin əsas fəaliyyət prinsipləri:

- İstifadəçilərə verilən məlumatların tamlığı, həqiqiliyini, təhlili və təhlükəsizliyini təmin etmək və sadə və tez şəkildə əldə etmək üçün imkanların təmin edilməsi;
- Dövlət orqanları arasında səlahiyyət və səlahiyyətlərin bölüşdürülməsi

Elektron hökumətin əhəmiyyəti:

- dövlət idarəetməsində müasir texnologiyaların istifadəsini genişləndirməklə həyata keçirilən fəaliyyət səviyyəsinin yüksəldilməsi və onlara çıxış imkanlarının genişləndirilməsi;
- dövlət orqanlarının və yerli özünüidarəetmə orqanlarının səmərəliliyinin artırılması və göstərilən elektron xidmətlərin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması;
- dövlət qurumları tərəfindən istifadəçilərə təqdim edilən elektron xidmətlərin optimallaşdırılması və onların həyata keçirilməsinin sadələşdirilməsi;
- məlumatların sərbəst buraxılmasını, orijinallığını, tamlığını və etibarlılığını təmin etmək;
- istifadəçinin tələbinə uyğun olaraq məlumatı tapmaq və əldə etmək üçün sərf edilən zamanı maksimum azaldılması;

- istifadəçinin coğrafi mövqeyindən asılı olmayaraq ölkə daxilində təqdim olunan elektron xidmətlərin mövcudluğu.

Elektron məkan, müasir texnologiyalar, dövlət qurumlarında informasiyalaşmanın yüksək səviyyəli imkanlarından yararlanaraq, E-hökumət vətəndaşlara keyfiyyətli və yeni bir formada xidmət təqdim edir [24].

Elektron hökumətin əsas müsbət keyfiyyətləri

1. Hökumət üçün :

- Büdcə xərclərinin azaldılması, dövlət xidmətlərinin göstərilməsində vaxt və xərclərin azaldılması;
- Dövlət orqanları üçün mərkəzləşdirilmiş məlumatların saxlanması və onun təhlükəsizliyinin təmin edilməsi;
- Effektiv və şəffaf şəkildə idarə oluna bilən dövlət idarəetməsi və bələdiyyə idarəetmə sisteminin yaradılması.

2. Vətəndaşlar üçün:

- Vətəndaşların dövlət orqanları ilə əlaqələrini sadələşdirmək, daha uyğun və çevik formada tətbiq etmək;
- Məlumat ehtiyaclarını tam təmin edən rahatlıq;
- Əlilliyi olan insanların dövlət xidmətlərinə çıxışı təmin edilməsi.

3. Biznes sektoru üçün:

- Dövlət orqanları ilə əlaqələrin effektiv və səmərəli şəkildə qurulması, xərclərin azaldılması;
- İqtisadi fəaliyyətin artırılması, rəqabət qabiliyyətliliyi və xarici bazarlara daha yaxşı çıxış imkanları.

E-hökumət informasiya cəmiyyətinin elektron kompüter, e-biznes, elektron bankçılıq, universal giriş, ömrü boyu təhsil, kompüterləşmə, kompüter savadlılığı kimi komponentlərlə sıx bağlıdır.

Azərbaycanda dövlət qurumlarının işini daha səmərəli, açıq və əlçatan etmək üçün elektron hökumətin yaradılması vacib idi. Əvvəllər hər bir dövlət orqanı digər orqanlarla az əlaqə saxlamışdı, Vətəndaşlar bütün növ istinadlar, təsdiq və digər

sənədləri toplamaq üçün bir çox hallarda ətrafa getməli idi. Bütün bunlar, müəssisələr vasitəsilə sonsuz bir şəkildə gəzib bir xidmət əldə etmək prosesini təşkil edirdi. Son illər Azərbaycanda dövlət və bələdiyyə xidmətlərinin səmərəliliyinin və keyfiyyətinin yüksəldilməsi üçün informasiya və kommunikasiya texnologiyalarının istifadəsinin artırılması üçün tədbirlər görülmüşdür. Dünya təcrübəsi göstərir ki, e-hökumət texnologiyasının tətbiqi vətəndaşların və müəssisələrin yüksək səviyyəli dövlət orqanlarının xidmətlərinə çıxışı təmin edir və eyni zamanda bu xidmətlərin dəyərini azaldır. "Elektron hökumət" kompleks, geniş miqyaslı hökumət təşəbbüsüdür. Proqram demək olar ki, bütün şöbələr tərəfindən həyata keçirilən bir çox proqramı əhatə edir. Bu təşəbbüs çərçivəsində bir çox nazirlik, qurum və xidmət birbaşa öz aralarında, vətəndaşlar və biznes ilə elektron qarşılıqlı əlaqəyə keçməlidir.

Beləliklə, elektron hökumət dövlət və vətəndaşlar, habelə hökumət orqanları arasında informasiya texnologiyalarından istifadə edərək onların ardıcılığını təmin edən qarşılıqlı təsir mexanizmidir. Dövlət orqanlarına növbələrin azaldılmasını, sertifikatların, icazələrin alınmasını, sadələşdirilməsini və sürətləndirilməsini həyata keçirən mexanizm məhs e- hökumətdir. Başqa sözlə, e-hökuməti lisenziyalaşdırmaq üçün yalnız fərdi identifikasiya nömrəsi (İİN) tələb olunur və digər məlumatlar avtomatik istəklərdən asılı olaraq istifadə edilir. Bu, kommunal ödənişlər və onlayn cərimələr ödəməyə imkan verir; Siz özünüz bir işə girə və ya "elektron hökumət" portalında 10-15 dəqiqə və yüzlərlə daha çox imkanlar əldə edə bilərsiniz.

Ölkəmizdə e- hökumətin inkişafı nəticəsində www.e-gov.az e-hökumət portalına start verildi və bu portal dövlət qurumları, onların işləri və ictimaiyyətə göstərdiyi xidmətlər barədə məlumatlarla doludur. Bundan əlavə, vahid informasiya sistemləri, dövlət məlumat bazaları, e-lisenziyalaşdırma və elektron hökumət şəbəkəsi tətbiq olundu, Xidmətlərin göstərilməsi üçün qaydalar verildi və tanışlıq üçün qaydalar yerləşdirildi.

Bu gün hər kəs portalda lazımi bütün məlumatları - lazımi sənədlərin siyahısını, dövlət rüsumunun məbləğini, əlaqəli dövlət orqanının əlaqə məlumatlarını əldə edə bilər.

Elektron hökumət portalında interaktiv xidmətlərin tətbiqi bir neçə dəfə sənədlərin toplanmasına vaxt ayırdı. Portal istifadəçiləri müxtəlif təşkilatlara qoşulmadan və növbələrdə vaxt itirmədən, hər hansı bir dövlət qurumuna müraciət edərək evdən çıxmadan pəz istəklərini elektron şəkildə həyata keçirirlər.

Və elektron əməliyyatlar vasitəsiylə vətəndaşlar dövlət rüsumları və ödənişləri, cərimələr, kommunal xidmətlərdən istifadə edə bilmişlər. Əvvəllər müəyyən xidmət üçün baka gedib ödəniş etmək lazım idisə, indi xidmət online şəkildə alınır və ödənilə bilər.

Portalın əsas məqsədlərindən biri vətəndaşlara xidmətlərin göstərilməsində maksimum səmərədir. Bunun üçün interaktiv və əməliyyat xidmətləri bir çox insanlara lazım olan kompleks xidmətlərə birləşdirilir.

Qeyd edək ki, Azərbaycanda elektron hökumət xidmətlərinin populyarlığı artmaqda davam edir. Beləliklə, 2013-cü ilin avqust ayında İnformasiya və Generasiya Mərkəzinin məlumatlarına əsasən "Elektron hökumət" portalını istifadə edən dövlət idarələrinin yalnız 10 elektron xidməti 67 745 dəfə istifadə edilmişdir [27].

2013-2015-ci illər üçün "elektron hökumət" in inkişafı üçün yeni bir dövlət proqramı hazırlanıb, Bu da dövlət qurumları ilə əlaqələndirmə mərhələsindədir və bu çərçivədə yerli icra hakimiyyəti orqanlarının portala qoşulması və elektron xidmətlərin yerləşdirilməsi planlaşdırılır.

Maraqlıdır ki, e-hökumət resursu yalnız masa üstü və dizüstü kompüterlər vasitəsilə deyil, smartfon və tablet kimi mobil qurğularla da istifadə oluna bilər.

"Elektron hökumət" layihəsinin böyük imkanlarından istifadə etmək üçün www.e-gov.az portalına qeydiyyatdan keçmək kifayətdir, Bundan sonra sizə qeydiyyat nömrəsi və elektron rəqəmsal imza (EDS) veriləcəkdir. Sonuncu fiziki şəxslər və hüquqi şəxslər əllə yazılmış imzanın analoqu kimi istifadə edə bilərlər və elektron sənədin səlahiyyətli şəxsin əlyazma imzası ilə imzalanmış və möhürlənmiş bir kağız sənədinin hüquqi qüvvəsinə bərabər hüquqi qüvvə verə bilərlər. Yeri gəlmişkən, EDS-ni saxtalaşdırmaq mümkün deyildir - imzalanan sənəddə olan məlumatlar müvafiq

olaraq qaldıqda müasir dövrdə riyaziyyat və hesablama texnologiyalarının müasir səviyyəsində tətbiq oluna bilən çox sayda hesablaşmalar tələb olunur.

İndi e-hökumətin faydaları sayəsində, istifadəçi üçün yüzlərlə faydalı xidmətlər mövcuddur. Xidmətlər: E-deklarasiya, E-vergi fakturası, yeni şirkətlərin qeydiyyatı, gömrük bəyannamələri, E-lisenziya; Elektron satınalma, E-kotirovkalar; E-hərrac və s.

Beləliklə, hazırda informasiya texnologiyaları Azərbaycanın sosial-iqtisadi inkişafının lokomotivi olur. Vətəndaşın məlumat əldə etməsinə və ictimai idarəetmə prosesinə cəlb olunmasına təminat verilməsi ictimai fəaliyyət sahələrinin modernləşdirilməsi prosesinin effektivliyini təmin edir. Ölkəmizdəki informasiya cəmiyyətinin inkişafı üçün həqiqətən sonsuz olan elektron hökumət imkanları əsas vasitədir [25].

İKT sektorunda regional lider olan Azərbaycan bu sektoru daha da inkişaf etdirmək üçün beynəlxalq əməkdaşlığı genişləndirmək niyyətindədir. Respublikada əldə edilən gəlir 2020-ci ilə qədər 9 milyard dollara çatacaq. Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyi İnformasiya və Kommunikasiya Texnologiyaları ilə bağlı siyasətin hazırlanması və həyata keçirilməsinə, habelə gənc sahibkarlar tərəfindən start götürməyə məsul olan orqandır. Ümumiyyətlə, son illərdə İKT sektoru ölkədə intensiv inkişaf etmişdir. Elektron hökumət sisteminin yaradılması və genişləndirilməsi, genişzolaqlı internet xidmətlərinin artırılması, telekommunikasiya və aşağı sürətli peyklərin işə salınması və bir çox digər addımlar Azərbaycanın bu sahədəki uğurlarının sübutudur. 2016-cı ildə ölkədə telekommunikasiya və informasiya texnologiyaları, o cümlədən iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrinin inkişafı üçün Strateji Yol xəritəsi açıqlanıb. Bundan əlavə, ölkədə İnformasiya Texnologiyaları İnkişafı üzrə Dövlət Fondu - Nazirliyin Xüsusi Fondu fəaliyyət göstərir.

Sonrakı illərdə 2018-2021-ci illərdə iqtisadi və sosial inkişaf konsepsiyası və proqnoz göstəricilərinə əsasən Azərbaycanda informasiya və kommunikasiya texnologiyalarının inkişafı üçün bir strategiya hazırlanmışdır. Bu, 2014-2020-ci illərdə Azərbaycanda informasiya cəmiyyətinin inkişafı üzrə milli strategiyaya əsaslanaraq, sənayenin gələcək inkişafı üçün islahatların aparılması üçün effektiv mexanizmin

formalaşdırılmasını nəzərdə tutur. Son on iki ildə Azərbaycanda elektron hökumət qurulması yeni bir dinamika qazandı. Uyğun olaraq elektron xidmətlərin tətbiqi üzrə Azərbaycan hökumətinin strateji qərarı, elektron xidmətlərin (e-xidmətlər) siyahısı və onların tələblərinə uyğun olaraq inkişafı qəbul olundu. Azərbaycan Respublikasının mərkəzi icra hakimiyyəti orqanları elektron xidmətin saytlarda yerləşdirilməsinə başlamışdır. İctimaiyyət tərəfindən göstərilən elektron xidmətlərin keyfiyyət göstəricilərinin təşkili və müəyyənləşdirilməsi üçün səlahiyyət Dövlət Xidməti və Sosial İnnovasiyalar üzrə Dövlət Agentliyinə əmanət edilir.

Azərbaycanın bu sahədə əldə etdiyi nailiyyətlər bir sıra beynəlxalq hesabatlarda tanınmışdır. Dünya İqtisadi Forumunun 2013-cü il üzrə Qlobal İnformasiya Texnologiyaları hesabatına əsasən, Azərbaycan "şəbəkə hazırlığı indeksi" üçün 144 ölkə arasında 56-cı yerdədir. Bundan əlavə, İKT sektoru üçün hökumətin dəstəklənməsi baxımından bu ölkələr arasında 9-cu, əhəlinin mobil xidmətinin istifadəsi səviyyəsində isə birinci oldu. UNDP-nin Qlobal E-hökumət hazırlığı hesabatında 190 ölkə arasında 96-cı yeri tutan Azərbaycan, E-hökumətin inkişaf indeksi isə 33 ölkə arasında altıncı sırada yer aldı. E-hazırlıq indeksi bu il ölkənin 66-cı yerdən 64-cü yerə çıxdığını söylədi.

Azərbaycanda informasiya və telekommunikasiya texnologiyalarından istifadə edən dövlət xidmətlərinin göstərilməsi dövlət siyasətinin əsas prioritetlərindən birinə çevrilmişdir. Bu başa düşüləndir, çünki burada əsas məqsəd ilk növbədə, kağız istehsalını azaltmaq və optimallaşdırmaq, vəzifəli şəxslər arasında korrupsiya hallarının qarşısını almaq və ən əsası dövlət orqanlarını daha şəffaf etməkdir. Digər tərəfdən, problemlərini həll edərkən vətəndaşlar uzun növbələrdə gözləməli olurlar.

Hal-hazırda informasiya texnologiyaları Azərbaycanın sosial-iqtisadi inkişafının lokomotivi olmuşdur. Bir vətəndaşın məlumat əldə etməsinə və ictimai idarəetmə prosesinə cəlb olunmasına sərbəst şəkildə daxil olmağın ictimai fəaliyyət sahələrinin modernləşdirilməsi prosesinin effektivliyini təmin etməsi vacibdir. Son illərdə resursların qənaətinə malik vətəndaşlara xidmətlərin şəffaf və səmərəli şəkildə təmin edilməsi üçün əsas məqsəd dövlət xidmətlərini tam elektronlaşdırmaq, ictimai

informasiya resurslarını təhlil etmək və nəticələrdən istifadə etmək üçün dövlət və özəl sektor üçün imkanlar yaratmaq idi. Buna görə dövlət informasiya qaynaqlarının və sistemlərinin formalaşdırılmasında, onların idarə olunmasında və qarşılıqlı integrasiyasında təmin edilmiş vahid yanaşma . standartların tətbiqi və rəqəmsal hökumətə keçid sürətləndirilməsi zərurəti yarandı.

"Elektron hökumətin inkişafı mərkəzi" nin ictimai qanununun hüquqi şəxsi Prezidentin yanında vətəndaşların və sosial yeniliklərin təmin edilməsi üzrə Dövlət Agentliyi nəzdində fəaliyyətə başlamışdır.

Elektron hökumət layihəsi, vətəndaşların suallarına cavab verən dövlət qurumlarının dövrü əhatə dairəsi üçün platformanın yaradılması, ölkədə elektron sənəd dövriyyəsi sisteminin formalaşdırılması demokratik hökumətin prosesini asanlaşdırmaq və təkmilləşdirməyə xidmət edir.

Elektron hökumət dövlət orqanlarının bizneslə və hökumətin müxtəlif səviyyələrində qarşılıqlı təsirini artırdığından bunun müsbət təsiri Azərbaycanın iqtisadi inkişafını sürətləndirir.

Digər tərəfdən, əhaliyə xidmətlərin göstərilməsi üçün sənədlərin elektron dövriyyəsinin daimi artımı Azərbaycan vətəndaşının görülən bütün işlərin mərkəzində olduğunu göstərir. Bu, ölkə daxilində ASAN Xidmət mərkəzlərinin genişlənməsində mühüm rol oynayır, burada vətəndaşlara elektron xidmətlərin göstərilməsi imkanları geniş yayılmışdır.

Əlbəttə ki, Azərbaycanda "elektron hökumət" in inkişafı dövlət orqanlarının ölkənin vətəndaşları üçün narahatlığının bir təzahürüdür və onların hüquqi hüquqlarının qorunması və riayət olunmasına zəmanət verməklə potensialının daha yaxşı həyata keçirilməsinə şərait yaratmaqdır.

Bu, Azərbaycan hökumətinin, ilk növbədə, vətəndaşların ehtiyacları və tələblərinə yönəldiyini və əhali ilə sadə, anlaşılır və əlçatan olan qarşılıqlı təsir göstərməsinin aydın sübutudur.

Xüsusilə də Azərbaycanda elektron hökumət portalının üç il bundan əvvəl başlamış olmasıdır. Bu müddət ərzində əhaliyə adi dövlət xidmətlərinin göstərilməsini

avtomatlaşdırmaq üçün ölkədə bir çox layihə həyata keçirilmişdir. Bu layihələr bir sıra bu prosesləri ciddi şəkildə sadələşdirdi, xüsusilə də ASAN Xidmət mərkəzlərinin işə salınması səbəbindən, bu gün yalnız gecikmiş pasport və ya sürücü lisenziyasını tez dəyişə bilməyəcək, hətta bir şəxs kimi biznesin aparılması üçün vergi ödəyicisi identifikasiya nömrəsini (VÖEN) qeydiyyatdan keçirə bilər. Belə mərkəzlərin göstərdiyi xidmətlərin sayı mütəmadi olaraq yenilənir. Belə ki, cari ilin oktyabr ayında dövlət başçısının tapşırığı ilə bütün növ lisenziyaların verilməsi onların səlahiyyətlərinə daxil edilmişdir. Yaxın gələcəkdə ASAN xidmətin göstərdiyi xidmətlərin siyahısı gömrük bəyannamələrinin hazırlanması prosedurlarını da əhatə edəcəkdir.

"Elektron hökumət" portalının xidmətlərini əldə etmək üçün saytda qeydiyyatdan keçməlisiniz. Proses xidmətlərin əksəriyyətini əldə etmək üçün vətəndaşın şəxsi məlumatlarını tələb etməsi səbəbindən müntəzəm poçt qutusuna qeydiyyat aparmaq üçün olduqca oxşardır.

Qeydiyyat prosesi zamanı yalnız bir şəxsiyyət nömrəsini deyil, həm də şəxsi identifikasiya kodunu (PİN kodu və ya FİN - fərdi identifikasiya nömrəsi), eləcə də ən azı 3 əlavə parametr daxil etməlisiniz: şəhər və ya mobil telefon nömrəsi, sosial təminat nömrəsi, beynəlxalq pasport nömrəsi və ya sürücü sənədi.

İKT İnkişafı İndeksi və İKT Qiymət Səbəti İndeksi 2011-ci il üçün 155 ölkədən 68-ci yeri tutub, bir il əvvəl 13 yerə yüksəlib və Azərbaycanı bu tədbirdə ciddi şəkildə yaxşılaşdıran on ölkədən birinə çevirdi. MDB ölkələri arasında Azərbaycan bu dəfə də altıncı yerə yüksəlmişdir. İKT qiyməti endirim indeksinə gəldikdə, Azərbaycan 161 ölkə arasında 52-ci, MDB ölkələri arasında ikinci yerdədir. Bu hesabatda qeyd olunub ki, Azərbaycan birliyin arasında ən yüksək internet səviyyəsinə malikdir.

Dünyanın hər yerində İKT-nin müqayisəli inkişafının əsasları əsasən dörd beynəlxalq hesabatda və beş indeksdə əks olunur. Bu göstəricilərdən üçü Azərbaycanın mövqeyinin yaxşılaşdığını göstərdi.

eGov - e-hökumət portalı dövlət qurumlarına elektron xidmətlərin mərkəzləşdirilməsi, bu xidmətlərin vətəndaşlardan istifadəsi, ictimaiyyətə açıq olan

informasiya sistemlərinə və resurslara (məlumat bazaları, informasiya axtarış sistemləri, qeydiyyatçılar və digər informasiya ehtiyatları da daxil olmaqla) çatmağı təmin edir.

Portalın əsas fəaliyyəti vətəndaşı və dövlət qurumları arasında "vahid pəncərə" prinsipinin tətbiqi, eləcə də bütün xidmətlərin elektron formada vahid platforma tətbiq olunmasıdır.

MyGov portal - vətəndaşların fərdi, maliyyə, təhsil və digər məlumatlarını, habelə ailə üzvləri haqqında məlumatları yığa biləcəyi şəxsi hesabdır.

Elektron hökumətin açıq üstünlüyünə baxmayaraq, onun fəaliyyəti ilə bağlı müəyyən problemlər var.

Məlumatın məxfiliyinə dair bir problem var: bir çox dövlət xidmətlərinin (məsələn, pasport ofislərinin) "oğurlanmış" məlumat bazaları açıq şəkildə satılır. Dövlətə aid olan bütün məlumatlar bir məlumat sistemi və məlumat bazası daxilində birləşdirilərsə, oğurluğu vətəndaşların şəxsi həyatına dair məlumatların təhlükəsizliyinin daha da pozulmasına səbəb ola bilər.

İnternetdə mövcud olan və vətəndaşlar üçün mövcud olan elektron xidmətlər sahəsi ilə şöbələr tərəfindən istifadə olunan öz informasiya sistemlərinin qarşılıqlı əlaqələndirilməsi problemini həll etmək lazımdır. Qeyd edək ki, İnternetə çıxışı olanlar yalnız elektron hökumətə daxil ola bilərlər. Rusiyada isə əhəlinin yalnız yarısıdır. Yaşlı insanların internetlə təcrübəsi olmadığı da nəzərə alınmalıdır, buna görə də onlar hakimiyyət orqanları ilə elektronik ünsiyyətə hazır olurlar.

Digər problem isə elektron xidmətlərin adi haldan daha bahalı olmasıdır. Minimum istifadəçi İnternetə qoşulmuş kompüter olmalıdır [26].

Beləliklə, E- hökumətin yaradılması yalnız daha səmərəli və daha az xərcli idarəetməni təmin etməlidir, həm də cəmiyyət və hökumət arasındakı əlaqənin fundamental dəyişikliyinə təmin etməlidir. Nəticədə, bu, demokratiyanın inkişafına və xalqın gücünü insanlara çatdırmasına gətirib çıxaracaq. Elektron hökumət dövlət xidmətlərini, fərdi və hüquqi şəxsləri, eləcə də fərdi sahibkarları birləşdirən yeni idarəetmə sistemidir. Əlbəttə ki, E- hökumət sistemi bir çox üstünlüklərə malikdir.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

İnformasiya cəmiyyətinin bir elementi e-hökumətdir. Son illərdə texnologiyanın inkişafı ilə əlaqədar inkişaf etmiş ölkələrdə E-hökumətin yaradılması ölkənin demokratiya, rifah və inkişafını sürətlə inkişaf etdirən mühüm amillərdən biri kimi tanınır. Ölkəmizdə e-dövlətin yaradılması milli nəzarətə əsaslanır. Rabitə və İnformasiya Texnologiyaları Nazirliyi bu sahədəki işləri koordinasiya edir və digər dövlət qurumları ilə e-hökumətin əlaqələndirilməsi istiqamətində əməkdaşlıq yaratmaqla zəruri infrastrukturun formalaşdırılması ilə bağlı fəaliyyətlər həyata keçirir. Azərbaycanda dövlət qurumlarının işini daha səmərəli, açıq və əlçatan etmək üçün elektron hökumətin yaradılması vacib idi. Əvvəllər hər bir dövlət orqanı digər orqanlarla az əlaqə saxlamışdı, Vətəndaşlar bütün növ istinadlar, təsdiq və digər sənədləri toplamaq üçün bir çox hallarda ətrafa getməli idi. Bütün bunlar, müəssisələr vasitəsilə sonsuz bir şəkildə gəzib bir xidmət əldə etmək prosesini təşkil edirdi. Son illər Azərbaycanda dövlət və bələdiyyə xidmətlərinin səmərəliliyinin və keyfiyyətinin yüksəldilməsi üçün informasiya və kommunikasiya texnologiyalarının istifadəsinin artırılması üçün tədbirlər görülmüşdür. Dünya təcrübəsi göstərir ki, e-hökumət texnologiyasının tətbiqi vətəndaşların və müəssisələrin yüksək səviyyəli dövlət orqanlarının xidmətlərinə çıxışı təmin edir və eyni zamanda bu xidmətlərin dəyərini azaldır. "Elektron hökumət" kompleks, geniş miqyaslı hökumət təşəbbüsüdür. Proqram demək olar ki, bütün şöbələr tərəfindən həyata keçirilən bir çox proqramı əhatə edir. Bu təşəbbüs çərçivəsində bir çox nazirlik, qurum və xidmət birbaşa öz aralarında, vətəndaşlar və biznes ilə elektron qarşılıqlı əlaqəyə keçməlidir. Bu texnologiya dövlət orqanlarına iqtisadi səmərəliliyin artırılması və ölkənin rifahının yaxşılaşdırılmasını təklif edir.

1. Hökumət üçün :

- Bütçə xərclərinin azaldılması, dövlət xidmətlərinin göstərilməsində vaxt və xərclərin azaldılması;
- Dövlət orqanları üçün mərkəzləşdirilmiş məlumatların saxlanması və onun təhlükəsizliyinin təmin edilməsi;

- Effektiv və şəffaf şəkildə idarə oluna bilən dövlət idarəetməsi və bələdiyyə idarəetmə sisteminin yaradılması.

2. Vətəndaşlar üçün:

- Vətəndaşların dövlət orqanları ilə əlaqələrini sadələşdirmək, daha uyğun və çevik formada tətbiq etmək;

- Məlumat ehtiyaclarını tam təmin edən rahatlıq;
- Əlilliyi olan insanların dövlət xidmətlərinə çıxışı təmin edilməsi.

3. Biznes sektoru üçün:

- Dövlət orqanları ilə əlaqələrin effektiv və səmərəli şəkildə qurulması, xərclərin azaldılması;

- İqtisadi fəaliyyətin artırılması, rəqabət qabiliyyətliliyi və xarici bazarlara daha yaxşı çıxış imkanları.

Bütün bu müsbət keyfiyyətlərlə yanaşı elektron hökumətin tətbiqində bəzi çatışmazlıqlar da mövcuddur və gələcəkdə görülməli tədbirlər bu mənfi cəhətlərin aradan qaldırılmasına və elektron xidmətlərin daha da təkmilləşdirilməsinə yönəlməlidir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. İnformasiya sistemlərinin məqsədi, ALEXANDR-KISELE.
<http://alexandr-kisele2011.narod.ru/inform.html>
2. Крымов С.К. Информационные системы и базы данных. Баку - "Наука", 1999
3. Информационные технологии XXI века Абхалимова Р.С., Шарафутдиновы А.М. Экономика и социум. 2014. № 2-4 (11). С. 233-236.
4. Конюховский. «Экономическая информатика». Питер, СПб, 2001.
5. «Экономическая информатика». Под красным. VVEvdokimova. Питер, СПб, 1997
6. <https://blogs.deusto.es/master-informatica/advantages-and-disadvantages-of-information-systems/>
7. Ко Ч.Э., Прибуток В.Р., Чжан Х. Измерение готовности электронного правительства. Информация и управление, т.45, № 8, 2008, с. 540–546.
8. Потнис Д. Д. Измерение электронного управления как инновации в государственном секторе, Правительственный информационный квартал, вып. 27, № 1, 2010, с. 41–48.
9. Bertot J.C., Choi H. Большие данные и электронное правительство: проблемы, политика и рекомендации / Материалы 14-й ежегодной международной конференции по исследованиям в области цифрового правительства (dg.o '13), Нью-Йорк, США, 2013, с. 1-10.
10. Чэнь Я.-С., Се Т.-С. Большие данные для цифрового правительства: возможности, проблемы и стратегии // Международный журнал государственного управления в эпоху цифровых технологий (IJPADA) 2014, с. 1-14.
11. Вендров А.М. Проектирование программного обеспечения экономических информационных систем. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 352с.
12. Скрипкин К.Р., Экономическая эффективность информационных систем», серия «ИТ - экономика, М2002.
13. <http://ceo.az/2013/08/progress-na-sluzhbe-demokratii/>

14. http://files.preslib.az/projects/republic/ru/azr2_2.pdf
15. <http://i.i.president.az/articles/13008>.
16. Западу нужно научиться у Азербайджана толерантности - говорит вице президент Болгарии Маргарита Попова. -
<http://news.day.az/politics/701514.html>.
17. <http://onlaynnovbe.asan.gov.az/site/statmai>
18. <http://asan.gov.az/az/content/index/145/haqqimizda#.WREN-oiLTMw>,
(02.03.2017).
19. http://www.azerbaijans.com/content_1799_tr.html, (03.05.2017).
20. Перспективные технологии информационных систем. — М.: ДМК Пресс; Компания АйТи, 2003. — 288 е. — ISBN 5-94074-200-9.
21. Mcfarlan, F.W., "Информационные технологии изменяют движение работы в электронную эпоху, New York Way You Compete", Harvard Business Review N.Y., The Free Press, 1985.62,3 (май-июнь 1984), 98-103.
22. Bütün A.B. İT-layihələrin effektivliyini qiymətləndirmək. "Balanslaşdırılmış" yanaşma//Korporativİdarəetmə,2003.
<http://www./management/practice/supremum2002/18.shtml>.
23. E-Devlet Hizmetlerinden Beklentilerimiz, 2015, <http://www.kamubib.org.tr/kamubib-17/wp-content/uploads/2015/10/Kamu-BIB-CG3-Rapor-e-devlet.pdf>, (03.05.2017)
- 24.DEMİREL, Demokaan, E-Devlet Ve Dünya Örnekleri, <https://kontrol.bumko.gov.tr/Eklenti/6833,demirel-d-e-devlet-vedunyaornekleri.pdf?0>
- 25.<http://ceo.az/2013/08/progress-na-sluzhbe-demokratii/>
26. Uçkan, Özgür, E-Dövlət, E-Demokratiya və Türkiyə, Cəmiyyət Rəhbərliyinin yenidən qurulması üçün Strategiya və Siyasətlər-I, Literatür Nəşriyyat, 2003.
27. 2013 E- Government Survey.

РЕЗЮМЕ

Диссертационная работа состоит из введения, трех глав, списка литературы и заканчивается представлением предложений и результатов исследования. Содержание диссертации изложено из 83 страниц, представлено из 6 рисунков и 3 таблиц.

Магистерская диссертация «Информационные системы и эффективность использования» описывает концепцию информационной системы, отличительные особенности эффективности от использования современных информационных систем и информационных систем, используемых в государственных органах.

В вторая глава диссертационной работы «Состояние и перспективы использования информационных систем в государственных органах Азербайджанской Республики», государственных органах Азербайджана, информация используется в Центре АСАН СЕРВИС и перспективы использования информационных систем в государственных органах.

В третья главе диссертации «Эффективность использования информационных систем в органах государственной власти» описана методология расчета экономической эффективности, экономической эффективности и сравнительный анализ эффективности применения ИБ в государственных органах Азербайджана.

SUMMARY

Dissertation work consists of introduction, three chapters, list of literatures and concludes with the propositions and results. The content of the thesis is reflected 83 pages, 13 drawings and 3 tables.

The Master's dissertation entitled "Information Systems and the Efficiency of Using It" in the first chapter deals with the concept of information system, the different features of efficiency from the use of modern information systems and information systems used in government agencies.

In the second chapter of thesis dissertation "Condition and Prospects of Using Information Systems in the State Authorities of the Republic of Azerbaijan", state bodies of Azerbaijan, Information used in the Easy Service Center and the perspectives of the use of information systems in state bodies.

The third chapter of the dissertation entitled "The Efficiency of Using Information Systems in State Authorities" describes the economic efficiency, economic efficiency calculation methodology and comparative analysis of the effectiveness of IS application in the state bodies of Azerbaijan.